Süleymaniye U. Kütüphanesi
Kısmı | Hacı Mahmud Ef.
Yeni Kayıt No. | 5548
Eski Kayıt No. |

HACI MAHMUD EFENDİ
BEŞİKTAŞ
Vakıf Kütüphanesi

İst. T.C. Müdürlüğü
Süleymaniye Kütüphanesi
1323

كتاب برء الساعة

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله اجمعين. قال
الحكيم الفيلسوف محمد بن زكريا كنت عند الوزير ابي القاسم بن عبد الله
فجرى ذكر شيء من الطب وفي حضرته جماعة ممن يدعيه. فتكلم كل منهم في
ذلك بمقدار ما بلغه من علمه حتى قال بعضهم ان العلل التي تجتمع عن
مواد على مر الايام والشهور. وما يكون على هذا السبيل كونه لا يكاد يبرأ
في ساعة واحدة. بل يكون في مثل ذلك من الايام والشهور حتى يتم
برء العليل. فسمع كلامه من حضر من الاطباء فقال كل ذلك يريدون
بكثرة الذهاب والمجيء الى العليل واخذ شيء منه. فعرفت الوزير ان
من العلل ما يجتمع في ايام ويبرأ في ساعة واحدة. فتعجبوا من ذلك فسألني
الوزير ان أؤلف فيه كتابا يشتمل على جميع العلل التي تبرأ في ساعة واحدة.
فبادرت الى منزلي وعملت كتابا واجتهدت فيه وسميته كتاب برء الساعة
وهو مثل كتاب السر في الصنعة. الا ان هذا الكتاب سر دستور الطب.

قال الحكيم انه لما سألني في تأليف هذا الكتاب وان اذكر العلل التي من الفرق المقدم
وليس كل العلل تبرأ في ساعة واحدة تركنا عضوا وذكرنا عضوا وقدمت ذكر ما يجوز
ان تبرأ في ساعة ان وفق الاتفاق وعدتها خمس وعشرون فصلا

١ في الصداع ٢ في هيجان العين ٣ في الزكام ٤ في وجع الاسنان ٥ في قلع الاسنان
٦ في البخر ٧ في الخوانيق ٨ في الطلق ٩ في السعفة ١٠ في القرع ١١ في الدوي والطنين
١٢ في الارعاف ١٣ في البواسير ١٤ في النواصير ١٥ في الجراحات العتيقة ١٦ في الجراحات الطرية
١٧ فيما يسكن الوجع عن الاعضاء ١٨ في عرق النار ١٩ في خروج المقعدة ٢٠ في القولنج ٢١ في الحكة
٢٢ في زحير الصبيان ٢٣ في عرق النسا ٢٤ في الاعياء والتعب ٢٥ في الاطراف اذا عرض لها آكلة

في الصداع. اذا كان الصداع في مقدم الرأس ومما يلي الجبهة فان ذلك يكون
يكون من فضل الدم علاجه ان يخرج شيء من الدم اما بالحجامة او الفصد فانه
يسكن على المكان، او يشم شيئا من الافيون المصري الجيد ويجعل منه في انفه
واصداغه، او يأخذ شيئا من العناب او شرابه، او يأخذ شيئا من الكزبرة
فانه يسكن على المكان ودليل ذلك الحرارة، وينفع من ذلك ايضا ان يبل خرقة
كتان بدهن ورد وخل خمر ويوضع على الرأس، او لبن جارية يبل الخرقة ولا
يبل بدهن ورد فانه يسكن على المكان، او يشم النيلوفر ويأكل من لب الخيار
الذي قد وضع في الخل ويتناول شيئا من الحبوب الحامضة التي من بستانها

اطفاء الصفراء فانه يسكن في الوقت، او يكمد اسفل جلبه بدهن البنفسج وملح فانه
يسكن على المكان، واذا كان الصداع في مؤخر الرأس مما يلي القمحدوة فان
ذلك يكون من البلغم، وعلاجه ان يتقيأ العليل بالسكنجبين وماء العسل ويشرب
عليه الشبت، حتى تقذف كلها في جوفه من البلغم، ويجتهد ان يكون ذلك من ماء حار
فانه يسكن على المكان، او يتناول من الاهليلج الكابلي او الاهليلج المربى فانه يسكن
في الوقت، او يتغرغر بالايارج فيقرا فيبرئ في الوقت.

في هيجان العين قد يكون هيجان العين من المشي في الشمس، او الشم الافيون
المصري ويطلي به العين وقد يكون ذلك بعقب الجلوس عند النار، فينبغي ان
يتناول شيئا من الكمون الطعام للبلغم ويتفل الشيء من الاهليلج الكابلي فانه
يبرئ في الوقت.

في الزكام علاج الزكام الذي هو صعب العلل تقعد على ارض ماء حار شديد الحرارة
فاذا احس بالحرارة ... من ساعته ... ان تاخذ خرقة كتان فتحمى على النار
وتوضع على يافوخه، فاذا احس بالحرارة برئ في ساعته.

في وجع الاسنان علاجه ان يأخذ العليل حبتين او ثلاثة من الموز وتلفهما
في قطنة ويلتهما ويقطعهما بين حجرين ويضعهما على راس العليل فانه يسكن على
المكان ويأخذ وزن قيراط من سكر العشر ويضعه في قطنة ويجعله على الضرس
فانه يسكن وقد يفعل اشياء كثيرة مثل الغالية والقطران وكي النار وورق القبيل

في وجع الاسنان يأخذ عاقرقرحا ويضعه في خل خمر شهرا حتى يلين ويصير مثل
العجين ثم يجعله على اي ضرس كان فانه يقلعه في الوقت، او يأخذ ورق
التوت الصيفي ويجعل في الشمس في اجانة ويوضع في الضرس فانه يقلعه في الوقت
في البخر اذا كان في الفم يؤخذ زبيب بري ويدق ويجعل في اطراف
الراس الرطب ويجعل بنادق ويتناول فانه يسكن البخر في الوقت.

في الخوانيق علاجه ان يتغرغر برب التوت مع خرء الكلب فانه يبرأ سريعا.

في العلق علاجه ان يتغرغر بالخل او يأخذ وزن درهم من الذباب الذي
يكون في الباقلا يدق وينخل وينفخ على فم ويتغرغر به فانه يقلع في الوقت.

في الشقيقة علاجه ان يتبخر ببعر ظبيا فانه يبرأ في الوقت، ويتبخر
بعظام الكلب فانه يبرأ في الوقت، فان كان ذلك من اللقوة فعلاجه
بان يؤخذ كف من الشعير ويوضع تحت الحجب حتى يتقطر عليه الماء ويلين
ثم يؤخذ ويعصر من مائه نصف اوقية ويصفى، ثم يؤخذ دانق من اشق
ودانق جاوشير ويسعط بوزن دانق او دانقين فان حدث شيء من ذلك
وجع في الراس بسبب على ... بادرته الكان ... فانه يبرأ في الوقت

في القرع علاجه ان يؤخذ افتيمون وعاقرقرحا واسطوخودوس والسقاكج
يدق وينخل ويعجن بزبيب طائفي ويتناول منه بقدر الجوزة قبل النوبة ويجب
فانه يرفع القرع.

فانه يدفع الصرع .

في الدوي والطنين علاجه ان ينقع الافيون الجيد في الماء ويقطر في الاذن فانه يسكن في الوقت

في الرعاف علاجه ان ينفخ في الانف من الهياديث يابسا او يوضع محجمة على الجانب الذي يرعف منه فانه يسكن في الحال .

في الجرب علاجه يتبخر بوزن لوق شامي فانه يسكن في الوقت او يعمل حبا ويطرح فيه وزن دانق منه كان ابلغ ويسكن الوجع في الوقت .

في النواصير علاجه ان يذر عليه التوتيا الاخضر فانه يقلع المدة عن المكان في الوقت

في الجراحات لقطع الاندمال يوخذ من الشمع العتيق البقري الذي اتى له ثلثون سنة او اكثر ويوخذ من ذلك مثل فتيلة قطن ويوضع في العفن فانه تقطع المدة في الوقت ويكون تمام الالتحام في الجروح ثلثة ايام .

في الجراحات الطرية علاجها ان يوضع عليها صمغ البلاط واهليلج الكابلي يسحق كالكحل او ماء الكافور ثم تمسح بدهن الاصل فانه يسكن في الوقت .

فيما يذهب الوجع عن الاعضاء من السقطة والضربة يوخذ عاقيا وصبر ولعاب وماش وطين ارمني يسحق الجميع ويبل بماء الاس ويطليه بريشة فانه يسكن الوجع في الوقت ويذهب بالخضرة التي تولدت منه .

في حرق النار قد يعرض من حرق النار وجع شديد علاجه ان يوخذ من دارشيشعان

ويوزره وورد مطحون وحنا من كل واحد جزء ويبل القرح من دهن ورد جيد خالص ثم يذره عليه فليسكن لوقته ويكون تمام البرء في اقل من ثلثة ايام .

في خروج المقعد علاج ذلك ان تاخذ ظلف شاة وقرناس وتدقها وتحرق وتدق ونخله وتخلط معه حضضا وجلنار وسماقا وعفصا وورد مطحونان وقشور الرمان وآس ارطابا من كل واحد جزء ويطبخ بماء قليل حتى يخرج قوته ويقعد فيه الصبي فاذا خرج مقعدته ليضمده به ثم يرده فانه يثبت في الوقت ولا يخرج .

في القولنج علاجه ان ياخذ من المعجون الملوكي فانه يسهله في الوقت او ياخذ حنظلة ويستخرج شحمها سحقها ويعمل فتيلة منه ويومر العليل ان يحملها فانه يحلله في الوقت غير انه يحدث من كرب عجيب عظيم ومغص في الجوف علاج ذلك ان يوخذ من الكزبرة والكرديا وكف من سعتر او نحوان خالص وكف من حب الرمان ويطبخ الجميع طبخا جيدا حتى يستوي ويوخذ من مائه مقدار ويلقى رطل ويصب عليه اوقية من المري ويضرب ويشربه فانه يسكن في الوقت .

في الكلف ينفع منها ان يضمد البطن بالصندل والكافور وماء الرمان ويطلى حوله طليا جيدا ويعطى اقراص الكندر الذي ذكرنا في المنصوري في باب الخلقة .

في زحير الصبيان يوخذ حب الرشاد مثقال ويطرح عليه مثله مثقال من بزر الكراث ويدق وينخل ويعجن بالسمن البقر عتيق ويسقى بلبن امه فيبرأ وفي نسخة اخرى يسقى اللقمة حدى بلبن امه فانه يسكن .

في عرق النسا هذه علة عظيمة كثيرة الخطر فتلف فيها خلق كثير لقلة معرفتهم بما
تكون في الجانب الوحشي من طرف العقص الى القدم ولقد كان الاجود ان
نقول فيه قولا بليغا غير انا نجتهد ان لا نأتي في عرض كتابنا هذا فعلنا فيها
لا نتجاوز الاختصار وان كان بليغا في المنفعة . وعلاجه ان يأخذ درهم
من الصبر السقطري ومثله درهمين الهليلج الاصفر ومثله سورنجان ويدق الجميع
وينخل ويعجن ويعمل منه حبا ويتناوله فانه يسهله خمسة او ستة ويزاد ان
ولقد عالجت بهذا الدواء انسانا [illegible] بهذه العلة سنة لا يمكنه النهوض لشقه ولا
التقلب من جانب الى جانب فبرئ في الوقت .

في الاعياء والتعب قد يمشي الانسان فراسخ كثيرة نحو عشرة او اكثر فينالهم
من ذلك تعب شديد جدا ويعرض له جمود في المفاصل ولا يمكنه النهوض ابدا
وعلاج ذلك ان يبل الخفاف بالماء وان كان فانه يسكن في الوقت
ويمكنه ان يمشي في الوقت وينفع منه ايضا ان يقوم الرجل في الماء البارد
ان كان صيفا وفي الماء الحار جدا ان كان شتاء ولكن الى ركبتيه و
لا يصب عليه الماء [illegible] ولا بعد [illegible] فانه يذهب الاعياء والتعب في وقته

في الاطراف اذا عرض الحكة في الشتاء اذا غسل البدن بالماء البارد وعلاجه ان يأخذ
ماء حارا اشد ما يكون الحرارة فيطرح فيه كف ملح ويضع الاطراف فيه ساعة فانه يسكن في الوقت باذن
الله تعالى ونقول لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم

کتاب فوائد مولانا یوسفی هراتی در بیانات مزاج انسان

بسم الله الرحمن الرحیم

آغاز: بیان چون کرد کتبی سابق ای دوست | که در فن طبیبست این قطعه‌ها

فواید شدش نام و هر حرف از دوست | ز دریای رحمت در بیان بها

بنا کردم ای بخت فرخنده دم | که فرخنده گردد از تو بجود حیدا

بلطف جهان گیر گزران بیشتر | که از ارحمی سویم آید ندا

گر اتمام این نسخه دلنوبت | فواید رسانم بخلق خدا

قطعه: غرض از طب دو چیز آمده است | بشنو از یوسفی بسمع رضا

حفظ صحت یکی از آن باشد | دیگری دفع علت مرضی

یاد گیر از من ای که میخواهی | که کنی در معالجه نشو نما

دفع هر علتی بضد میکن | حفظ صحت بمثل میفرما

دلیل: خلطهای تن انسان چار گونست | که بود گرم و تر بسان هوا

بلغمست آن دگر که آب صفت | سردی و تریش بود پیدا

است اما دیگری که چون آتش | گرم و خشکست در تمام آن صفرا

دیگری است سرد و خشک چو خاک | گفته اند اهل حکمتش سودا

غرض طب صحت و دفع مرض

در بیان اخلاط

٦

افضل خلطهاست خون که ازو | بیشتر میرسد تنت بغذا

وانکهی بلغمست و از پی آن | هست صفرا و بعد از آن سودا

سرخی رنگ شد علامت خون | زردی آن علامت صفرا

شد سفیدی علامت بلغم | تیرگی هم علامت سودا

بول چون سرخ آید از خونست | ور بود زرد باشد از صفرا

ور سفیدست بلغمش سببست | ور سیاهست هست از سودا

گر ترا امتلای خون آمده است | گوش کن گوش گفته حکما

نخود و سکنجبین و تخم کرفس | ساز معجون و میل میفرما

گر بانگیز توره یا به فتور کمی چند روز | به که از لحم کبوتر و نخود گیری غذا

ور فتد با تو علت انزال کار تدبیر آن | باید سه روز خوردن دانگی از بر شغشا

غسل کردن بهیچ کس را آب سرد | افکند از رنج و علت در بلا

گو بیت هر هیچ را بیرو صبی | صاحب اسهال در کام در ابتلا

ور می سیل اگر کنند تنهان | نزد دانا هیچ نبرد جهد برنا

حیض را راندن است بد بول | نیک باشد زهر استسقا

چه آورید ظلمات را طلای خالص کردن | نترسند گر درد صرعشان را هیچ که پیدا

زمهلوش خوردن بهار اگر هر روز قیراطی | شود از ضعف دل ایمن رهد از علت سودا

گر به مرغ خانگی سوزی | بس لب گاه از برای دوا

علامات اخلاط

در شناختن بول

در دفع خون

در دفع بلغم

در دفع صرع

[illegible]

برجراحت نه بنفش دو سه روز — آورد در هم آن جراحت را

آب آن بشکند تشنگیت — بکند قطع نادر نفع حب

ببرد نفخت دم ریه و کند — نفع سیلان فضول از احشا

برتالیل چو سنج جبه — بکند از بدن آب حرما

دو سه روزی کند چو تکمه بران — نزد دانا شود البته دوا

آب شاهتره را چهل مثقال — گیر هر روز غبتش فزا

که جرب را بود مفید و برد — قوبا باد حارش اعضا

است نکان بدل نخود بود — ببرد برکش شتوی اعضا

دیده از زردی شفقت ارشش — ارکه بردار و فیل کرده طلد

خوردن اسطرح مفید بود — بهر درد مفاصل و قوبا

سودمند آید از برای بهق — سازیش چون با سیکه طلد

استخوان آدمی را چون بسوزد آدمی — با کهن آنکه فرفرش سازد و سازد طلد

درد سر را نافع افتد صرع را باشد مفید — ریش بر سازد و شود هر درد مفاصل دوا

شراب اسطوخودوس ار خوری — زمن بشنو حدیث با ریا را

بود سیر دل و دل را دهد نفع — برد هم علت مالیخولیا را

گر خوری یکدرم از سکنجبین — پاک سازد فضول اعضا را

برد نقرس و قولنج و درد — صرع و درد سر و استسقا را

٧

ساق و آب او هر یک بعده — موافق باشد آرد اشتها را

شکم بند دکند به ریش روده — برد تشویش ذوسنطاریا را

کند چون دود بیخ اشنان — بنزیر چد کند کم شهوتش را

دیگر مردش کند در زیر خود دود — برد انگیزد زور و قوتش را

چون صدف سوخته سازی چو سنون — پاک سازد ز وسخ دندان را

در بچشم به نفس دفع کند — ریش چشم و غلظ اجفان را

اگر میری ما آب کاسه و بادرکه — کند سوراسیه در یکدم و قرت دهد او را

دیگر از درد دندان کس بود در رنج چون — زمانه در دهان خویش نافع بود او را

گر دباغ خویش را خواهی که ماند تا که دار — نگه دار از من که خوش باشد از در خوش شتاب

محترز باش از غذا که انگیزد بخار — شب بسته بیداری مکن در روز در خواب

در آبله رنگ و درد سر — بهر تو که آمدی ز احباب

نزدیک معالج مجرب — بهتر نبود ز جیب سیاب

یکدرم هر که هر صباح خورد — بهمن سوده را اشرب سیب

شهوتش آنچنان قوی گردد — که ز جانش برد قرار و شکیب

چو بیخ سوسن آزاد جوشی و از آنش — بشوگر ادری خود را پاک سازد از کلف

ور بوریش کنی هر دم که از فضله بود از آن — تا شد از برای دفع آن جاک باز آرد

خوردن فرخیک آنکه یک مثقال — در برای ترشه نشتر نافع است

[illegible]

زهر کژدم کند بآسانی رفع | ورنهی بر زخمش آن هم دان نفعت

معده‌های گرم را چیزی که قوت میدهد | آب لیمو و سماق و تمر هندی و به هست

ور که از روی معده‌های سرد میگیرد قوی | زنجبیل و دارفلفل نخوداه و اصطکی است

یک عدد آمله پرورده | هر که هر روز خورد وقت صباح

دفع سودا کند و در بدنش | خلط فاسد شده آید بصلاح

ضعف دل شودش دفع و رسد | قوت از وی بتو کاو ارواح

با عقد چون طلا کنی بر روی | ور سنج از روی درزمان ببرد

ور بکار کنی بر جای زرت | اثر زخم و غیر آن ببرد

کندر با موم و روغن کن | چون بمالی ز تن پرشش برد

بر بنیخ تو داغ کلف | رنگ صاف کند غشش برد

بیرزد رازنی که حاکرات | بنجم دریا فتحلیا زد

وانکه در درون فرج نهند | حیضش آرد بچه بیندازد

نیم مثقال کندل اسفید | زن چو باشد بسرتی سازد

پس کند گرم ناشتا بخورد | بچهٔ مرده را بیندازد

گج گذاری بسرکه چون بر بر | خون بینی همان زمان بندد

ور بود خون ز زخم تازه روان | چون فرو ذریان روان بندد

سس رو بسرکه حنظل | ناشتا گر خورند روزی چند

از برای سعال و ضیق النفس | خواهد اقا دونک فایده مند

سبب بزنده خلط و سکین درد | فواق را ببرد سیر و طبع را راند

شود هر زنش زد کهنه رود گردد آ | لسوزد ار کسی آخر ادبر دماغ افشاند

آب انار شیرین در شیشه ریزد یکبار | در آفتاب گرمش تا در قوام آید

میکش بمیل اگر در چشم خود آرشک | خارش ببرد ز دیده نور بصر فزاید

بستان از برای سرفه زنکت | بیرون برد ز اخلاط را هم نشاند

نشاند خلط و صفرا و سینه | کند نرم و طبیعت را براند

سقمونیا ز برای شیر زنکت | انگیز کند مسی فزاید

طبع تو از او شود ملایم | بیرون رود ز اشتها نیاید

که صحت مکن زنهار پرهیز | بصحت گرتت زالکار باشد

که پرهیز تو در هنگام صحت | چو با رنجوری بسیار باشد

باشد سرو قد گل رخ | صحبت چه با اعتدال باشد

احوال بدن بیا زرسش را | در مرتبهٔ کمال باشد

امور طبیعیه هفت آمده | بد هفت کس بهر کدانا بود

یکی هست ارکان دگر امزجه | دودی دیگر اخلاط و اعضا بود

قوی باشد ارواح انگه بدان | کر افعال هشتم از آن یا بود

زنجبیلی که نبودش ریشه | نبود کهنه اسم جدید بود

بادهای غلیظ را بشکند | فالج و لقوه را مفید بود
هر که هر روزه اش خورد او را | قوت باه بر مزید بود
روغن گاو دماغ تر کند | زهر اگر چند زهر مار بود
برد سرفه را ز خوردن او | سرفه را با کسی چه کار بود
درد امعا قرار گیرد ازو | درد هر چند بیقرار بود
در بیاض بیضه مرغ اندر دو تا بریزند | چون کسی را چشم درد چشم را نافع بود
درزها پرورده اش بخت نازیکدم | تره صفرا و خلط خام را دافع بود
از سر نادانی حجامت گر کنی بر ساقها | رنج صرع و علت سرسام را درمان بود
بر بس بهم صداع و درد چشم و گوش را | سودمند آید ولیکن بس گران
در غذای خویش اگر هر روز اندازی پیاز | گرده را قوت دهد انگیزه را زیاده کند
آب کردش را بچکانید بر درد گوش | طبع را هم نرم دارد اشتها پیدا کند
گر کند نانخواه صمغ و سر بزند | که زاد را از حیض رنجه بود
چون بیند یکدو روز اندر فرج | حیض او رفته رفته بسته شود
اگر که عارض شد ترا بیوقتش لیس از نفع تام | چون گسند از بلغ سود آمدش بسیار شود
در کند کتیرا بینی از خلاف حکمتش | ار چه بیش آید خورد دسنج با بیقا شود
گلعذاری که از دو ترس او | کار خلقی بیک نگاه شود
سوزد از مغز ارغوان بویش | پس ازین کو نهد دراه شود

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
نفع بول [illegible]

گر کشد وسمه وار بر ابرو | موی ابروی او سیاه شود
سنجر شراب که از روی منفعت | دفع زحیر و علت اسهال و غش کند
قوت دهد دل و جگر و گرم معده را | صفرا فزون کند و دفع عطش کند
دار فلفل چو هر صباح خورند | گر بود ضعف باه نفع کند
معده را پاک سازد از بلغم | ورم دست و پای دفع کند
پنج مثقال از آن اگر طبیخ با آب آن | بلغم و صفرا و سودا را از تن برون کند
به کند درد مفاصل صرع اثر لش بهشت | درد از اینها فکر اگر دهد جلاب هیچون کند
خوردن ماهیی که باشد شور | سینه از نفعش خلط ساده گند
ور کند بعد تازه فربهی آرد | قوت باه را زیاده کند
هر کس علاج موی سفیدش بود هوس | گو خویش پا که تو بقیش رو به کند
آب سماق و آمله و وسمه و حنا | موی سفید را به دو ساعت سیه کند
ناخن دیو را پری رویان | چه بکه در زیر عرش دود کنند
صرع را نافع آید و باشد | حیض ایشان گر نه سود کند
دار چینی ناشتا چه خوری | سرفه کهنه دفع خواهد کرد
حکم دودر گرده لیسان | همه را زود نفع خواهد کرد
جماع هیچکس ممنوع باشد | نگردد گرد ایشان مرد هشیار
یکی زان زنها زن حیض دیگر | صغیره حائض و بد شکل و بیمار

نفع [illegible]
[illegible]
نفع [illegible]
[illegible]
[illegible]
نفع صرع [illegible]
حیض [illegible]
فایده [illegible]
نفع جماع [illegible]

شاه‌تره زن رگ مازوی سوده | پس آنگه در قبل آر روز یکبار
بریزد با شراب ارغوانی | گلش را غنچه سازد چهره گلنار
اعضای رئیسه چار باشد | بهر تو کنم شمار هر چار
قلب و کبد و دماغ خصیه | گفتم بتو جمله یاد میدار
نیم مثقال اگر ز مازو فیئن | حل کنی در گلاب و لیس ناهار
ورگشی بخشدت بدل قوت | فرح آرد فزودت خمار
معده و گرده را قوی دارد | نگذارد ز ضعف تن آثار
درد قولنج را دهد تسکین | بول بگشاید و کند ادرار
بشکند بادها و دفع کند | زهرها را چو زهر گژدم و مار
از زهار خوار کند هر کس که موی | پس نگذارد ستوگران را بر زهار
چونکه تکرارش نماند موی را | بازها را و نباشد هیچ کار
خطمی از راه منفعت آید | در ضمادات ذات صدر بکار
ورم ثدی را دهد تحلیل | نگذارد علیل را بیمار
باشد چار چیز اصل ترکیب | بشنو از من بگویمش از هر چار
یک خلقت یکی دیگر بود وضع | عدد باشد دگر آنگاه مقدار
چون مزاجت سرد گردد چیزهای گرم خور | سرد غیبت کن مزاجت چون شود گرمی پذیر
سرد باشد هر چه باشد ترش یا طعم دگر | گرم باشد تلخ و تیز و شور و شیرین یاد گیر

[illegible]

میل کردن باشد از بد اشتهی | نزد دانشور چه برنا و چه پیر
مرغ با برنج و کبوتر با پیاز | کله با انگور و با انجیر شیر
سه درم هر که بریک بالنگو | چو شود و شربتش کند شکر
نافع آید ز بهر صرع و جنون | و ز برای جرب چه خشک و چه تر
حال رنجور بلغم و سودا | گردد از وی زمان زمان خوشتر
برد ضعف تن دهد قوت | بدل و معده و دماغ و جگر
شستش اعضا بکه کرد آب | دافع این پنج علت ار شمر
خارش اعضا و نسیان و جرب | رعشه و قوبا و آن فلنج و خدر
جا کسور اکمونی باز از آن | خشک دارد زبهارش ذکر
گر برای علاج این تشویش | نبود دار دیدی مجرب تر
ناشتا چون ترا شود هر روز | درمی چند خورده بیدستر
برهاند ز بعد تنقیه ات | از سبات و صداع و صرع و خدر
ببرد رعشه را و دفع کند | درد قولنج و دردهای دگر
حکیم جرجوبه مصر ... ی | نبود هیچ از آنش بهتر
چو رگ گوشش چه دهی طفل را | گریه کمتر کند آن طفل دگر
مژه زنباد ذلرا چو کنی در خزان حرس | شبی و چند روزی کنی این عمل مکرر

[illegible]

دگر آن شره زد بیده دگرش بخور مجون / سه‌ای چون اورا نبود از آن نکوتر

بدماغ و بدن بود نیکو / ستر دارذی زیاد و نور بصر

بشکند باد و طبع را بندد / برد درد پشت و درد دگر

خاکستر موی آدمی زاد / ریزی گر چه تو بر جراحت سر

از بهر [illegible] گشتند در چشم / گردد و در سه روز زان نکوتر

ارزن را دوند طیل ارکمیدرم / تا عسل نوش کند دفع گزاز

حیض ماند بچه بیرون آورد / حب [illegible] قرع انداز و در کرم دراز

هر کرا اگری جگر باشد / گو طلب آب بستان افروند

پس بیامیز با شراب زرشک / دانکی [illegible] شکنش هر روز

خوردن شیر گاو با خرما / رنگ نیکو کند کند انگیز

فربهی آورد [illegible] دقیق / که زنرتشی کند کسی پرهیز

درسبوی نود گل حکمت / چون سم گور در خر لبو زد کس

پس خورد یک درم از آن هر روز / نافع افتد زبهر ضیق نفس

چون در درستی بود بزرگی / از هر چه نه سرد محترز باش

دانکه زمی طلد طلب کن / خطمی و گل سعید و ختمانش

مغز خایش را که تازه برد / بر کتیای مرد اگر ماله

پیر صد ساله گر برد آن مهرد / سر بر آرد عصای او حامله

بوم در روغن کیمنه چو زنیخ / بیا میزی زبهر ریش مبنی

چو بره جان [illegible] و نفعش / نبات مصری اعلا فزالی

پس بنگاهش کشی در دیده خویش / فزاید دیده را روشنائی

کبوتر را چو ستانی بسوزی / بکوبد در به بیزی ناوک [illegible]

کشی در دیده شب کوری کند رفع / رود ظلمت فزاید روشنائی

بیاز نرگس ارجا [illegible] / بیارد می بشهد آرد ترا قی

لبتی آید برون از معده [illegible] / زرش هینی لب [illegible] راطی

در نصیحت

برو چون معده عالم خراب کم کن / که باید در بدن روح تر تحلیل

چو در وقت در بدن تحلیل باید / برودت غالب آید بر تو یا قتیل

زبهر صحبت باید ضروری / مزاجت را بگرمی کرد تحلیل

ضمغ عود بسرفه [illegible] / سنگ برای دفع اسهال

آواز گرفته [illegible] / یک شربت از آن بود دو مثقال

بیاض بیضه مرغ اگر مالد / زخیل نیکوان برد پای طاوس

جمال عارض محفوظ ماند / زتاب آفتاب و تاب آتش

گل سنجد چو سایه مرد و ایکه / با ب لیست خود ساز دخترش

نیران هر که دهد زان بر تردد / ز فرط دوستی گردد اسیرش

زن چو یابد لذت از جنبش در قبل — از منی که تا به وقت خفتنش
چون رسد نزدیک او مرد از جماع — لذتی یابد که نتوان گفتنش
هر که اندازدش تو بر طره هم — خوردن شوکران و حجامی
فلفل سوده را بر دهن گاو — چون خورد باشدش امید ولادی
سیر را چون پزی و میل کنی — سرفهٔ کهنه را برد نافع
در خوری خام بر ناهار برد — کرمهای دراز را نافع
دو درم هلیله گر کنی رغبت — از برای بهق بود نافع
معده را تقویت کند باشد — غثیان و قی ترا دافع
ای که بینم تشنگان جهان — که به تشویش مانده‌ای ز جماع
تا بود درد سر جماع مکن — که مضرت در صداع جامع
روز و شب بگذران به بیداری — خواب مسکن کسی ز بهر فراغ
زانکه ~~سیر~~ ابله مدام شود — سبب ... و ضعف دماغ
زن دهد چون پرورش گرباس را — در طبیخ عود و سنبل سعد مشک
پس گذارد ساعتی در فرج خویش — سازدش شک و عطر گرم و خشک
بر درم چون نهی افکنده گاو — که کند دفع و زه بینی دردش
نافع است هم ضمادش سازی — مرضی را که کرد زنبورش
در مداوای نیش خواهی گشت — سمن با گشته ز آب زلال

١٢

بهر امراض اسافل تنه — بهر امراض اعالی اسهال
از برای برص بهق و قوبا (عقوباها) — و اهلیلجی یکدرم زرد اهلیلج
لبستان و تکوب با عسلش — دو سه حب ز دو میل کنی شبی
باش در گرمابه کن دو سه بار — به ترتر ز احتلاج و انفصال
بر هم سیر مداومت چو کند — در سرکه ما درا دهد تقلیل
کند ادرار بول و حیض و عرق — بر و آماس دست و پای علیل
سده را که در جگر باشد — بکشد سیر از سر ت جلیل
خاکستر بید ای که بسر گردد — بر پلک نهند هر تا سیل
زین هر دو مرض که گفته شد — صحت یابد علیل بی قیل
هیئت ای که ز تشویش مره صفرا — بود زنبات اگر با طبیعت مایل
ز گرم خانهٔ حمام محترز میباش — که به مجال تو شوی تا که از طپیدن دل
از پی سوک خلنی کرکحش — دیده را روشنی آید حاصل
خون ادرار چو یاسمن دران — سبب تشنگی همه کرد زایل
چشم ز میان تو زشان هیچ ندید — عنبر از کمر تو به میان هیچ ندید
هیچ جای تو از غایت لطف — هر کس که ببید آن دهان هیچ ندید
خوردن آب بر چهار محل — نزد ارباب حکمت حرام
بعد هر سوده و بعد جماع — بعد داروی گار و بعد طعام

آدمی را شود چو موجب نخ — ناشتا در استسقا تمام
هر که رغبت کند طعام ورود — سدی محکم ببندد هضم طعام
حس که گاه خزانیش ار کس خورد — آب گرمش را دهد نفعی تمام
کرتا ول سکینش پگاه دگاه — هر که بسیار افتد اندر احتلام
یکدرم از زعفران ار که خورد با صباح — معده کند تقویت غم برد از دل تمام
سده کن بیدهد قوت پشت دگر — درد دل معده را نیک بود در استلام
خوردن ختنی من آرد خوب را — رغبتش کن ای زبیداری سقیم
رغبت انزال اگر داری دهد — رغبت انزال را نفعی عظیم
گر بگیری زمقل یک مثقال — اما که زعفران کثیرا هم
پس بکوبد و حب کنی بعسل — سهال بلغم است و سودا هم
سده بکشد بیرون براند حیض — ش کند فربه [illegible] هم
دفع درد کمر کند بتمام — بر درد دست و پا را هم
درمی هر که خورد از ریوند — پاک گرداند بدن از بلغم خام
برد ضعف دل و قولنج و جگر — ورم کلیه و درد ارحام
بشود نفث دم دفق فواق — ستاهم [illegible] تمام
عضو دموی سر جنبش آمد — کرم بتوزان یکی بود لحم
باشد دگر سمین و نبود — [illegible] حسنی دگر که ماند جز شحم

موسی چو الحبا [illegible] بشنوند — قوت دهد عضو و کند قطع البلغم
دافع بود زکام سعال و رعاف را — نافع بود جراحتش را دنبه هم
در سدهٔ شهوت [illegible] که افراط — احداث تشنج کند و ضعف بصر هم
عارض شود [illegible] — تشویش دهد عرق النسا درد کمر هم
کشنیز و بنفشه و گل سرخ — هر که پی می [illegible] دانکم
لسان [illegible] مجموع — از قند سفید [illegible] کن ضم
پس میل کنش که نافع آید — درد سر و درد گوش را هم
زراوند مدحرج سود شدت — فواق و نقرس و درد بس را هم
دماغ و معده را باشد تقوی — صداع و درد پهلو را کند کم
برد درد سرین عرق النسا نیز — دهد دندان جلا والله اعلم
طبیخ قشر اصل [illegible] هر کس — که گیرد [illegible] خورد بادام
هر آن جوشش که باشد در [illegible] — چو صفرا [illegible] کم
دگر [illegible] جگر را — دهد قوت رطوبت را بر دهم
آب سیب دانه سفرجل را برد — عرق بندد [illegible] هم
معده قوت دهد براند بول — نیک باشد [illegible]
بادیان باد معده را برد — بار هر عضو را که باشد هم
گرد هند از زرنباد قیراطی — گلاب [illegible] سیب بهم

زرنب

بشود بعد خوردن اسهال — ضفدع آنکه باشد از بلغم
یک درم زرنباد اگر به صباح — پس خوری با شربت به ده درم
قوت دل ببخشد و آرد فرح — بادها را بشکند بند شکم
دو ولانه تخم بوستان — نیکست معده و جگر هم
صفرا بشکند سفید باشد — از بهر تقویت دماغ آدم
قوت بخشد بکرته و تنش — اسهال قدیم را کند کم
اگر کنجد شود هر روز بیت — کند بکلیه بهتر سرفه را کم
سنی ازاید و شهوت کند تیز — شود چیزی که شوان کند محکم
نیم مثقال اگر ز سورنجان — دانگی از زعفران بریزی بهم
کوبی و کنی اش ز تند زیاد — پس گلاب ابنی که بنوشی هم
جان لطف کند درد صداع — کند اسهال و آورد بلغم
بقلیلی آید مزاجت را — برد از مفاصل نزالم
خاک سوده را با آب صابون — چو بر زانو نهی درد بکند کم
وگر به لش بس زنی کلید گزی — زاهم آورد عش والله اعلم
سه درم صبر زرد و لخته نبات — سه یا دو بزد دانگ و داز کم
که برد هر کش کشتی درچشم — جرب چشم و خارش برا هم
شیخ ازبرای ... شکاننده — داز بد جوش قوع بود با نظیر الم

عفت کند و یک درم از بهر خاصیت — کمتر رسد زرخم رسید ترا الم
آورشه نکو بود با معا — نیکست معده و جگر هم
زان کهنه تبی چو بلغم شغال — بیرون برد از رش تو بلغم
فارغ کند تب زرد دماغینه — تشویش سپرز را کند کم
شود خورده چون سرکه بشسته صفرا — لث ندهد تشنگی راز درم
زور دهش جندعی دهد در دندانش را — کند ازای چو بر موضع زخم گردم
برگ تنبول چون خوری هر روز — سخت گردد چو گریه دندان
بر روز درخت چو گلی آید — بوی خوش هم عنچه تر دهان
فرح آرد زاد در خاطر — غم نماند شوی خوش و خندان
بدل و معده و جگر برسد — نفع بیرونت از حد امکان
اشتها آورد معده باری — هضم را کردت تمام بیان
عصفوران با تردی بخورد — در جهد و اسم چون نموده بیان
جزو محسوس ای رگ گل — در نباشد چنین مرکب دان
ابریشم یکدرم اگر کس هر روز — کند موافق با شهدش سه چندان
تا بیزد با برگ هر دلش را — فرح بخشد شود خوشحال و خندان
توانا گردد و شهوت کند زور — هر چیزی که میدانی چو سندان
طلب کن شربت سکنجبین را — در تموج با تقاضای شت لبستان

بهم آمیزد از سیر بداد ا
اگر بسکان بمانند ذو برتن کس
چه سنج فی طلا سازی بشهد ش
برد نیکو دماسل و دبیله
کند تسکین پرنیش چو بکنه در ب
بنیرمایه خرگوش اگر خوری شراب
وگر بسیر که خوری رنج صرع برد
وگر بطفل دهی اندکی کبود شد
سگ اگر هلیله زرد کشی بچشم
در هر جراح کهنه زند یکدم ببندد
درد دردن نشوع کنی و بکهش خوری
کم ربواعج را کنی جوان میل
در بهار برد من کند
آب آورد تا به اگر کسی خورد
وقت امعا و ضعف باه را
ایضه را نافع بود بندد شکم
گر کشی انگور زه را در چشم جوان

طلا میساز بر آماس پستان
چه بکنی از بدان باشد چه نیکان
بر بدان آرد بشبیه بیکان
طلا سازند اگر از بذر کتان
شکم بندد گرش سازند بریان
بود مفید ز زهر جمله جانوران
شود علاج سدد را دوا را در زمان
ز صرع ایمنیش باشد در کشته‌اش آن
کم گردد آب رفتن چشم تو در زمان
قوت دهد بمیل بدل نیز بیکان
صفرا و بلغم از کند دفع بس ضمان
رنج اسهال را برد درمان
جرب و حکه را مجرب دان
معده اش قوت دهد برد بیکان
سود دارد آشکارا و نهان
کم رسد از خوردن زهرش زیان
چشم تو از تیرگی بابدامان

در حرزندش گر کند جب از کف و بیم
رفع ار زهری کند آرد بشفوط
رنج ر زری چو سفر جزر خوری
از کبد درانه استسقا ص کند
گرها ی دراز را زاز آنچه
گر بدیدار است سوداانگیز
در باکبیر ضم کنی از زهر
موی زدید گر کشی خفاش را
زان اگر در شود ارنباید زهر ا
سار بنج را اگر کنی معمول
ریزی آنرا بچشم خود برد
زهره سنگ پشت را چو خوری
بر دسر فه احتمالش کن
درم گر خوری ز جز برا
جگر و معده را دهد قوت
اشتهاء آورد کند ادرار
زرد مکر کشف تو برابر

باد های سبز گنبد اندر زبان
بول راند حیض را هم بیکران
گویم از صد یکی منافع آن
برهاند ترا ز درد میان
بیخ بادنجان را بود درمان
کار دیگر از تو شود آسان
نه ضرر عاید شود نه زیان
پس کند ریگ با زهر گرد کان
مال زر جوش که زاید در زنان
پس بپاشد بر سر زنان
حارس چشم را دستورش همان
بکند دفع زهر جانوران
گر دلت را تردد است زان
شود تب خوش علاج زر [illegible]
نیک باشد زهر درد میان
فرحت بخشد و کند خندان
بکرد آب آنرا اینک [illegible]

خلاکش و مساجی یک ساله / که حب القرع را انداز ز اسان
ور که کرم دراز و خرد باشد / کشد بکند ارد آثاری از ایشان
شاخ گوزن را چو بسوزی و کوبیش / وانکه صلایه کرده بنیزی کشی سنون
دندان سفید سازد و قوت دهد دگر / خون آید ار ز لثه کند نیز حبس خون
هر که با ماء العسل نرجس را / چار مثقال نه کم لی اندکی
ناشتا میل کند هر کی / که بود در تنش آزار بدان
معده از خلط کند پاک اگر میل کنی / ده درم اسپند در می غاریقون
درد قولنج برد درد کلی درد دگر / دردها درد دندان درد سر و درد ران
گر شربت سکنجبین خورد ناشتا کسی / زایل کند الم که بود در سر و دردان
تسکین دهد وجع که بود در رحم زنان / آرد مشیمه و بچه مرده را برون
مرد بیمایه کم باشد مجتنب از چار چیز / تا برد از اهل دانش بهره حکمت گرد
ز سستی معده و از رگ زبان بر اشد / از جماع و ناشتا و رفتن حمام نیز
فندق ار سوزی و سبز لیشی بریت / پس بهی برزق طفل را کناه
چون بانو چند الدی برگیاه / چشمش ار ارزق بود گردد سیاه
کمی در اخراه جام در خراه کجه / خورد چون کس فزاید قوت باه
تخمش را نفع آید برک راند / کند آواز را مانند بلبل
تخم سلغم چو بسی از گو فقتنش / نعل میل کنی بکیه و گاه

نرم سازد شکم و نیک بود / دفع سم را و قوی کرد باه
مورد که در روغن بپزند / وانگهی حاش فش کنی پس گاه گاه
ریزش ... را / موی را از ریختن دارد نگاه
تنکه هر روز اگر کسی مالد / بر تن خارشش شود فربه
ور بمالد بر آن ورم که بود / بر کش ران و خصیه گردد به
قوت دل و جسم اگر خواهی / زیر این نه رواق فیروزه
نان بیخ ری زه باید خوردن / لحم دو روزه آب سه روزه
درش آدمی سه نوع بود / اولش آمده است حیوانی
درم آن طبیعی آمده است / سیومش هست عزیز نفسانی
جای اول دل و دوم جگر است / جای ثالث دماغ تا دانی
حقنه لعاب اسبغول خوری / گر نه بعوان چنانکه میدانی
در خدر با شدت سعید و خدر / شد جانم کمان که میدانی
ور کنی نرم و در کشی شراب / سخت گردد چنانکه میدانی

در ختم فواید

چون قلم زد این فواید را رقم / از برای خلق چه خاص و چه عام
با خرد گفتم دلم تاریخ سال / جست گفتا کو فواید شد تمام

نفع [illegible]
در [illegible] ... فرزه
دروغ [illegible]

١٧

جامع الفواید

در معجزهٔ حضرت نبوی

در معجزات بود لازم مصطفی — کز ذات پاک وی نشدی هیچ که جدا

میگشت ابر سایه کنان بر سر رسول — در سال ماه روز همه عمر دائما

بالای پا و فرق که نظر برکاشتی — دیدی زمین و عرش و سموات تا ثرا

هر چیز را که خلق ندیدی بچشم سر — ان چیز دیدی از پس قفا

آبی که بینیش بنه ندی همان نجح — از شرق تا بغرب معطر شدی هوا

از جای قلم نشنیده ای بگوش خویش — حرفی که نبشتی ملک الارض و السما

در بطن وی چو ام رفته بمن خویش — در عالم صغیر ... در شب ورود شبا

هفت سال عمر گذشت بنام نیک — نشنیده از زبانش کسی کذب و ناسزا

از فضل حق ندید کسی سایه زرین — بر روی وی مگس ننشستی بهیچ جا

گر چوب خشک لطف بکاری زمین سخت — تازه شدی و میوه بیاوردی بهارها

زیر قدم چو بنهی بکشتی زمین سخت — داد از حجر چو موم شدی سنگ زیر پا

این معجزات ضبط کن و خلق را رسان

خواهی اگر شفاعت ز مصطفی

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم
اذا ظلت اهل النقمة كانت النقمة
للعدو

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد نامحدود حکیمی را که قانون حکمت کامل الصناعه رحمت رافع انواع امراض و دافع اصناف اعراض است جلت آلاؤه وعمت نعماؤه و درود نامعدود رسولی را که بجادهٔ رسالت و زبدهٔ نبوت طبیب عیوب امت و شفاء صدور ملت است صلی الله علیه و آله واصحابه اجمعین الی یوم الدین **اما بعد** چنین گوید بندهٔ نحیف المستشفی بشفاء الله النافع المجیب یوسفی طبیب ستر الله عیوبه و غفر ذنوبه که چون بتوفیق حضرت باری رسالهٔ علاج امراض و دوای هر عرض در وی مسطور است و مذکور صورت اتمام و سمت انتظام یافت و بشرف مطالعهٔ بعضی از فضلای هنر که ایشان را با این ضعیف بقدر اتفاقی بود مشرف گردید اشارت فرمودند که کتابی در شرح مشکلات و طرق ترتیب مبانی آن که درین رساله مبین و معین شده بعضی از علامات امراض و امارات اعراض وغیره باید نوشت تا از مطالعهٔ آن کافهٔ انام از خواص و عوام مستفید و بهره مند گردند لاجرم عنان قلم بصوب این مرقوم که بجامع الفواید موسوم است معروف گشت امیدواری

١٨

بکرم باری عز شانه آنست که بنظر صفا و عین رضا منظور و منور گردد و الآن وقت الشروع فی المقصود بعون الله الملک المعبود **علاج امراض صداع** خواه سببش خلطی از اخلاط بود و خواه از چیز دیگر **رباعیه**

ای دیده ز درد سرت از رنج و عنا ، ترک حرکت کن طلب راحت را
خطمی و بنفشه و سبوس گندم ، مجموع بجوشان و در آنش نه پا

صفت پاشویهٔ مذکور گل خطمی و بنفشه از هر یک مشتی سبوس گندم مشت همه را در پنج کاسه آب بجوشانند تا بنیمه آید نیم گرم پاشویه کنند **صداع دموی** یعنی درد سر که از غلبهٔ خون باشد علامتش سرخی روی و شیرینی دهانست

رباعیه ، ای درد سر تو گشته از خون پیدا
گر بتوانی رگ سر از وی بگشا ، شربت ز گلاب و قند و آب لیمو
ترتیب کن و ماش و عدس ساز غذا ، **صفت** ترتیب شربت مذکور قند سفید

ده مثقال در هفت قاشق آب حل کرده و صاف کرده نیم قاشق گلاب و یک قاشق آب لیمو اضافه نمایند و ناشتا رغبت کنند **صداع صفراوی** یعنی درد سر که از صفرا بود علامتش تلخی دهان و زردی چشم و روی است

رباعیه ، درد سر تو اگر بود از صفرا
صندل میکن بآب گشنیز طلا ، از اشربه میطلب شراب نارنج
و ز اغذیه کشک جو و ماش و اگرا ، **صفت** طلای مذکور صندل سفید یک مثقال

در نیم پیاله آب گشنیز تر حل کرده بلته کتان کهنه زمان زمان طلا کنند صفت
شراب نارنج قند سفید هشتاد مثقال صاف کرده و کف گرفته و نزد یک
بقوام اورده بجوشانند تا نیک غلیظ شود دیگر فرو گیرند و بیست مثقال
آب نارنج اضافه نموده هر صباح یک قاشق در هفت قاشق آب حل کنند
و ناشتا بیاشامند **مسهلاتی که در تبهای صفراوی بکار برند**
بعد از نضج صفرا و ظهور اثر آن از صفای قاره و غیره صفت منضج که بزند ؟
صفرا است بنفشه و گل سرخ و تخم کاسنی نیم کوفته از هر یک دو مثقال
آلوی بخارا پنج عدد سپستان بیست عدد همه را در یک پیاله آب جوشانند
تا به نیم آید صاف کنند و بقند شیرین کرده نیم گرم بیاشامند غذا آب
نخود و نیم کوفته و ماش مقشر و مرغ جوان یا گوشت تغلی با گشنیز تر و اسفناج
قتق آب تمر هندی کنند و در روز دارو بی قتق خورند

رباعی

بیماری هرکه شد ز صفرا پیدا • باید که خورد ز بهر دفع صفرا
یا حب بنفشه یا نقوع مسهل • یا آب انار و شیر خشت اعلا

صفت حب بنفشه دو درم تربد یک درم رب سوس و پوست هلیله زرد
از هر یک نیم درم تربد محموده مشوی دانیسون از هر یک دانگی همه را کوفته
و بیخته در آب خمیر کنند و حبها ساخته فرو برند صفت نقوع مسهل سناء
مکی خالص پنج مثقال هلیله زرد سه مثقال تخم کاسنی نیم کوفته و گل نیلوفر

از هر یک دو مثقال تمر هندی ده مثقال سپستان سی عدد همه را یکروز
و یک شب در چندان که ار بالایش بگذرد گذاشته سحر صاف کنند و بیست
مثقال شیر خشت اضافه کرده در آب ان حل کنند بعد از آن صاف کرده نیم گرم
رغبت نمایند صفت آب انار و شیر خشت بیست مثقال شیر خشت در بیست
مثقال گلاب حل کرده و صاف نموده چهل مثقال آب انار میخوش که با شحم آن
فشرده باشند اضافه نموده وقت سحر نیم گرم بیاشامند **صداع بلغمی**
یعنی درد سری که از بلغم باشد علامتش گرانی سر و بسیاری خواب و سستی
اعضاست

رباعی

از آنکه صداع بلغمی شد پیدا
کو روغن قسط و فرفیون ساز طلا • شربت ز طبیخ بادیان سازد و شهد
طبار کند کبوتر از بهر غذا • صفت روغن قسط قسط چهار مثقال
سلیخه و فلفل و عاقر قرحا و فرفیون از هر یک سه مثقال جند بیدستر دو
مثقال همه را نیم کوب ساخته در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید آب را صاف
کنند و هشتاد مثقال مثقال روغن زیت یا کنجد اضافه نموده بجوشانند
تا روغن بماند صفت روغن فرفیون فرفیون و قسط و پودنه کوهی از هر
یک دو مثقال جند بیدستر و عاقر قرحا از هر یک مثقالی مویزج نیم مثقال
همه را نیم کوب ساخته در شراب یا آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و هفت
مثقال روغن زیت یا کنجد اضافه نموده بجوشانند تا روغن بماند صفت

حب بنفشه

روغن قسط

روغن فرفیون

طبیخ بادیان بادیان نیم مشت دریک پیاله آب بجوشانند تا به نیمه آید صاف
کنند وبده مثقال عسل شیرین کرده نیم گرم بیاشامند **مسهلاتی که در همه
بیماریهای بلغمی دهند** بعد از نضج بلغم وظهور آثار ان از اعتدال
قوام قاروره وغیره صفت منضج زنندهٔ بلغم بادیان وبادرنجبویه انیسون
وپرسیاوشان از هریک دو مثقال انجیر پنج عدد همه را در پیاله آب جوشانند
تا به نیمه آید صاف کنند وده مثقال گلقند عسلی در آب ان حل کرده وصاف
نموده نیم گرم بیاشامند وغذا نخود آب خورند صفت گلنگبین برگ
گل سرخ تازه نیمی بیکمن عسل آمیزند وچهل روز در آفتاب نهند یا برگ
گل سرخ خشک نیم مشت بکوبند وبگلاب ترکرده نزدیک بدو ساعت بگذارند
وبیک پیاله عسل آمیخته دو سه جوشش دهند **رباعی**
از بلغم اگر ترا مرض شد پیدا • زان پیش که افکند تنت را از پا
افراج کنش بحب اصطمیخون • یا حب ایاره یا حب قوقایا
صفت حب اصطمیخون تربد وصبر سقوطری وحب النیل از هریک نیم درم
شحم حنظل ومحموده از هریک نیم دانگ همه را بکوبند وبیزند ونیم درم
غاریقون بمویزه پزکدزانیده ویکدرم ایارج فیقرا اضافه نموده بآب
خمیر کنند وحبها ساخته فرو برند صفت ایارج فیقرا مصطکی وزعفران و
سنبل وحب بلسان واسارون وسلیخه ودارچینی از هریک مثقالی صبر سقوطری

وبعضی شانزده مثقال میکنند همه را کوفته وبیخته در شیشه نگاه دارند صفت
قوقایا صبر سقوطری وعصاره افسنتین یا برگ او ومصطکی از هریک درمی
محموده وشحم حنظل از هریک دانگی همه را کوفته وبیخته بآب کرفس یا بادیان
سرشته وحبها ساخته فرو برند **صداع سوداوی**
یعنی درد سر که از سودا باشد علامتش تیرگی رنگ روی وفکر فاسدست **رباعی**
گر درد سر از سبب شد سودا • از دست مده شربت افتیمون را
از شربه واگر ادنخود ساز غذا • وز روغن بابونه وبادام طلا
صفت شربت افتیمون افتیمون هفت مثقال در خریطه کرده دریک پیاله آب
جوشانند تا مزهٔ خود را باز دهد هفتاد مثقال قند سفید صاف کرده بقوام
آرند وهر صباح یک قاشق در هفت قاشق آب حل کرده رغبت نمایند صفت
روغن بابونه بابونهٔ تازه سی مثقال روغن کنجد صد مثقال در شیشه کنند و
چهل روز در آفتاب نهند یا بابونهٔ خشک نیم مشت دریکپیاله آب جوشانند تا به
نیمه آید صاف کنند ونیم پیاله روغن کنجد ضم ساخته بجوشانند تا روغن بماند
صفت روغن بادام مغز بادام مقشر سی مثقال وقند سفید پنج مثقال بکوبند
وقطرهٔ چند آب گرم بروی پاشند ودر طبق مسی که بروی آتش نهاده باشند
بمالند تا روغنی که دارد بگذارد **مسهلاتی که در علتهای سوداوی
نافع است** بعد از نضج سودا وظهور آثار ان از اجماع

شربت افتیمون

روغن بادام

دردی قاروره وغیره صفت منضج زننده سودا اسطوخودوس وبادرنجبویه
وگاوزبان وپرسیاوشان وبادیان واصل سوس مقشر نیم کوفته از هر یک
دو مثقال همه را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند وبقند سفید ش
شیرین کرده نیم گرم شرب نمایند آب گوشت ماکیان فربه نیم کوفته دارچینی وزعفران
داخل کنند وتناول نمایند رباعی گر درد مرض تو چون ز سودا پیدا
باشد که تنت پاک شود از سودا • معجون نجاح یا حب افتیمون
یا حب اسطوخودوس تناول فرما • صفت معجون نجاح هلیله سیاه وپوست
هلیله کابلی وپوست بلیله وآمله از هر یک هفت مثقال ونیم همه را کوبند و
وبیزند ولاجورد شسته وغاریقون بوته پیز گذرانیده از هر یک دو درم اضافه
نمایند وبدو چندان عسل بسرشند شربتی از سه مثقال تا پنج مثقال غلوطها کرده
فرو برند صفت حب افتیمون افتیمون یک مثقال بسفایج نیم درم خربق سیاه
ونمک هندی از هر یک از هر یک ربع درم اسطوخودوس دو دانگ ایارج فیقرا
که صفت در صداع بلغمی گذشت وغاریقون بوته پیز گذرانیده از هر یک نیم درم
اضافه نموده با آب خمیر کنند وحبها ساخته فرو برند صفت حب اسطوخودوس
افتیمون وبسفایج از هر یک ربعی درم تربد وپوست هلیله کابلی وپوست هلیله
زرد وصبر سقوطری از هر یک نیم درم شحم حنظل دانگی همه را کوبند وبیزند و
دانگ غاریقون بوته پیز گذرانیده اضافه نموده با آب خمیر کرده حب ساخته فرو برند

معجون نجاح

حب افتیمون

حب اسطوخودوس

صداع که از گرمی آفتاب حادث گردد علامتش تقدم مقارنت آفتاب
وگرمی وخشکی دهان رباعی از گرمی آفتاب هر که ترا
برگشت مزاج ودرد سر شد پیدا • آب گل خطمی ولعاب سبوس
آمیز بیکدیگر ومی ساز طلا صداع که از سردی هوا عارض شود
علامتش تقدم ملاقات برودت هوا وسردی وسفیدی بول است رباعی
گردی متأثر چو سردی هوا • ز انسان که از آن شود صداعت پیدا
مرمکی وعنبر ولادن ومشک • در روغن زیت حل کن وساز طلا
صفت طلای مذکور مرمکی کوفته نیم مثقال عنبر ولادن گداخته یک مثقال روغن
زیت پاکیزه گرم کرده ده مثقال همه را باهم آمیخته صلایه کرده نیم گرم طلا کنند
رباعی هر کس که صداع رنجه دارد او را • بر سر قطرات درد بارد او را
از بینی او چو ریم آید یا خون • البته صداع او گذارد او را • آمدن ریم
وخون از بینی در صداع از علامات جیدست بسبب آنکه دلالت کننده نضج
ماده ودفع طبیعت از آن شقیقه یعنی درد نیم سر رباعی
بگشا ز نوع علاج وتدبیر نقاب • از درد شقیقه ای که باشی بعذاب
با صمغ بکوب زعفران وافیون • وز بهر طلا خمیر سازش بگلاب
صفت طلاء مذکور صمغ عربی یک مثقال افیون نیم مثقال زعفران نیم دانگ
همه را کوفته وبیخته بگلاب خمیر کنند وبر روی کاغذ تنک ساخته بر شقیقه بچسبانند

سرسام یعنی آماس یکی از دو پرده یا هر دو که بر روی مغز سر کشیده شده علامتش درد موی تب دایمی و هذیان و خنده و سرخی زبانست

رباعی
سرسام کسی را که بود از احباب • باشد چون زخون بده شراب عناب
از ماش و جوش غذا کن و لخلخه ساز • از صندل و آب سیب و کشنیز و گلاب

صفت شراب عناب نیم مشت در یک پیاله آب جوشانیده تا نیمه بماند صاف کرده بسی مثقال قند سفید صاف آنچه بجوشانند تا بقوام آید صفت لخلخهٔ مذکور صندل سفید نیم مثقال در هفت مثقال آب سیب و ده مثقال آب کشنیز و پنج مثقال گلاب حل کرده در شیشه کنند زمان زمان بدماغ دارند

هم در علاج سرسام چو صفرا بود علامتش تب دایمی و هذیان و بدخوابیست

سرسام چو عارض شود از صفرایت • صفرا و عفونتش برد از جایت
باید که خوری نقوع آلو و نهند • در آب گل بنفشه دست و پایت

نقوع آلو عبارت از آبی بود که آلو را شب در آن گذاشته باشند و صباح صاف کرده باشند و آب گل بنفشه را جوشانیده داخل نموده باشند

هم در علاج سرسام چون از بلغمی بود علامتش تب لازم دایمی و هذیانست

رباعی
از بلغم اگر پدید شد سرسامت • از درد غم لب آمد جامت
تدبیر تب بلغمیت باید کرد • باشد که ز دفع آن برآید کامت
تدبیر تب بلغمی در علاجهای تب بلغمی خواهد

[illegible]

آمده است والله تعالی

رباعی
هرکس که ز سرسام دلیل آمده است • بر بستر بیخودی علیل آمده است
بولش چو عیان شدست بر صورت آب • بر آمدن مرگ دلیل آمده است

تا ئیت بول در سرسام دال است بر موت بواسطه آنکه دالست بر تمامی توجه ماده بجانب دماغ

هم در علاج سرسام
سرسام کشد چو رخت علت سویت • بینند پریشان و پریشان گویت
گر منفع ایدت عرق بر مقعد • به بود همان زمان نماید رویت

انتفاخ باد گرفتن و اماس کردن

نسیان یعنی فراموشی علامتش در بلغمی گرانی سر و رطوبت بینی و آب رفتن دهان و بسیاری خوابست

رباعی
نسیان چو شود منقص اقبالت • باشد همه وقت از آن پریشان حالت
هر روز برای دفع آن بس باشد • از ماده الحیوة یک مثقالت

صفت ماده الحیوة که معجون فلاسفه گویند مغز جلغوزه و مغز جوز هندی از هر یک ده مثقال مویز دانه بیرون آورده سی مثقال بکوبند و در سیصد مثقال عسل گداخته حل کنند و فلفل و دار فلفل و زنجبیل و دارچینی و پوست بلیله و آمله و شیطرج و زراوند مدحرج و عاقرقرحا و بابونه از هر یک ده مثقال بکوبند و بیزند و همه را سرشته هر صباح از یک مثقال تا دو مثقال غلوطها کنند و فرو برند و غذا کباب یا قلیهٔ خشک خورند

حمق و رعونت که عبارت از بطلان و نقصان فکرست چون از مادهٔ سرد و تر بود علامتش گرانی سر و بسیاری

معجون ماده الحیوة

خواب و ضرر یافتن از چیزهای سرد **رباعی** ای قد تو از حمق و رعونت شده پست
در کار تو زین عارضه صد گونه شکست • هر روز ز معجون بلادر درمی
میخور که از آن بلا بدین خواهی رست • **صفت** معجون بلادر فلفل و دار فلفل
و قسط و وج و شونیز از هر یک ده مثقال سداب و خطبانا و زراوند مدحرج
و حب الغار و جند بید ستر و شیطرج و خردل از هر یک پنج مثقال همه را بکوبند
و بیزند و بدویست و پنجاه مثقال عسل گداخته و ده مثقال روغن جوز و چهار
مثقال و نیم عسل بلادر بسرشته هر صباح غلوله کنند و فرو برند و غذا قلیه خشک
یا کباب بخورند **صفت** روغن جوز مغز جوز سی مثقال قند سفید پنج مثقال بکوبند و
قطره چند گلاب گرم بر وی پاشند و بدستور روغن بادام که در صداع سوداوی
مذکور شد روغن کشند کیفیت گرفتن عسل بلادر طرف بلادر که از جانب درخت
بوده ببرند چنانکه عسلش نمایان شود پس باز گرم کرده و بلادر را سرنگون داشته
دست را فشرده دارند تا عسلی که داشته باشد بیرون آید **جمود**
که کنایت است از باطل شدن حس و حرکت بیمار و باقی ماندن وی بر شکل
که قبل از این حال بوده **رباعی** چون بیخبرت جمود گردد حادث
رنجی که ترا نبود گردد حادث • گر اهل دوا اعلت فرماید
صحت دانم که زود گردد حادث

هم در علاج جمود رباعی

هر که برد جمودت از چشم رواج • از وی شود ت متاع صحت تاراج

اینها که مباشر علاج تو شوند • باید که کنند خلط سودا اخراج
اخراج سودا در بیشعوری حقنه کنند که مذکور می‌شود در حین شعور یکی از مسهلات
که در صداع سوداوی گذشت **صفت** حقنه که اخراج سودا کند سنا مکی خاصه
پنج مثقال بسفایج نیم کوفته سه مثقال بنفشه و بادیان و پرسیاوشان و بابونه
و ساق نیلوفر از هر یک دو مثقال سپستان سی عدد همه را در یک کاسه آب
جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و شکر سرخ و مغز فلوس خیار چنبر از هر یک
ده مثقال در آب آن حل کرده و صاف نموده دو مثقال روغن بادام و سه مثقال
روغن بابونه که صفت هر یک در صداع سوداوی دانسته شد اضافه نمایند
و نیم گرم حقنه نمایند **سبات** که خوابیست در غایت گرانی
علامتش در بلغمی آب رفتن دهان و رطوبت بینی و نرمی نبض و سفیدی بول است
رباعی هر کس که بود سباتش از راه صلاح • باید که به اهتمام در شام و صباح
از بوره و مقل شیاف بسازد که بود • او را ز برای باب صحت مفتاح **صفت**
شیاف مذکور مقل ازرق یک مثقال بوره ارمنی یا نمک نیم مثقال بکوبند
و به آب بادیان سرشته شیاف کنند **هم در علاج سبات**
از عارضه سبات گردی چو کرخ • گردد بدنت فسرده بر صورت یخ
ترتیب عمل اگر نه بهر تو کنند • باشد ز غم تو دوستان را آوخ
ذکر عملی که از برای سبات و جمیع علتهای بلغمی مفید بود سنا مکی پنج مثقال

قنطوریون دقیق و پرسیاوشان و بادیان وشبت وحلبه وبابونه از
هریک دو مثقال انجیر پنج عدد همه را دریک کاسه آب جوشانند تا به نیمه آید
صاف کرده ده مثقال فانید یا شکر سرخ و دو مثقال مغل ازرق و دو درم
بوره ارمنی یا نمک درآب آن حل کرده و صاف نموده یک مثقال تربد و نیم مثقال
زنجبیل کوفته و بیخته و پنج مثقال روغن کنجد اضافه نمایند و نیم گرم عمل کنند سهر
که علامتش بیخوابیست که از حد اعتدال درگذشت چون از صفرا بود علامتش
خشکی چشم و بینی و زردی قاروره است رباعی
صفرا چو شود سبب که خواب نماید • گر میل شود مسهل آن شاید
چون تنقیه گردد ت ز آب خشخاش • هر روز به آب جو طوالت باید
نطول ستی عبارت از بی لود که آن شی بعد شی را در جوشانند و بر عضو زنند
رباعی بیخوابی تو که چون فزون شد از حد • افیون که بود بسنده اهل خرد
در دهن بنفشه حل کن و بهر علاج • هر شب قدری مال از آن بر سر خود
صفت روغن بنفشه برگ بنفشه تازه یا ده مثقال روغن بادام که صفتش
در جمود گذشت صد مثقال در شیشه کنند و چهل روز در آفتاب نهند یا گل
خشک نیم مشت دریک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و نیم پیاله
روغن بادام اضافه نموده بجوشانند تا روغن بماند علامت بد در بیخوابی
بیمار تو هر وقت که خوابش نماید • گر در پی دفع آن شوی می شاید

بابیخوابی اگر بود سرفه خشک • بگذار که خواب احلش ربا بد
جنون یعنی دیوانگی • در ورطه دیوانگی انکس گه فتد
اوّل باید مسهل سوداش داد • وانگه ز معدلات باید دادن
چیزی که برد غم ز دل و سازد شاد معدلات مفرح سرد مزاج را اشال
عود و عنبرست و گرم مزاج را صندل و کافور هم در علاج جنون رباعی
هرتن که از و بدیده عقل نمود • اما ز علامات جنون باید بود
چشمش همه بر صورت زیبای بتان • گوشش همه بر صدای چنگ و نی و عود
هم در علاج جنون رباعی چون در بدن تو خلط سودا افزود
دیوانگیت از آن سبب روی نمود • باید که مداومت کنی از می لعل
گز وی رود این مرض چو از آتش دود عشق که مرضی است
وسواسی شبیه به مالیخولیا که مردم بیکار را بواسطه کثرت اخلاط بجوانان
و افراد فکر فاسد در حسن و شمایل ایشان عارض شود علامتش زردی روی
و خشکی دهان و بیخوابی و گریه و آه و اختلاف نبض خاصه وقتی که معشوق را
ببیند یا نام او بشنود رباعی هرکس که براه عشق صادق باشد
در طور و طریق عشق لایق باشد • نزدیک طبیب حاذق آن شیفته را
وصلست علاجی که موافق باشد • واگر وصل میسر نشود کسان را گمارند
تا از معشوق سخنان زشت ناپسندیده که عاشق را از آن تنفر شود روا

کنند یا عاشق را بعید که مباشرت و مجامعت مزیل عشق و دافع اندیشهٔ معشوقست
و قومی را این مرض حادث گردد که در آینهٔ صورت خوبان مشاهده جمال معنی
کنند **سدر** یعنی تاریکی چشم بوقت برخاستن چون بخار بلغمی
باشد علامتش سستی اعضا و کاهلی و فراموشیست رباعی
تاریک شود چشم چو برپا خیزد • زآنرا که درون او بخار انگیزد
باید که خورد کباب یا قلیهٔ خشک • و ز سیر و پیاز و مثل او پرهیزد
دوار یعنی گردیدن سر چون از بخار بلغمی باشد علامتش گرانی
سر و رطوبت بینی و نرمی نبض باشد رباعی از دست بخار چون بگردد سر مرد
اطریفل فرد میل می‌باید کرد • از اشربه بایدش شراب لیمو
و اغذیه اش کباب می‌باید خورد • صفت اطریفل فرد یعنی اطریفل صغیر
هلیله سیاه و آمله و پوست هلیلهٔ کابلی و پوست هلیلهٔ زرد و پوست بلیله
از هر یک ده مثقال همه را بکوبند و ببیزند و به بیست روغن بادام که صفتش در سهر
گذشت ضم ساخته بدست بمالند و بصد و پنجاه مثقال عسل سرشته هر روز دو مثقال
غلوله کرده فرو برند صفت شراب لیمو قند سفید هشتاد مثقال صاف کرده
بجوشانند تا نیک غلیظ شود دیگ را فرود گیرند و بیست مثقال آب لیمو اضافه نمایند
صرع که معروف و مشهور است علامتش در جمیع اقسام گرانی
سر و سبزی رگهای زیر زبانست رباعی از آنکه قضا علت صرع انگیزد

باید که ز میوه‌های تر پرهیزد • از خوردن لحم تر کند قطع نظر
در گردن خود عود صلیب آویزد • **هم در علاج صرع**
کارت ز قدر ای که بصرع انجامید • رگ زن که علامات دمت گشت پدید
ور گشت یقین که خلط دیگر سبب است • خور مسهل آن که صحت اینت رسید
سکته که عبارت از باطل شدن حس و حرکت جمیع اعضاست چون
از خون باشد علامتش پری رگهاست با سایر علامات غلبهٔ خون رباعی
هر کس که ز رنج سکته از پای فتاد • هم حس وی و هم حرکت رفت بباد
گر سرخی چشم و روی بینی او را • در دم باید رگ سر از وی بگشاد
علامت آنکه صاحب سکته زنده یا مرده است رباعی
چون صاحب سکته را نفس بسته شود • زانگونه که در حیات او شبه شود
گر عکس تو هنگام نظر افکندن • در دیدهٔ او دیده شود زنده شود
کابوس که عوام عبد الجنه گویند علامتش در دموی سرخی چشم و
بسیاری خواب و پری رگهاست و در بلغم فراموشی و کاهلی و در سوداوی خشکی
چشم و بینی و تیرگی رنگ و فکر فاسد رباعی
چون زحمت کابوس شود عارض مرد • آسایش خواب بر دلش گردد سرد
هر ماده که موجب آن شده است • آن ماده را ز تن برون باید کرد
یعنی اگر ماده خون بود فصد باید کرد و اگر خلطی دگر باشد مناسب آن مسهل باید داد

علامت بد در کابوس رباعی که کس که بسیاری کابوس بود
وز کم خردی بی علاجش زود درآخر کار یا شود دیوانه
یا صرع کند پدید یا سکته شود خدر یعنی کرخ شدن عضو
چون از ماده سرد و تر بود علامتش رطوبت دهان و کاهلی و فراموشی است رباعی
چون عضو کسی را کرخی روی نمود • از روی علاج بایدش قی فرمود
باید مالید بعد از آن روغن قسط • چندانکه ز صحتش برآید مقصود
صفت داروی که بلغم را بقی دفع کند تخم ترب و شبت و بیخ سوسن تراشیده
نیم کوفته و پیاز نرگس ریزه کرده از هر یک دو مثقال همه را در یک کاسه آب
جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و یازده مثقال عسل و یک درم بوره ارمنی یا
نمک در آب آن حل کرده و صاف نموده و یک قاشق آب سرکه اضافه نموده نیم گرم بخورند
و چشم و شکم بسته مدد کنند که قی آید صفت روغن در صداع بلغمی مذکور شد فالج
یعنی باطل شدن حس و حرکت نصف بدن در طول علامتش در بلغمی سفیدی روی و
رطوبت بینی و فراموشی است رباعی چون عیش ز فلج بر کسی گردد سرد
نصف بدنش ز حرکت آید برد • از روز نخست تا بروز چارم
جز آب ماء العسل نمی باید خورد • صفت ماء العسل عسل ده مثقال در
صد مثقال آب جوشانند تا هفتاد مثقال بماند بخش کنند و هر روز یک بخش را
با پنج مثقال گلاب نیم گرم بیاشامند هم در علاج فالج رباعی

چون صاحب فلج را چار آرام آید • از ماء الاصول شربتی می شاید
از لحم کبوتر بچه و آب نخود • با زیره و زعفران غذایش باید
صفت ماء الاصول پوست بیخ بادیان و پوست بیخ کرفس و پوست بیخ کبر
و بیخ اذخر از هر یک دو مثقال همه را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آورده صاف
کنند و به ده مثقال عسل شیرین کرده نیم گرم بیاشامند هم در علاج فالج
چون روز چهارده ز فالج گذرد • باید که معالج به عمل دست برد
وانگاه دهد داروی مسهل دو سه بار • باشد که مریض را بصحت نگرد
ذکر عمل فالج در جمیع مرضهای بلغمی نافع بود سنای مکی خالص پنج مثقال بسفایج نیم کوفته
و قنطوریون دقیق از هر یک سه مثقال تخم کرفس و انیسون و بابونه و شبت
از هر یک دو مثقال تخم حنظل دو درم همه را در یک کاسه آب جوشانیده به نیمه آورده
صاف کنند و هفت درم بوره ارمنی یا نمک یازده درم عسل در آب آن حل کرده
و صاف نموده پنج مثقال روغن بابونه که صفتش در جمود گذشت اضافه نموده
نیم گرم عمل نمایند هم در علاج فالج مفلوج سوی شفا چو نزدیک رسید
از منضج و مسهل و عمل فایده دید • از روغن قسط و فرفیون و شونیز
چندانکه دهد دست باید مالید • صفت روغن قسط در خدر و صفت روغن
فرفیون در صداع بلغمی دانسته شد صفت روغن شونیز یعنی سیاه دانه سیاه دانه
بیست مثقال بکوبند و بدستور روغن جوز که در نسیان گذشت روغن کشند

لقوه یعنی کج شدن چشم و روی و لب رباعیه

آنها که بدیشان مرض لقوه رسید • مرغ صحت ز دام ایشان برمید
گر جوز بوا در دهن خود شب و روز • دارند نگاه خواهد افتاد مفید

هم در علاج لقوه رباعیه
لقوه چو بجانب کسی روی نهد
صحت رود از دست و مرض روی نهد • باید که خورد حب ایارج دو سه بار
باشد که ازین مرض بکلی برهد

صفت ایارج فیقرا در صداع بلغمی مذکور شد

هم در علاج لقوه رباعی
آنرا که رسید از مرض لقوه گزند
باید که بیاد دارد از من این پند • آیینه چینی بنظر آورده
در خانه تاریک نشیند یکچند

رعشه یعنی لرزیدن عضو چون از ماده سرد و تر بود علامتش نسیان و گرانی اعضا و عدم تشنگی است و چون از شراب یا جماع بود علامتش وجود سبب رباعیه

از کثرت بلغم آنکه در رعشه فتاد
مسهل که مناسبش بود باید داد • وز شرب شراب یا جماع است سبب
باید ز می و مباشرت باز استاد

اختلاج یعنی پریدن عضو چون دایمی شود اگر در روی بود مقدمه لقوه باشد و اگر در شکم بود مقدمه صرع و اگر در پهلو باشد مقدمه اماس پرده که در حوالی سینه است و اگر در جمیع بدن مقدمه سکته رباعیه

چون عضو کسی کرد پریدن بنیاد
باید نمک گرم بران عضو نهاد • ور دفع نکرد و بطریق مذکور

حبی که بدن پاک کند باید داد

صفت حبی که بدن را از خلطهای غلیظ پاک گرداند صبر سقوطری یک مثقال تربد یکدرم حب النیل و انیسون از هر یک درمی و نیم شحم حنظل و نمک هندی و مقل ازرق و کتیرا از هر یک دانگی همه را بکوبند و بیزند و دو درم غاریقون بموبه بیز کدزانیده اضافه نموده با آب کرفس و بادیان سرشته حبها کنند و فرو برند

تشنج یعنی در هم کشیدن عضو علامتش در بلغمی گرانی اعضا و فراموشی و سفیدی بول است رباعیه

چون عضو ترا تشنج از بلغم شد • افزود ترا محنت و راحت کم شد
در تنقیه کوش زودتر زانکه علاج • مشکل گردد مرض چو مستحکم شد

تمدد یعنی راست ماندن عضو چون از ماده سرد و تر بود علامتش در سردی لمس و گرانی اعضا و نرمی نبض است رباعی

هر کس که گرفتار تمدد گردید • وانکه ز حبوب مسهله فایده دید
اندر بدنش روغن بیه کفتار • با روغن بیه خرس باید مالید

علاج امراض چشم باید دانست که چشم مرکب از هفت طبقه و سه رطوبت به ترتیبی که تعداد کرده میشود از جانب مماس هواست طبقه ملتحمه • طبقه قرنیه • طبقه عنبیه • رطوبت بیضیه • طبقه عنکبوتیه • رطوبت جلدیه • رطوبت زجاجیه • طبقه شبکیه • طبقه مشیمیه • طبقه صلبیه والله اعلم

برد که دانه است در اندرون پلک بوضعی که قرحه

بود رباعی ای چشم تو مبتلای تشویش برد
تدبیر تو زدیک بتدبیر خرد • سکبینج و حلتیت و اشق با سرکه
بر دیده اگر نهی بر در اثر برد شعر منقلب و شعر زاید
که یعنی کج برآمدن مژه و مژه زیادتی است رباعی
گر شعر بود منقلب و گر زاید • در تنقیه دماغ می باش بجد
چون تنقیه تمام حاصل گردد • تشعیر کن ای ترا خداوند مدد
سلاق که کنایت از غلظت و حمرت کرانهٔ پلک و ریختن مژه است رباعی
در پلک تو ای که گرده غلظت بنیاد • از من سخن مفید مبدا ار بیداد
اسفیدی تخم مرغ و برگ خرفه • آمیز بروغن گل و ساز ضماد
صفت روغن گل برگ گل تازه پانزده درم روغن کنجد صد درم در شیشه کنند روغن
و چهل روز در آفتاب نهند یا گل سرخ خشک نیم مشت در یک پیاله آب جوشانیده
بنیمه آورده صاف کنند و نیم پیاله روغن کنجد اضافه نموده بجوشانند تا روغن بماند.
شرناق که زیادتی پیه در پلک باشد در بالا علامتش گرانی پلک در وقت
باز کردن چشم است رباعی در پلک تو شرناق چو پیدا گردد
غم را دل غمخوار تو ماوا گردد • تا آن وقتی که دست کاری نکنند
نادر باشد اگر مداوا گردد غرب که ریشی بود در گوشهٔ چشم از
جانب بینی علامتش آن بود که چون انگشت بر موضعش فشارند ریم بیرون آید.

رباعی چون گرد و رم گوشهٔ چشم و بگشود • نامش غرب آمد ای دولت معدن جود
گر نامش نگاه بیند و برو بگذارند • امید بود که زود گردد بهبود جرب
که درشتی اندرون پلک است و سبل که پرده ایست شبیه برگهای درهم بافته
بر سفیدی چشم حدوث جرب از رطوبت بورقیه است و تولد سبل از امتلای دماغ
و بزرگی رگهای چشم رباعی در دفع جرب شیاف اخضر باید
و زبهر سبل شیاف احمر باید • باشد جرب و سبل چو با یکدیگر • تا نفع دهد
ذرور اغبر باید • صفت شیاف اخضر زنگار سه درم اقلیمیای نقره و صمغ عربی
و سفیداب ارزیز از هر یک دو درم همه را بکوبند و بیزند و آب سداب که دو درم
و نیم اشق در وی حل کرده باشند و صاف کرده بسرشند و شیافها کنند صفت
شیاف احمر شاذنج مغسول شش درم صمغ عربی پنج درم روی سوخته و زاج زرد شیاف احمر
سوخته از هر یک دو درم زنگار دو درم و نیم زعفران و مر مکی از هر یک دانگی و نیم
صبر سقوطری و افیون از هر یک نیم درم همه را بکوبند و بیزند و آب سرشته شیافها
کنند صفت ذرور اغبر توتیای شسته و شخ سوخته از هر یک دو درم نبات ذرور اغبر
مصری پنج درم همه را کوفته و بیخته صلایه کنند تا همچو غبار شود رمد
یعنی درد چشم رباعی چون از رمد تو بگذرد روزی چند
تا آهوی صحت در آید بکمند • جشنام و نبات مصری و مامیران • باید چو غبار
کرده در چشم فکند صفت ادویهٔ مذکور جشنام یعنی چشم مقشر ده مثقال

نبات مصری و ماميران چينی يا انزروت كه يكشبانه روز در شير خر گذاشته باشند
و در سايه خشک ساخته از هر يک مثقالی همه را كوفته و بيخته صلايه كنند تا همچو غبار شود
طرفه نقطهٔ سرخ و يا كبود بود بر سفيدی چشم رباعی
در چشم تو ای طرفه ظاهر باشد • زين نكته ترا غبار خاطر باشد
چون ديدهٔ خود بدود كندر داری • گر دفع كرد از تو نادر باشد
ظفره يعنی ناخنه رباعی در چشم تو ناخنه چو پيدا باشد
از بهر تو تشويش مهيا باشد • چيزی كه درين مرض بود فايده مند
نزديک حكيم روشنايی باشد صفت روشنا با مس سوخته و سادنج
مغسول از هر يک دو درم فلفل و دار فلفل و زعفران و شحم حنظل از هر يک
ربع درمی زنگار و صبر سقوطری و بورهٔ ارمنی از هر يک نيم درم اقليمای زرد
يک درم همه را كوفته و بيخته صلايه كنند تا همچو غبار شود دمعه
يعنی آب رفتن چشم چون از گرمی بود علامتش سرخی چشم است و چون از سردی
بود سفيدی آن رباعی دانا مرض دمعه چو از گرمی ديد
دانست كه بهر دفع آن بود سر مغيد • و ديده كه سردی مزاجش سبب است
در ديده بغير باسليقون نكشيد • صفت باسليقون روی سوخته يازده
درم كف دريا و اقليميا زرد و نمک نيشابوری و سادنج مغسول و خبد بيدستر
و سرمه و سنبل از هر يک دو درم قرنفل و اشنه از هر يک درمی صبر سقوطری و ماميثا

از هر يک پنج درم مرمكی و نوشادر و زرد چوبه از هر يک سه درم پوست هليلهٔ
زرد چهار درم همه را كوفته و بيخته صلايه كنند تا همچو غبار گردد قرحة العين
يعنی ريش چشم رباعی قرحه كه بود چشم ترا موجب درد
از درد كند عارض گلگونت زرد • چون پاک شود زمده از بهر علاج
ترتيب شياف كندری بايد كرد • مده بكسر ميم و تشديد دال بی نقط ريم
و زرد آبست صفت شياف كندری انزروت يكشبانه روز در شير خر گذاشته
باشند و در سايه خشک ساخته و افيون و كتيرا از هر يک درمی كندر دريايی
نيم درم سفيدهٔ ارزيز ماشسته درم صمغ عربی چهار درم همه را بكوبند و بيزند و
بسفيدی تخم مرغ سرشته شافها كنند بياض سفيدی بود در سياهی
چشم رباعی در چشم تو چون بياض پيدا گردد
دفعش بدوا ترا تمنا گردد • گر آب شقايق بچكانی بغبل
تا چشم بهم زنی مداوا گردد • شقايق لالهٔ دختری است انتشار
يعنی گشاده شدن ثقبهٔ عنبيه كه در موضع روشنايی چشم است چون از
كثرت رطوبت بود علامتش نفع يافتن از جوع و رياضت است رباعی
در ديده چو انتشار پيدا گردد • اسباب غم و الم مهيا گردد
گر كثرت بيضيه بود موجب آن • چون تنقيهٔ رود مدا گردد
صفت حبی كه تنقيهٔ دماغ كند صبر سقوطری يک مثقال تربد و پوست

هلیله زرد از هر یک درمی شحم حنظل و مقل ازرق و مصطکی و کثیرا از هر یک
دانگی و نمک هندی یک دانگ و نیم همه را بکوبند و ببیزند و نیم درم غاریقون بموینه
بر کذرانیده اضافه نموده بآب بادیان خمیر کنند و حبها ساخته فرو برند مجرب
است ضیق الحدقه یعنی تنگ شدن ثقبه عنبیه چون از غلبه رطوبت
بود علامتش رطوبت بینی و عدم ظهور رگهای چشم است رباعی
ضیق الحدقه اگر شود عارض مرد . گویم که چه چیز باشد از از درخورد
گر غیر رطوبت نبود باعث آن . دفعش بشیاف زعفران باید کرد
صفت شیاف زعفران و زنگار از هر یک درمی مامیثا و گل سرخ و صبر سقوطری و
قرنفلی و نشاسته و صمغ عربی از هر یک درمی و نیم همه را کوفته و بیخته بآبی که درو دو درم
اشق حل کرده باشند بسرشند و شافها کنند خیالات که نمودن چیزهاست
مثل مگس و پشه در پیش چشم چون از بخار معده باشد علامتش زود شدن
از امتلای معده و قصور هضم است رباعی چشمی که خیالات قرینش باشد
صد آفت و فتنه در کمینش باشد . هر که که بخار معده باشد سببش
مسهل بطلب دوا همینش باشد . صفت مسهل که معده را از اخلاط
مختلفه پاک گرداند صبر سقوطری کوفته و بیخته نیم مثقال غاریقون بموینه
بر کذرانیده یک مثقال اطریفل صغیر که صفتش در دوار دانسته شد دو
مثقال همه را بهم غلولها کنند و فرو برند نزول الماء یعنی فرو آمدن آب

در موضع روشنائی چشم آنچه رقیق و صافی بود در ابتدا بدارو و در
انتها بدستکاری دفع شود اما آنچه سیاه و سرخ و سبز و زرد کبود و غلیظ و
تیره بود برنگ گچ نه بدارو علاج پذیرد و نه بدستکاری رباعی
هر که که نزول آب بنیاد شود . صبر دل مستمند بر باد شود
گر صاحب آن میل کند حب ذهب . صحت یابد خاطرش شاد شود
صفت حب ذهب صبر سقوطری یک مثقال پوست بلیله زرد و مصطکی و کثیره
محموده و زعفران از هر یک دانگی گل سرخ دو دانگ همه را کوفته و بیخته
بآب خمیر کرده حبها ساخته فرو برند عشا یعنی شبکوری بیشتر
مردمی را حادث گردد که چشم ایشان سیاه باشد رباعی
از غلظت بیضیه چو شبکوری زاد . صد گونه غم و الم بدل روی نهاد
گر شهد بآب رازیانج بکشند . نزدیک خرد مفید خواهد افتاد
رازیانج بادیانست جهر یعنی روزکوری اکثر مردمی را عارض
شود که چشم ایشان ازرق باشد . چون عارضه جهر باشد معهود
از رقت روح باصره روی نمود . از روی علاج صاحب عارضه را
لحم بقر و هریسه باید فرمود ضعف البصر یعنی نقصان پذیرفتن
بینایی چون از رطوبت بلغمی بود علامتش سفیدی چشم با سایر علامات
غلبه بلغم است رباعی ضعف بصرت چو از رطوبت زاید

کر مسهل آن میل کنی می شاید ، کرد د چو دماغ و بدنت پاک ز خلط
دیگر بتو کحل روشنایی باید صفت کحل روشنایی مروارید ناسفته
یک مثقال ماميران چینی یک مثقال و نیم بورهٔ ارمنی دو مثقال قرنفل و
زعفران و سرمه از هر یک نیم مثقال مشک قیراطی همه را کوفته و بیخته صلایه
کنند تا همچو غبار شود علاج امراض گوش طرش یعنی گرانی گوش
چون از بلغم باشد علامتش کدورت حواس و گرانی سر و بسیاری خوابست
رباعی ای آنکه ترا گرانی گوش بود ، گویم سخنی اگر ترا هوش بود
باشد سببش چو بلغم از بهر علاج ، کر داروی دافعش خوری نوش بود
صفت داروی که دفع بلغم بود صبر سقوطری نیم مثقال شحم حنظل و زبد و
محموده و مقل ازرق از هر یک دانگی همه را بکوبند بکوبند و بیزند و نیم درم
فاریقون بموبه بیز کدر اینده اضافه نموده باب خمیر کنند و حبها ساخته
فرو برند بعد از دفع بلغم روغن ترب صبح و شام نیم گرم در گوش بچکانند
صفت آب ترب سیاه یا سفید هشتاد مثقال روغن زیت یا کنجد بیست مثقال
بهم آمیخته بجوشانند تا روغن بماند یا تخم ترب را بدستور کنجد روغن کشند
طنین یعنی آواز گوش چون از قوت حس بود علامتش صفای
حواسست و چون از ضعف دماغ باشد کدورت آن رباعی
از قوت حس گر طنین گشت بدید ، نزدیک خرد مغلطاتست مفید

کحل روشنایی

روغن ترب

وان لخلخه که باشد سببش ضعف دماغ ، بر سر ز مقویات باید مالید
مغلظ چیزی را گویند که ماده را غلیظ گرداند چون خشخاش و کاهو و مقوی چیزی
را گویند که مزاج عضو را باعتدال آرد یا قبول فضول نکند چون روغن گل و مورد
صفت روغن گل در سلاق مذکور شد صفت روغن مورد آب برگ مورد تازه
سی مثقال روغن کنجد ده مثقال بجوشانند تا روغن بماند یا برگ مورد خشک
نیم مشت در یک پیاله آب جوشانند تا بنیمه آید صاف کنند و نیم پیاله روغن
کنجد ضم ساخته بجوشانند تا روغن بماند وجع الاذن یعنی درد گوش رباعی
درد گوشت اگر ز صفرا باشد ، زردی ز رخ چشم تو پیدا باشد
گر حب بنفشه بعد منضج بخوری ، از روی علاج خوب و زیبا باشد
صفت حب بنفشه و منضج صفرا در صداع صفراوی گذشت قرحة الاذن
یعنی ریش گوش رباعی ای آنکه بود قرحهٔ گوش تو جدید
گر مرهم ابیض طلبی نیست بعید ، داند که بود قرحهٔ مذکور قدیم
چیزی نبود چو زهرهٔ گاو مفید ، صفت مرهم ابیض موم کافوری دو درم
در چهار درم روغن گل که صنعتش در طنین دانسته شد حل کرده شش درم
سفیدهٔ کاشغری نشسته اضافه نمایند و صلایه کنند تا مرهم شود کیفیت
استعمال زهره گاو آنست که زهرهٔ گاو دو جزو و عسل یک جزو بگداخته بیکجزو
بهم آمیخته لتهٔ کهنهٔ شسته را فتیله کرده بدان آلوده ساخته صبح و شام

روغن مورد

مرهم ابیض

درگوش نهند   **دخول الحیوان فی الاذن وتولد الدود فیها**

یعنی در آمدن جانور در گوش و پیدا شدن کرم در وی علامتش مشترک
میان هر دو قسم احساس بحرکت وی بود علامت خاصه قسم ثانی خروج بعض
احیانا   رباعی   در گوش تو هر که بتقدیر در دو
آید حیوان یا که پدید آید دود • گر صبر با آب شبح یا آب کبر
تقطیر کنی درو نماید بهبود

دخول الماء فی الاذن

یعنی در آمدن آب در گوش علامتش تقدم ملاقات و درد عظیم است
رباعی   چون آب درون رود بنا معبود
در گوش تو ای دل تو چشمه جود • در گوش تو چوب بادیان گر نهند
وانکه بکشد آب برون آید زود

علاج امراض بینی

یعنی باطل شدن حس که بو بها دریابد چون از مواد غلیظ باشد
علامتش کدورت حواس و گرانی سر و غلیظی بول است   رباعی
ای آنکه ترا قوت شم باطل شد • احساس بوی نیک و بد مشکل شد
اخلاط غلیظ گر بود موجب آن • از دادن مسهل نتوان غافل شد
صفت مسهلی که اخلاط غلیظ را دفع کند صبر سقوطری یکدرم شحم حنظل دانکی
سنبل و زعفران و دارچینی واسارون و حب بلسان و مصطکی و
افسنتین و محموده و ترید و سلیخه از هر یک نیم دانک همه را کوفته

باب خمیر کنند و حب ساخته فرو برند   **نتن الانف**   یعنی بد بوی
بینی چون از تعفن خلطی بود که در مجرای بینی باشد علامتش انست در گرسنگی
و سیری زیاده و کم نشود   رباعی   ای بینی اگر نتن و زیدن گیرد
طبع همه کس از و رمیدن گیرد • باید که طبیب سنبل کوفته را
از روی دوا درو دمیدن گیرد   باید دانست که بینی را بخر یا بول حمار
نبکسته بعد از ان دارو درو دمند   **جفاف الانف**   یعنی خشکی بینی
از گرمی صفرا باشد علامتش سوزش دماغ و بیخوابی و بسیاری میل بآب است   رباعی
ای عیش زگرمی شده بر طبع تو سرد • و ز خشکی بینی ز خوشی آمده فرد
بر ریش سر تو آب برگ خرفه • با روغن بادام طلا باید کرد

قرحة الانف   یعنی ریش بینی خواه مبدأ تولدش نفش دماغ بود
خواه غیر آن   رباعی   بینی ترا قرحه چو ز خواهد بود
حال تو ازین مرض دگر خواهد بود • داری چو بکار مرهم ابیض را
شام مرض ترا سحر خواهد بود • صفت مرهم ابیض در قرحة الاذن گفته شد

رعاف   یعنی خون رفتن از بینی چون از بحران باشد علامتش
آن بود که در روز بحران چون چهارم و هفتم و یازدهم و چهاردهم امراض
ماده عارض شود   رباعی   خون رفتن بینی چو ز بحران باشد
گر بند کنی ز ان خطر جان باشد • وانکه که ز بحران نبود نزد حکیم

بستن بدقاق کندر آسان باشد ، بستن خون بینی بدقاق کندر و غیران

از ادویهٔ رعافیه که بعد ازین خواهد آمد خالی باشد که کوفته و بیخته در بینی دمند

یا در آب گشنیز تر حل کرده بچکانند یا لتهٔ کتان کهنه را فتیله کنند و بسفیدهٔ

تخم مرغ تر کرده بدان آلوده سازند و در سوراخ بینی نهند **تعداد ادویهٔ رعافیه**

داروی رعاف آنچه مشهور بود • گر با تو بگویم زوفا و دود بود

افیون و دقاق کندر و زاگ و عدس • گلنار و اقاقیا و کافور بود

زکام یعنی فرو آمدن رطوبت دماغ بجانب گلو یا بینی و بعضی از آنرا

بجانب گلو فرود آمد نزله گویند چون از گرمی بود علامتش گرمی آنچه از دماغ

آید و سوزش گلو و بینی است • آنرا که زکام گرم حادث گردید

بس فایده کز شراب نیلوفر دید ، چون ساخت پس از شربت مذکور غذا

اماج جو مقشر افتاد مفید **صفت** شراب نیلوفر در پای چهار مثقال

در یک پیالهٔ آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بچهل مثقال قند سفید صاف

کرده آمیزند و بجوشانند و بقوام آورند **هم در علاج زکام**

چون از سردی باشد علامتش سردی آنچه از دماغ فرو آید و گرانی سر و روی است

رباعی دانا چو زکام را ز سردی گیرد • از اشربه جز شربت زوفا نخورد

و ز اغذیه ترتیب نماید نخود آب • تا نفع دهنده این مرض را ببرد

صفت شربت زوفا زوفا دو مثقال پوست بیخ بادیان و پوست بیخ کرفس

و پرسیاوشان از هر یک مثقالی انجیر ده عدد همه را در یک پیالهٔ آب جوشانند

تا به نیمه آید صاف کنند و هفتاد مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و بجوشانند

تا بقوام آید **علاج امراض روی باشرا** یعنی ماش سرخ که تمام روی را فرو

گیرد علامتش تشنگی و تب و اندوه است **رباعی**

باشی چو بباشرا انباشی نومید • باشد که رسد ز صحت روز نوید

خون کم کن و مسهل خور و تا روز نسیم • می ساز طلا ز صندل سرخ و سفید

صفت طلای مذکور صندل سرخ و سفید از هر یک نیم مثقال در بیست مثقال آب

گشنیز حل کرده بلتهٔ کتان کهنه زمان زمان طلا کنند **صفت** مسهلی که باشرا و جمیع

مرضهای صفراوی مفید باشد و معروف بود بچهار شربت در چندان آب گداخته

که از بالایش بگذرد و سحر صاف کنند و بیست مثقال شیرخشت که در ده مثقال گلاب

حل کرده باشند صاف کرده اضافه نمایند و نیم گرم بیاشامند **بادشنام**

یعنی سرخی که مایل بکدورت بود و حدوث این مرض از حدت خون سوخته باشد

رباعی آنها که گرفتار بادشنامند • گر رگ نزنند در خور دشنامند

مطبوخ هلیله بعد از آن گر نخورند • در طور و طریق پخته کار خامند **صفت**

مطبوخ هلیله هلیلهٔ سیاه نیم کوفته و پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ کابلی از هر یک چهار درم

بنفشه و گل سرخ و تخم کاشنی و تخم کرفس نیم کوفته از هر یک دو درم عناب

و سپستان از هر یک بیست عدد تمر هندی و آلو بخارا را از هر یک پانزده درم

همه را در یک کاسه آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بیست مثقال شیرخشت
در آب آن حل کرده صاف نموده نیم گرم رغبت نمایند و غذا آب نخود و نیم کوفته
و ماش مقشر و جوان مرغ و کشنیز تر **علاج امراض لب تشقق الشفه**
یعنی شق شدن لب چون از صفرا بود علامتش تلخی دهان و خشکی لب و
درشتی زبانست **رباعیه** ای آنکه شقاق بر لبت ظاهر شد
باید بعلاج آن ترا خاطر شد • کر مادهٔ صفرا بود از مسهل آن
بر دفع چنین بدین توان قادر شد **در بیان مرهمی که شقاق لب را دفع کند**
هر کس که تشقق لبش آزارد • بر خوردنی خشک زبانش دارد
باید که ز پیه مرغ و اسفیدی روی • مرهم کند و بر لب خود بگذارد
هر کس که ز خون لبش ورم خواهد کرد • صد گونه شکایت از الم خواهد کرد
گر کم نکند خون و ملین نخورد • بر خویش درین مرض ستم خواهد کرد
صفت ملینی که جمیع مرضهای دموی و صفراوی را نافع بود تمرهندی پنجاه مثقال
عناب پنجاه عدد شب در آب گذاشته صباح صاف کنند و بقند سفید شیرین
کرده یا بی قند میل نمایند و غذا ماش مقشر و اگر او کشنیز تر و قنق آب
تمرهندی **علاج امراض دهان قلاع** یعنی جوشش دهان چون گرمی بود علامتش
در دموی سرخی جوشش است و در صفراوی زردی آن **رباعی**
از گرمی اگر قلاع گردید پدید • از راه علاج بر نباید گردید

گلنار و گل بسنج و سماق سوده • روی که و بیگاه بباید پاشید
هم در علاج قلاع چون سردی باشد علامتش در بلغمی سفیدی جوشش است
و در سوداوی سیاهی آن **رباعی** از سردی اگر قلاع پیدا گردد
اسباب فسردگی مهیا گردد • پاشی جو روحش و شب سوده
نبود عجبی اگر مداوا گردد **سیلان الماء من الفم** یعنی آب رفتن از
دهان چون از غلبهٔ بلغم بود علامتش عدم تشنگی با بسیار علامات غلبهٔ بلغم باشد
رباعی چون آب ز سردی از دهان تو رود • چیزی که بود سرد مفیدت نبود
باید که خوری گوارش زیره و عود • تا آن وقتی که این مرض دفع شود
صفت گوارش زیره قند سفید تا نبات صاف کرده صد مثقال بجوشانند
تا خوب غلیظ شود دیگ را فرو گیرند و ده مثقال زیره که یک شبانروز در سرکه
گذاشته باشند و در سایه خشک ساخته و تف داده چهار مثقال زنجبیل و سه مثقال
فلفل و یک مثقال بورهٔ ارمنی همه را کوفته و بیخته اضافه نماید و بهم سرشته
پس بر روی سنگ که چرب کرده باشند ریزند **گوارش عود** مثل گوارش
زیره سازند و اجزایش عود قماری پنج درم پوست ترنج چهار درم قرنفل و
و بازو و مصطکی از هر یک سه درم قاقله کبار و سنبل و زعفران از هر یک دو درم
زنجبیل و دار فلفل و جوزبوا از هر یک درمی قند سفید یا نبات صد مثقال **بخر**
یعنی بد بویی دهان علامتش در صفراوی تشنگی و سرعت نبض و در بلغمی رطوبت

بینی و سفیدی بول **رباعیه** چون بوی بد از دهان انسان آید
از همدمیش خلق هراسان آید ٭ از خوردن مسهلی که خلط غالب
اخراج کند علاج آسان آید ٭ **و بعد** از اخراج خلط غالب حب المسک را
صبح و شام در دهان گیرند و آب را فرو برند صفت حب المسک کبابه و سنبل
و پوست ترنج و خولنجان از هر یک مثقالی قرنفل و رو سعد و قرفه از هر یک دو
مثقال زنجبیل یک مثقال و نیم مشک دانگی همه را کوفته و بیخته بهفت مثقال آب
به و پنج مثقال گلاب که دو مثقال صمغ عربی در ان حل کرده باشند لبرشند و حبها
کنند و هر یک مقدار نخودی ساخته در سایه خشک سازند **نوعی دیگر**
حب المسک نزدیک باعتدال مخترع مؤلف و مجربست ٭ مصطکی رومی پنج مثقال مشک
ا دو نیم مثقال نبات مصری هفت مثقال همه را جدا جدا کوفته و بیخته بهم آمیزند
و صلایه کرده بگلابی که کثیره سفید و یا صمغ عربی نیم مثقال شب در و گذاشته
باشند و صباح صاف کرده لبرشند و حبها کنند و در سایه خشک سازند
علاج امراض دندان **وجع السن** یعنی درد دندان چون از گرمی بود
علامتش راحت یافتن از آب سرد است **رباعی**
دندان ترا چو گیرد از گرمی درد ٭ سرکه بگلاب مضمضه باید کرد
از اشربات سکنجبین باید خورد ٭ و ز اغذیه ات ماش و کدو باید خورد
صفت سکنجبین قند سفید صاف کرده صد مثقال بجوشانند تا نیک غلیظ شود

سی مثقال آب سرکه اضافه نموده دو سه جوش دیگر دهند و هر صباح یک
قاشق در صفت قاشق آب حل کرده میل کنند **چون** از سردی بود علامتش
نفع یافتن از چیزهای گرم است و متضرر شدن از چیزهای سرد علاجش زنجبیل
یا فلفل یا عاقرقرحا یا خردل کوفته و بیخته و مثلش نمک سوده اضافه نموده بر دندان
پاشند یا زنجبیل و فلفل برابر نیم کوب ساخته بجوشانند و صاف کنند و قدری
سرکه و مقداری گلاب اضافه نموده نیم گرم مضمضه کنند و **غذا** شوربای کبوتر بچه
یا تیهو یا دراج یا گنجشک بدارچینی و زعفران خورند **ضرس**
یعنی کند شدن دندان **رباعی** دندان تو چون کند شود بی ردورد
تا شد بخنم شنیدن از حال بد ٭ از خوردن خرفه میکنش زود علاج
ز ابرو که بدست اگر مرض شد ممتد **دود السن** یعنی کرم دندان
حدوث این مرض از تعفن رطوبت است **رباعی**
دندان ترا رسد چو تشویش ز دود ٭ نومید مباش از شفابخش ودود
تا هر چه بود ز دود ساقط گردد ٭ پیه بز و تخم گندنا میکن دود
استرخاء اللثه یعنی سست شدن گوشت بیخ دندان چون از
رطوبت خون بود علامتش رطوبت دهان و سرخی زبان و بزرگی نبض است
از سستی لثه هر که شد حالش بد ٭ بد حالی او تا که نگردد ممتد
باید که بکوبد گل و گلنار و مازو ٭ هر شب قدری بر بن دندان پاشد

لثهٔ دامیه خلاصهٔ معنیش خون رفتن از گوشت بن دندان است تولد
این علت از کثرت رطوبت بود رباعی چون لثه دامیه شود عارض مرد
از بهر سکونش بدست باید آورد • عفص و عدس و اقاقیا و کندر
گلنار و شب یمانی و زر اورد • سنون داروی دندانست عفص
مازو و شب یمانی زنه بلور و بزر الورد تخم گل ورم اللثه یعنی آماس گوشت
بن دندان علامتش در دموی درد و سرخی دهان بود و در صفراوی سوزش
و تیزک زدن و در بلغمی سفیدی و نرمی آماس و در سوداوی سیاهی و محکمی آن
رباعی از آنکه ز خون شد ورم لثه پدید • گر رگ زند بسی الم خواهد دید
وان لحظه که باشد سببش خلط دگر • خواهد ز دوای مسهلش نفع رسید
تأکل اللثه یعنی خورده شدن گوشت بن دندان حدوث این علت از
مادهٔ حاده خورنده است رباعی چون خورده شود لثه اتای نیکوعهد
بشنو ز من و بهر طلا از سر جهد • کندر بکف آور و بکوب و پس از آن
تخمیر کنش بسرکه عنصل و شهد • صفت سرکه عنصل یکمن عنصل ریزه کنند و
در سایه بگذارند تا هفته شود پس بشش آب سرکه کهنه آمیخته دو ماه در آفتاب گرم
بگذارند یا عنصل را ریزه کرده در سرکه جوشانند تا مهرا شود صاف کنند و در
شیشه نگاه دارند علاج امراض زبان بطلان الذوق یعنی باطل شدن
حسی که مزهٔ چیزها دریابد چون از مادهٔ سرد و تر بود علامتش رطوبت دهان

طریق اختیار کردن مقناطیس آنست که مقناطیس را که سنگ آهن ربا گویند یک درم
بکوبند و بیزند و صلایه کرده بیک قاشق شراب انگوری آمیخته بناشتا بیاشامند
و نیز دیگ بنیم ساعت بجوشی که از دسناء مکی پنج مثقال گل سرخ و بنفشه
از هر یک دو مثقال سپستان سی عدد همه را در یک پیاله آب جوشانند تا بنیمه آید
صاف کرده پانزده درم شیرخشت شیره دار در آب آن حل کرده نیم گرم بیاشامند
تا چند مجلس اجابت کند و سوزن را مقناطیس سوده بخود جذب کرده اطراف
و جوانبش را گرفته باذن حق سبحانه و تعالی بیرون آید و بعد از خروج سوزن
شربت قند و گلاب و تخم ریحان رغبت نمایند و غذا نخود آب خورند ورم المری
والحلقوم آماس مجرای طعام از حلق بمعده علامتش در جمیع اقسام در میان
دو شانه است و در دموی تب و پری رگها است و نرمی نبض و در صفراوی
تب و سرعت نبض و زردی قاروره و در بلغمی سفیدی بول و رطوبت بینی و در
سوداوی خشکی دهان و تیرگی رنگ و روی رباعی
مجرای غذا بجانب معده اگر • آماس کند موجب آماس نگر
چون موجب آماس مشخص گردد • تدبیر مناسبش کن ای دانشور
بحة الصوت یعنی گرفتگی آواز چون از گرمی و خشکی بود علامتش میل
آب و خشکی دهان و درشتی زبانست رباعی
آواز تو چون گرفت پندم بپذیر • جزوی زنبات و جزوی از مسکه بگیر

آمیز به یکدیگر و میلش فرما ٭ کو دشمن اقبال تو از غصه بمیر سعال
یعنی سرفه رباعی در سرفه ز اقبول اهل تدبیر ٭ میکن طلب طبیخ و زوفای
کبیر ٭ ور خشک بود سرفه شراب خشخاش ٭ ترتیب کن و ز خویشتن باز مگیر
صفت طبیخ زوفای مذکور زوفا و بیخ مح تراشیده نیم کوفته از هر یک
دو درم پرسیاوشان و تخم کرفس و پوست بیخ بادیان و تخم انجره و فراسیون
از هر یک درمی همه را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بده مثقال
نبات مصری شیرین کرده نیم گرم بیاشامند و غذا نخوداب کنند صفت شراب
خشخاش خشخاش و تخم و پوست او از هر یک دو مثقال و نیم در یک پیاله آب
جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بیست مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و بجوشانند
تا بقوام آید هر روز از هفت مثقال تا ده مثقال نیمگرم بلیسند و غذا مزعفر جو و
عدس مقشر و اگر و کشنیز زرقی شیره خشخاش کنند ربو یعنی تنگی
نفس چون از بلغم بود علامتش عدم تشنگی و متضرر شدن از هوای سرد و نفع از
هوای گرم است رباعی تنگی نفس ترا چو سازد رنجور ٭ یابد
از وی صحت راه فتور ٭ از بلغم اگر بود بده انجه شد است ٭ در عارضه زکام
بارد مذکور آنچه در تنگی نفس مضر است رباعی
تنگی نفس اگر بکس گردد یار ٭ دشمن بود دش بوی بد و دود و غبار ٭ از بوی بد و
دود و غبارش بتر است ٭ آب خنک و امتلاء و نوم نهار نفث الدم

یعنی ظاهر شدن خون بسرفه یا بتنحنح یا اخ و تف رباعی
از نفث دمت چو کار گردد دشوار ٭ از آب جو و عدس غذا کن زنهار
وز شربت انجبار رغبت میکن ٭ با سوده صمغ و کهربا و گلنار
صفت شربت انجبار انجبار نیم کوفته شش مثقال در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید
صاف کنند و بیست مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و بجوشانند تا بقوام آید
علاج امراض سینه و شش یعنی جراحت شش علامتش تب لازم دایمی و
بیرون آمدن ریم بسرفه است و فرق میانه ریم و بلغم آنست که چون ریم را بر
افکنند بوی بد ظاهر شود و چون بر روی آب اندازند ته نشیند رباعی
از علت سل کسی که شد زار و نزار ٭ آب جو و شیر خورده او را از نهار
هر چند که این مرض مداوا نشود ٭ از بهر تسلی ز دوا دست مدار
ذات الریه یعنی آماس شش علامتش تب دایمی و تنگی نفس و عدم قدرت
بر تکیه کردن الا بر پشت رباعی در ذات ریه ات گل نیلوفر
ممزوج کنی بشربت نیکوتر ٭ وان لحظه که خاطرت کشد سوی غذا ٭ از آب جو و
ماش و عدس در مگذر ٭ صفت شربت نیلوفر نیلوفر شش مثقال قند سفید بیست مثقال
بدستور شربت انجبار که صفتش در نفث الدم گذشت بپزند شوصه که ذات
الجنب گویند یعنی آماس پرده که در نواحی پهلوست علامتش تب دایمی و تنگی
نفس و خلش پهلوست رباعی احوال توام ز شوصه چون داد خبر

گویم که چه کن تا رهی از خوف و خطر • بگشا رگ باسلیق و رغبت میکن
آب عناب و شربت نیلوفر • رگ باسلیق رگی را گویند که از رگ
هفت اندام فروتر است صفت شربت نیلوفر در خناق مذکور شد ذات الصدر
یعنی ماس برده که در نواحی سینه بود علامتش تب دایمی و درد سینه است
رباعی ای درد تو در سینه ز اندوه بدر • از علت ذات صدر و رعین خطر
از اغذیه جوی آب کشک جو و ماش • وز اشربه خواه شربت نیلوفر
صفت شربت نیلوفر در شوصه تحریر یافت اشارت بانکه در شوصه و ذات الریه
و ذات الصدر اخراج ماده بمسهل نباید و بحقنه عمل نمودن بهتر بود
رباعی ای انکه کنی بقوت علم و نظر
اخلاط زیاده از تن خسته بدر • در شوصه و ذات الریه و ذات الصدر
حقنه کن و نام داروی کار مبر صفت حقنه که شوصه و ذات الریه و ذات
الصدر را سود مند بود بنفشه و ساق نیلوفر و عنب الثعلب و گل خطمی از هریک
دو مثقال عناب و سپستان از هریک سی دانه آلوبخارا پنج عدد و مغز کاجیره
نیم کوفته هفت مثقال آب چغندر نیم پیاله همه را در یک کاسه آب جوشانند تا
به نیمه آید صاف کنند و بیست شیرخشت در ان حل کرده و صاف نموده پنج مثقال
روغن کاو اضافه نموده نیم گرم حقنه کنند علاج امراض دل خفقان
یعنی طپیدن دل خواه بادی بود و خواه غیران رباعی

ای در خفقان جسته طریق پرهیز • بشنو ز من این نکته حکمت آمیز
هرجا که قضا آتش غم افروزد • برخیز و مثال دود از انجا بگریز
سیم در علاج خفقان چون غلبه صفرا باشد علامتش خشکی دهان و تشنگی
و سرعت نبض و زردی قاروره است رباعی ای از خفقان گرم در آتش تیز
آبی ز دره دوا برین آتش ریز • کافور و گلاب و آب سیب و صندل
از بهر طلا بیکدگر می آمیز • صفت طلا مذکور صندل سفید نیم مثقال کافور
دو دانگ در ده مثقال آب سیب و پنج مثقال گلاب حل کرده و بلته کهنه کتان
در وقتی که معده از طعام خالی باشد بر بالای دل طلا کنند سیم در علاج مذکور
چون از امتلا و استیلای خون بود علامتش بزرگی نبض و پری رگهاست و
سرخی چشم و لون رباعی از خون چو تراطپاک دل گردد تیز
شیرین صنمی طلب نما شور انگیز • خوش خوش بر شش کشتی مردم نگری • در حقه او
ز شاخ مرجان می ریز سیم در علاج مذکور چون از سردی باشد علامتش در بلغمی
نرمی نبض و در سوداوی محکمی ان رباعی ای کرده ز سردی خفقانت آغاز
بشنو سخن من و بخود می پرداز • می بوی تو قشر اترج و عنبر و عود
وز غالیه بر سینه طلا می انداز • صفت غالیه عنبر یک مثقال قند سفید و مشک
از هریک نیم مثقال بسایند و همه را بچهار مثقال روغن حب البان که پیه غالیه
مشهور است سی مثقال قند سفید پنج مثقال بکوبند دیدستور روغن جوز که در حقی

ورعونت مذکور شد روغن کشند صفت روغن نیلوفر گل نیلوفر در پانزده
پانزده مثقال روغن بادام که صفتش در دوار گذشت صد مثقال در شیشه
کنند و چهل روز در آفتاب نهند یا برگ نیلوفر خشک نیم مشت در پیاله آب
جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و نیم پیاله روغن بادام اضافه نموده بجوشانند
تا روغن بماند **غشی** که غشش مشهور است **رباعی**
در علت غش دیده دانش کن باز • بنگر که سبب چیست مکن دور و دراز
گر خون سبب است فی المثل یا صفرا • یا ماده دگر بدفعش پرداز
رباعی از غش دل کس کند چو سستی آغاز • بر زندگیش خطر
گردد باز • باید که زنی گلاب بر دستش زردی • باشد که روان تری بخود آید باز
علاج امراض پستان و ورم الثدی یعنی آماس پستان است علامتش در دموی
و صفراوی سرخی و زردی آماس است و در بلغمی و سوداوی سفیدی و تیرگی آن
رباعی پستان چو ورم کند بدفعش پرداز • غافل مشو و مکن مرض
دور و دراز • روزی دو سه بار باقلا را میکوب • وانگه بسکنجبین ضمادش میساز
صفت سکنجبین در استرخاء اللهات گذشت **قلة اللبن**
یعنی کم شیری **رباعی** چون کم شود ت شیر و بود طمعش تیز
سستی منمای در طریق پرهیز • آب جو خور شربت نیلوفر
وز خوردن هر چه گرم باشد بگریز • صفت شربت نیلوفر در ذات الصدر گفته شد

علاج امراض درد معده وجع المعده یعنی درد معده چون از باد بود
علامتش انتقال درد از موضعی بموضعی است **رباعی**
از باد چو درد معده شد عارض کس • بشنو ز من ای که داشتی پاس نفس
ریوند بده بشربت دینارش • پرهیز بده ز مثل اکرا و عدس
صفت شربت دینار تخم کاسنی کوفته و گل سرخ از هر یک دو مثقال بیخ کاسنی
و گاوزبان و کشوث از هر یک مثقالی همه را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید
صاف کنند و سی مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و جوشانند تا بقوام آید هر
صباح دوازده مثقال در آب و گلاب حل کرده یک مثقال ریوند چینی کوفته اضافه
نمایند و نیم گرم بیاشامند و غذا نخود آب کنند و بعد از تسکین درد بمعجونی
مداومت نمایند صفت معجون کمونی زیره که یک شبانه روز در سرکه گذاشته
باشند و در سایه خشک ساخته و بریان کرده صد مثقال فلفل سی مثقال زنجبیل و
سداب و بابونه باغی از هر یک چهل مثقال بوره ارمنی یا نمک ده مثقال همه را کوفته
و بیخته به وزن ادویه عسل گداخته بسرشند از یک مثقال تا دو مثقال غلوله کرده
فرو برند **هم در علاج درد معده** چون از غلبه صفرا باشد تشنگی و تلخی
دهان بود و چون از استیلای بلغم بود آب رفتن از دهان و عدم تشنگی باشد **رباعی**
گر موجب درد معده صفرا شد و بس • از مسهل آن بمقصد صحت رس
ور باعث آن ورای بلغم نبود • اخراج کن و مداومت کن بر رس

صفت رس پیش زنجبیل و فلفل و دار فلفل و عاقرقرحا و مویزج از هر یک
مثقالی نبات هفت مثقال و بعضی پیش یکمثقال زنجبیل و فلفل از هر یک دو
نبات شش مثقال میکنند و باقی را موقوف میدارند همه را کوفته و بیخته هر صباح
یکسر انگشت میل کنند هم در علاج معده چون از سودا باشد علامتش
ترشی دهان و فم معده است رباعی در علت درد معده چون داند کس
کین رنج و الم ز علت سودا شد و بس • باید که خورد مسهل و پرهیز کند
از لحم قدید و شبه آن مثل عدس • و بعد از تنقیه تعدیل مزاج بدواء المسک
حلو یا نوشدارو کند صفت دواء المسک حلو مروارید ناسفته و کهربا و مرجان
سفید و ابریشم مقرض و زرنباد و درونج عقربی از هر یک مثقالی بهمن سرخ
و سفید و سنبل و قاقله و قرنفل و ساذج هندی و اشنه و جندبیدستر و دار فلفل
و زنجبیل از هر یک نیم مثقال مشک دانگی همه را کوفته و بیخته بعسل خام سه وزن
ادویه سرشته تا نیم مثقال غلوله کرده فرو برند صفت نوشدارو شیره آمله
که عبارت از آمله است که یکشبانروز در شیر گاو گذاشته باشند و در سایه
خشک ساخته صد مثقال در نهصد مثقال آب جوشانند تا سیصد مثقال بماند
صاف کنند و بدویست مثقال قند سفید صاف کرده و هشتاد مثقال عسل کف گرفته
یک بقوام آرند ورق گل سرخ شش مثقال سعد کوفی پنج مثقال قرنفل و مصطکی و
اسارون از هر یک سه مثقال قاقله صغار و قاقله کبار و زرنباد و قرفه و جوز

بوا و سنبل و زرنب از هر یک دو مثقال کوفته و بیخته همه را بهم آمیزند و پنج مثقال
زعفران و نیم مثقال مشک که با اندک قندی صلایه کرده باشند در قدری گلاب
حل کرده اضافه نمایند و از یک مثقال تا دو مثقال غلوله کرده فرو برند ورم المعده
یعنی اماس معده علامتش در دموی تب و درد و شیرینی زبان و دهانست و در
صفراوی تب تیز و قی و تشنگی و بی رغبتی و در بلغمی اماس و در سوداوی محکمی آن
رباعی چون معده کند از سبب خون آماس • خون کم کن و در مده بخود دیم و
در ماده ورم بود ز خلط دگر • جز تنقیه بدن مدار اشناس قی
که کنایت از حرکت معده است مع دفع چیز بسوی خارج از طریق فم علامتش در
صفراوی زردی و آنچه بقی دفع شود و در بلغمی سفیدی و در سوداوی سیاهی آنست رباعی
در علت قی کنی چو صفرا احساس • چیزی چو شراب به و لیمو شناس
ور خلط دگر بقی بر آید بنود • بهتر ز شراب میبه و حب الآس
صفت شراب به آب بهی صد مثقال قند سفید پنجاه مثقال بجوشانند تا بقوام آید
یا هشتاد مثقال قند سفید را صاف کنند و به بیست مثقال رب بهی آمیخته بقوام
آرند صفت رب بهی یک آب به را بجوشانند تا چهار یک بماند صفت شراب لیمو
در علاج دوار گذشت صفت شراب میبه زنجبیل و قاقله و قرنفل و عود از هر یک
درمی نیم کوب ساخته در لته بندند و در مثقال آب بهی و پنجاه مثقال شراب جوشانند
تا به نیمه آید صاف کنند و هشتاد مثقال قند سفید اضافه نموده بقوام آرند بس

مصطکی و مسک و زعفران از هریک دانگی در گلاب یا آب حل کرده اضافه نمایند
و دو سه جوشش دیگر دهند صفت شراب حب الآس پارسی مورد انه
گویند بیست مثقال در یک پیاله آب جوشانند تا بقوام آید صاف کنند و هشتاد
مثقال قند سفید صاف آمیزند و بقوام آرند **قی الدم** یعنی برآمدن خون
از معده یا عضوی دیگر بقی **رباعی** ای قی دمت فکنده در بیم و هراس
گویم سخنی گر سخنم داری پاس • صمغ عربی و کهربا و سود ه
رغبت میکن بشربت حب الآس • صفت شراب حب الآس در علاج قی گذشت
فواق یعنی حکحه علامتش در امتلای تقدم خوردن طعامهای غلیظ و گرانی
معده است و در استفراغی تقدم اسهال و امثال آن **رباعی**
از امتلی انکه حکحه گردد یارش • باید که کند مقی او در کارش
وانکه بود حکحه استفراغی • بگذر ز علاج او مجو آزارش
تعذر علاج حکحه استفراغی بواسطه تعذر اعاده رطوبات اصلیه است که به
استفراغ دفع شده **ضعف المعده** که عبارتست از ضعیف قوت هاضمه
علامتش دلشوره و دیر گذشتن طعام از فم معده است **رباعی**
چون معده شود ضعیف اگر داری هوش • تحقیق مواد کرده در تنقیه کوش
چون تنقیه تمام حاصل گردد • تعدیل مزاج کن معدل می نوش
معدل چیزی را گویند که مزاج سرد یا گرم را باعتدال آرد چون عسل و کند و غیره

جوع البقر که کنایت از گرسنگی جمیع اعضاست با تنفر معده از طعام
چون از بلغم زجاجی بود که بفم معده ریزد علامتش دلشوره و عدم تشنگی و رطوبت
دهانست **رباعی** هر کس که بود علت جوع البقرش
هر لحظه شود ضعف بدن بیشترش • خونش حالی افزون شود روز بروز
می سوسن اگر دهند شام و سحرش • صفت می سوسن گل سوسن چهل عدد
قسط نیم کوفته و قرنفل نیم کوفته و سنبل و مصطکی از هریک دو درم ملح اندرانی
و سلیخه نیم کوفته از هریک سه درم عود بلسان نیم کوفته چهار درم زعفران نیم درم
مسک دو دانگ روغن بلسان یا زیت عتیق یکدرم و نیم مثلث شرعی که شربت
یوسفی گویند چهار من شرع همه را در شیشه کنند و شش ماه بگذارند صفت مثلث
که گویند شیره انگور رسیده و سه من بجوشانند و کف بردارند تا ده من بماند بیست من
آب اضافه نموده یک دو جوشش دیگر دهند و در خم کرده گرم بپوشند تا بجوش
آید و از جوش باز ایستد **شهوت کلبیه** که عبارت از بسیاری میل بغذا
و عدم سیری از آنست چون از بسیاری رکیج سودا بفم معده باشد علامتش تیرگی
رنگ و خشکی دهان و ترشی آروغ است **رباعی** در شهوت کلبیه ترا گویم فاش
آب نخود و شیره و اگر خورده باش • هر چیز که شود تا ترشی یا تیزیست
از خوردن آن چیز گریزان می باش **فساد شهوت** که کنایه از میل کردن بگل
و امثال آنست **رباعی** آنرا که بود میل گل و امثالش

یعنی چون ز امراض دگرگون حالش • هر خلطی بدی که باعث آن شده است
از معده برون کن بقی و اسهالش **هیضه** یعنی حرکت مواد فاسد
که بقی و اسهال دفع شود **رباعی** از هیضه کسی که شد قی و اسهالش
شد از قی و اسهال دگرگون حالش • درمانش برنج با مرغش ده و باز
از زحمت این عارضه فارغ بالش **علاج امراض جگر** **ورم الکبد**
یعنی آماس جگر علامتش درد موی تب دایمی و درد و گرانی و سرفهٔ خشک و حکه است
و در صفراوی تب تیز و زردی زبان و برآمدن صفرا بقی و در بلغمی نرمی آماس و در
سوداوی محکمی آن **رباعی** هر کس که جگر ورم کند از خونش
رگ زن که رسد نفع ز حد افزونش • و ماده او خلط دگر آمده است
مسهل و طلب و کن ز بدن بیرونش **عطش مفرط** یعنی تشنگی از حد
اعتدال درگذرد چون از گرمی معده یا جگر باشد علامتش آنست که با آب سرد زیاده
و از هوای سرد راحت یابد و اگر از گرمی دل بود بهوای سرد زیاده از آب سرد منتفع
شود **رباعی** از گرمی اگر بود تشویش عطش • از راه علاج ان قدم باز مکش
از اغذیه آش غوره رغبت میکن • و ز اشربه شربت انار میخوشش صفت شربت
مذکور آب انار میخوش یکمن قند سفید نیم من بجوشانند تا بقوام آید یا قند سفید هشتاد
مثقال صاف کرده بجوشانند تا غلیظ شود بیست مثقال رب انار اضافه نموده
دو سه جوش دیگر دهند صفت رب انار میخوش هشتاد مثقال بجوشانند تا بیست

مثقال آید **ضعف الکبد** یعنی ضعف جگر علامتش زردی و تیرگی
رنگ و بی رغبتی است **رباعی** ضعف جگر آنکه برد صبر از جانش
از شربت زرک بیاز کن درمانش • ترتیب غذا کن چو خورد شربت را
از مرغ و مویز و از حب رمانش • شربت زرک و رب زرک چون شربت
انار و رب انار که صفتش در عطش مفرط مذکور شد ترتیب کنند **رباعی**
هر کس که شود پدید ضعف جگرش • از ضعف جگر بچهره پیدا اثرش
فرما که خورد انار و لیکن نخورد • نارنج که بی شبهه رساند ضررش
سوء القنیه که مقدمهٔ استسقاست علامتش سفیدی رنگ بود و مایل بزردی
و آماس دست و پا و قرقر شکم است **رباعی** در هر که ز سوقنیه بینی اثرش
فرمای ریاضت بطریق سفرش • چون منشاء این مرض بود ضعف جگر
باید که دهی مقویات جگرش • مقویات جگر از ادویه بارده امثال کاسنی
است و از ادویه حاره نظایر دارچینی **استسقا** که معروف و مشهور
است در لغت آماس جمیع اعضاست و در زقی آنست که چون دست بر شکم صاحب
مرض زنند آواز مشکی دهد که پر آب بود و در طبلی آواز طبل دهد **رباعی**
مستسقی اگر طلب کند درمانش • ریوند و سکنجبین مناسب دانش
دراج و کبوتر بچه آشش ساز غذا • و ز میوه بافراط بده رمانش
صفت سکنجبین در ورم الذی مذکور شد و باید دانست که شربت بزوری زرد در

استسقا کثیر النفع است بعضی گفته اند که یک روز بملاحظهٔ ورم زوری گرم دهند و یک
روز بملاحظهٔ تشنگی زوری سرد و بعضی گفته اند هر روز زوری گرم و سرد را بملاحظهٔ
ورم و تشنگی ممزوج دهند صفت شربت زوری گرم بادیان و تخم کرفس از هر یک
پنج مثقال پوست بیخ بادیان و پوست بیخ کرفس از هر یک دو مثقال [illegible] ریک کاسه آب
جوشانند تا به نیمه کمتر آید صاف کنند و به هفتاد مثقال قند سفید صاف کرده بقوام آرند
و هر صباح یک قاشق در هفت قاشق عرق کاسنی حل کرده بیاشامند صفت شربت
زوری سرد تخم کاسنی نیم کوفته و تخم خیار نیم کوفته و تخم بادرنگ نیم کوفته و تخم خرفه
نیم کوفته از هر یک پنج مثقال پوست بیخ کاسنی دو مثقال قند سفید هشتاد مثقال
بدستور زوری گرم پزند و هر صباح یک قاشق در هفت قاشق عرق بادیان حل
کرده رغبت نمایند و اگر ممزوج خواهند نیم قاشق از زوری گرم و نیم قاشق از زوری
سرد در سه قاشق و نیم عرق کاسنی و سه قاشق و نیم عرق بادیان حل کرده بیاشامند

هم در علاج استسقا رباعی هر کس که بود علت استسقایش
آبش مده و شیر شتر فرمایش • از روی دوا اگر میسر گردد
دایم بمیان شتران کن جایش یرقان اصفر یعنی زردی سببش کثرت
صفرا یا امتناع استفراغ صفراست رباعی هر کس یرقان زبود صبر از جانش
اسهال و قی و عرق موافق دانش هر روز ورا آب انار بن بده
مرغ و نخود و قیق حب رمانش • هم در علاج یرقان اصفر رباعی

در علت زردی چه عوام و چه خواص • جویند به آب کاسنی راه خلاص
ور زانکه خلاصی نشود حاصل از و • نوشند سکنجبین دیناری خاص
صفت سکنجبین مذکور زرک و زرالورد نیم کوفته از هر یک هشت درم تخم کاسنی
نیم کوفته پنج درم پوست بیخ کاسنی و پوست بیخ کبر و پوست بیخ کرفس و پوست
بیخ بادیان از هر یک سه درم همه را در دویست و هشتاد مثقال آب و سی مثقال
سرکه یک روز و یک شب گذاشته باشند بجوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و
به سیصد مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و بجوشانند تا بقوام آید هر صباح
در هفت قاشق عرق کاسنی یا آب حل کرده رغبت نمایند و غذا آنخود آب و
جوان مرغ و ماش مقشر و کشنیز تر قیق آب زرک یا انار ترش یا تمر هندی و باید
دانست که یرقان اسود نیز می باشد و سببش کثرت سودا یا امتناع استفراغ
سودا است و علاجش اخراج سودا و تعدیل مزاج بر وجهی که دانسته شد علاج
امراض سپرز و دم الطحال یعنی آماس سپرز علامت وی انست که چون دست بر
موضع سپرز نهند درد زیاده شود رباعی آماس سپرز اگر ترا شد عارض
پرهیز نما ز هرچه باشد قابض • با قرص کبر سکنجبین خور که شود
بر جان تو فیض تندرستی فایض • صفت قرص کبر پوست بیخ کبر پنج درم زراوند
طویل دو درم فنجنکشت و فلفل سیاه از هر یک شش درم همه را کوفته و بیخته بسی درم
سرکهٔ کهنه که چهار درم اشق در ان حل کرده باشند بسرشند و قرصها کنند و هر صباح

یک مثقال در ده مثقال شربت سکنجبین که صفتش در استسقا تحریر یافت و بیست
مثقال عرق بادیان یا آب بادیان حل کرده میل نماید و غذا آنخود آب قیق سرکه
کبر کنند ‌ نفخة الطحال ‌ یعنی باد سپرز علامت وی آن بود که
چون دست بر موضعش فشارند درد کم شود ‌ رباعی

چون باد سپرز شد دلت را ضاغط ، از باد تر ابقرا اید غایط
باید که خوری شربت دیناری را ، زان پیش که قوت تو کرد دساقط

صفت شربت دینار در درد معده مذکور شد ‌ علاج امراض امعا که جمع روده است
و عدد امعا ششست اول معاء اثنی عشری که طولش بمقدار دوازده انگشت
صاحب اوست و متصل است بقعر معده و او را فمی است نزدیک بمعده بوابت
گویند مندفع میشود غایط از معده بسوی او دوم معاء صایم که اکثر اوقات
خالیست سیم معاء دقاق چهارم معاء اعور که اعوجات و کنجها دارد
و نیست او را فم واحدی پنجم معاء قولون و منفعتش تدریج دفع فضلاتست و
ششم معاء مستقیم که متصل است بر و منفعتش منفعت معاء قولون است
والله اعلم ‌ مطلق اسهال ‌ خواه سببش صفرا بود و خواه خلطی دیگر ‌ رباعی

داری چو در اسهال هوا او المخلوط ، میدار ز باد سر دخور را المحفوظ
از غسل آب سرد هم دوری جوی ، باشد که تنت شود ز صحت محظوظ

اسهال صفراوی ‌ یعنی بسیاری اجابت طبیعت که از صفرا بود علامت
آن زردی وانچه با سهال دفع شود و تشنگی و سوز اندرون است ‌ رباعی

اسهال ترا که شد ز صفرا واقع ، بهتر ز شراب زرک نبود دافع
از اغذیه گر برنج تف داده خوری ، ممزوج برب زرک باشد نافع

صفت شربت زرک و رب او در علاج ضعف جگر مذکور شد باید دانست
که اسهال موی نیز می باشد و آن منقسم میشود بدو قسم کبری که زوسنطاریای
کبری می گویند و علامتش آنست که در شب واقع شود و مقدارش بسیار بود
و مقوی که ذوسنطاریای مقوی گویند و علامتش آن بود که بیشتر در روز واقع
شود و مقدارش اندک بود و علاج هر یک میان مردم مذکور آنست که هر صباح
پنج مثقال تخم خردل تف داده شیره کشند و بده مثقال شربت صندل شیرین کرده
و آبی که یکمثقال انجبار نیم کوفته یا پنج مثقال حب الآس در وجوشانیده باشند صاف
کرده اضافه نمایند و بخورند و غذا برنج ناشست تف داده یا توکی تف داده
و گشنیز خشک تف داده قیق آب زرک یا سماق چکیده یا ماست کاو چکیده ‌ سحج
یعنی ریش روده علامتش ظاهر شدن خون با جابت طبیعت و درد حوالی ناف
است ‌ رباعی

ای قرحه روده از دلت برده فراغ ، رو رنت شده از شب مرض چون پر زاغ
تا تیرگی شب مرض دور شود ، از شربت انجبار افروز چراغ

صفت شربت انجبار در علاج نفث الدم
دانسته شد ‌ هم در علاج سحج ‌ در قرحه روده ای زد دانش زده لاف

خشخاش بکوبند و نیکو سازش صاف • وانکه بشراب آس یا شربت سیب
کن میل که در منفعتش نیست خلاف • صفت شراب آس در علاج فی الدم مذکور
شد صفت شربت سیب آب سیب شیرین شصت مثقال قند سفید سی مثقال بجوشانند
تا بقوام اید **مغص** یعنی درد روده و کرد ناف علامتش در ریحی قرقر
شکم و انقطاع بخروج ریح است و در صفراوی تشنگی و شدت درد و در بلغمی خروج
بلغم و در سوداوی ظهور سودا **رباعی** باشد چو تراز باد پیچیدن ناف
بهر تو بود شربت دینار کفاف • ور ماده بلغمست یا خلط دکر
از داروی کارت نتوان داشت معاف • صفت شربت دینار در تحفة الطحال گذشت
قولنج درد روده که با قبض طبیعت بود **رباعی**
قولنج تر انخست از بهر شیاف • باشد که بود بوره و فانید کفاف
ظاهر نشود چو از شیاف عملی • خود را ز عمل نمی توان داشت معاف
ذکر علتی که انواع قولنج را نافع بود دستنا مکی پنج مثقال انیسون و رازیانج و تخم کرفس
و شبت و حلبه از هر یک سه مثقال بنفشه و کل خطمی از هر یک دو مثقال مغز کاجیره
نیم کوفته ده مثقال آب چغندر نیم پیاله همه را در کاسه آب جوشانند تا بنیمه آید صاف
کنند و مغز فلوس خیارچنبر از هر یک ده مثقال بوره ارمنی یا نمک بمقدار درم در آب حل کرده
و صاف نموده روغن بادام دو مثقال اضافه نموده نیم گرم حقنه کنند و شوربای
خروس بخورند و چون قولنج بکشد بد استیصال دهد معجون خیارچنبر کنند

صفت معجون خیارشنبر تربد چهل مثقال نمک هندی و ریوند از هر یک هفت
مثقال بادیان رسمی و بادیان رومی و مصطکی از هر یک پنج مثقال همه را بکوبند و بیزند
و بیست مثقال بنفشه که پنج مثقال محموده صلایه کرده باشند آمیزند و بچهل مثقال
روغن بادام چرب کنند و بصد مثقال مغز خیارشنبر سرشته صد مثقال عسل کداخته
ضم سازند و لت کنند تا بهم سرشته شود از پنج مثقال تا هفت مثقال غلوله کرده
فرو برند **حیات** که کرم معده کویند علامتش نفور از طعام چرب
و دلشوره و پیچیدن ناف و خشکی لبها در بیداری و آب رفتن از دهان در خواب
از بهر علاج کرم معده چو سلف • قنبیل و برنک و حب نیل از یکطرف
تا تربد و قسط و ترخش و سرمش و شیح • میکوب بشیر گاو و میخور ز شعف
صفت ادویه مذکور قنبیل و برنک و ترخش و ترمس از هر یک درمی حب النیل و تربد
و شیح از هر یک نیم درم همه را کوفته و بیخته و یک پیاله شیر گاو آمیخته شیر گرم بیاشامند
حب القرع که کدودانه خوانند علامتش خروج با جابت طبیعت و غیر
آنست **رباعی** از بهر کدودانه بدستور سلف
خرما و برنک و مغز جوز آر بکف • معجون کن و وقت خواب میلش فرما
کین ادویه را درین غرض نیست خلف • صفت ادویه مذکور برنک دو مثقال
مغز جوز ده مثقال خرمای هسته بیرون آورده پنج مثقال و این فقیر یک مثقال
تربد بدستوری که از استاد خود رحمة الله علیه دیده بود اضافه نمود و نفع

عظیم مشاهده می شود همه را جدا جدا کوفته بهم آمیزند و در وقت خواب میل کنند

الدود الذی شبه بدود الخل یعنی کرمی که شبه کرم سرکه بود علامتش

خاریدن سرسفره وظهور وی باجابت طبیعت است رباعیه

در روده اگر بدید شد کرم ضعیف ، خارد همه دم موضع مخصوص حریف

چون شیاف کنی ز صبر و شونیز ربار ، از کرم ضعیف چشم بیمار نحیف

زحیر صادق یعنی کناک راستین علامتش آن بود که بعد از لین طبیعت

عارض شود و چون تخم ریحان و کنوچه و اسبغول و بارتنگ و امثال اینها بشربت

قند و گلاب دهند زود دفع شود رباعی از گرمی اگر بود زحیر صادق

رب بهی و برنج باشد لایق ، باشد چو ز سردی نتوان مانع شد

گر رشفا دهد شفای صادق صفت رب بهی در علاج فی تحریر بافت صفت

برنشفا فلفل سفید و بزرالبنج از هریک بیست مثقال افیون ده مثقال زعفران

پنج مثقال سنبل و عاقرقرحا و فرفیون از هریک مثقالی همه را بکوبند و بیزند و

بصد و شصت مثقال عسل سرشته هر صباح دانگی غلوله کرده فرو برند و غذا

برنج نفف داده و زرده نفف داده خورند زحیر کاذب یعنی کناک دروغ

علامتش انست که بعد از قبض طبیعت حادث گردد و چون تخم ریحان و کنوچه و

اسبغول و بارتنگ و امثال اینها بشربت قند و گلاب دهند زود دفع

شود رباعیه عارض چو شود زحیر و نبود صادق

می دان که نیز دیک طبیب حاذق ، از خوردن معجون بنفسج گردد

بر ماده مرض طبیعت فایق ، صفت معجون بنفسج بنفشه ده مثقال زبد

پنج مثقال رب سوس دو مثقال محموده یکدرم بادیان و انیسون از هریک نیم درم

همه را بکوبند و بیزند و بده مثقال عسل و بیست مثقال قند سفید صاف کرده بقوام

آورده بسرشند شربتی سه مثقال غلوله کرده فرو برند و مقداری آب گرم از عقب

آن بیاشامند و غذا ماش مقشر و اگر و اسفناج کنند علاج امراض مقعد بواسیر

که دانه چند بر سر سفره میشود رباعی در رنج بواسیر طبیب حاذق

هم خربزه هم انار داند لایق ، فصد صافن کند نماید تجویز

مرغ و اگر او آب زرکش فایق ، معنی صافن در آماس رحم خواهد آمد

انشاء الله تعالی هم در علاج بواسیر در رنج بواسیر علیل صادق

چون گوش کند قول طبیب حاذق ، محفوظ بحب مقل چندان گردد

کز دیدن خال دلبر خود عاشق ، صفت حب مقل پوست هلیله کابلی و هلیله

سیاه از هریک ده درم سکبینج سه درم فردل سفید دو درم همه را کوفته و بیخته بسی درم

آب گندنا که یازده درم مقل ازرق در ان حل کرده باشند سرشته حبها کنند و هر

صباح دو درم فرو برند و غذا آب جوان مرغ و ماش مقشر و اگر او اسفناج کنند

باید دانست همچنانکه حب مقل در بواسیر نافعست اطریفل مقل نیز نافعست و مانع تر

از هر دو زعم بسیار از مجربان خوردن افیمون نماء الجبن صفت اطریفل مقل مقل

سی مثقال در آب حل کرده وصاف نموده هشتاد مثقال عسل کداخته بقوام
آرند و پوست هلیله کابلی و پوست هلیله زرد و آمله منقی از هریک ده مثقال کوفته
و بیخته بدان بسرشند و از یک مثقال تا دو مثقال غلوله کرده فرو برند کیفیت خوردن
ماء الجبن آنست که پنج مثقال افتیمون در خریطه کرده در هفتاد مثقال ماء الجبن گرم
ساخته چندان بمالند که خود را تمام باز دهد پس بیست مثقال ترنجبین را در وی حل کرده
وصاف نموده و سه قاشق آب آلوی بخارا اضافه نموده نیم گرم بیاشامند و اگر
خواهند پنج مثقال سناء مکی را جوشانیده اضافه نمایند و ماء الجبن چنین گیرند که یک
کاسه شیر بز را در [illegible] چینی گرم کرده پنج قاشق سرکه تند آمیزند دلت کنند
تا زرداب از وی جدا شود صاف کنند و اگر بواسطهٔ بواسیر سر سفره ورم آن
قولنج و درد عظیم که واقع شود رگ باسلیق بگشایند و بر دو سر سرون زلوک بگذارند
یا حجامت کنند و شربت بنفشه در آب و گلاب حل کرده و تخم ریحان ضم ساخته میل
نمایند و غذا ماش مقشر با کدوی سرخ مزوره سفیدبا یا شبت سبز انداخته خورند و
گل خطمی یا تخم خطمی و نان کلاغ یا تخم نان کلاغ و شبت سبز یا خشک و بنفشه و اکلیل
الملک یا آنچه میسر شود بجوشانند و صاف کنند و زمان زمان تا کمر در آب آن
نیم گرم کرده بنشینند تا دفعی که باده ورم تحلیل یابد یا نضج تمام یافته بخود منفجر گردد
و اگر منفجر نگردد نیشتر زنند **تشقق المقعد** یعنی شق شدن سر سفره رباعی
در مقعد اگر پدید شد رنج شقاق * بیمار ترا که شد بغایت مشتاق

باید که ز قابضات پرهیز کند * چون سیب و بهی و برگ لیمو و سماق
مرهمی که شقاق مقعد را دفع کند هرگه که سر سفره اگر کس گردد شق
کوهان شتر باید که گردد ازرق * سرزرد و موم زرد مرهم کردن
صحت پس ازان طلب نمودن از حق * صفت مرهم مذکور موم زرد یک مثقال و نیم در
روغن کوهان شتر یازده مثقال حل کرده و به ده مثقال آب کند تا که سه مثقال مقل
ازرق در وی حل کرده باشند آمیخته صلایه کنند تا مرهم شود **ورم المقعد**
یعنی آماس سر سفره علامتش درد موی درد و گرانی مقعد است و در صفراوی خلیدن
و تیرک زدن رباعی مقعد چو ورم کند سبب کن تحقیق
رگ زن چو ز خون بود که اینست طریق * در خوردن مسهلی که صفرا شکند
تقصیر مکن بقول یاران شفیق * صفت مسهلی که اسهال صفرا کند سناء مکی سه
مثقال تمر هندی ده مثقال بنفشه و گل سرخ و تخم کاسنی نیم کوفته از هریک دو مثقال
پستان سی عدد همه را در یک کاسه آب بجوشانند تا بقوام نیمه کمتر آید صاف کنند
بیست مثقال ترنجبین دران حل کرده وصاف نموده نیم گرم بیاشامند **علاج امراض**
گرده و مثانه **حصاة الکلیه** یعنی سنگ گرده علامتش ظهور ریگهای زرد یا
سرخ یا سبز در بول است رباعی چون سنگ درون گرده گردد مدرک
از درد زند گرده چو ناوک تیرک * باید که بناشتا خورد صاحب آن
خاکستر چوب تاک در آب خنک **ریح الکلیه** یعنی باد کلیه علامتش

انتقال درد از موضعی بموضعی و عدم گرانی است **رباعی**

در کرده کسی چو باد گردد بدرگ • نافع باشد ضماد اسبوس و نمک

هر روز بناشتا خورد ماء اصول • بیمار درین مرض چو افتد زیرک

صفت ماء الاصول در علاج فالج گذشت **ضعف الکلیه** یعنی ضعیفی گرده

علامتش آن بود که رنگ بول مشابه آبی بود که گوشت تازه در وی شسته باشند

چون گرده شود ضعیف بی‌تک و درنگ • از بهر دوا فلونیا از تجنگ

از سستی اگر قضیب چون موم بود • از قوت گرده سخت گردد چون سنگ

صفت فلونیا فلفل و بزر البنج از هریک بیست درم افیون ده درم زعفران پنج درم

سنبل و عاقرقرحا و فرفیون از هریک دو درم چند بیدستر یک درم زرنباد و درونج عقربی

از هریک نیم درم مشک و مروارید ناسفته از هریک نیم مثقال همه را بکوبند و بیزند و بدو

وزن آن داده عسل سرشته هر روز دانگی غلوله کرده فرو برند و غذا زرده تخم مرغ نیم

برشت بصمغ عربی خورند **ورم الکلیه** یعنی آماس گرده علامتش درد موی تب

تیز و درد وری رگها و زمی نبض است و در صفراوی تب تیز و فراشا و بی‌خوابی و زردی

قاروره و در بلغمی گرانی و قلت درد سر و در سوداوی رقت بول **رباعی**

چون گرده ورم کند باشی غمناک • کارت چو بود برسم اهل ادراک

گر ماده خون بود و خلط دگر • از وی تن خویش باید کردن پاک

قرحة الکلیه یعنی ریش کلیه علامتش خروج ریم بود و خون نطور فشود

لحمی در بول است **رباعی** ای آنکه زریش گرده باشی دلتنگ

در بول تو قشرها بود لحمی رنگ • تا جنگ تنت کند بصحت آهنگ

یکچند مده رشته اگر از جنگ **ورم الکلیه والمثانه** یعنی آماس مثانه علامتش

در جمیع اقسام قشر بول است و درد موی تب دایمی و درد عانه و در صفراوی تب تیز

و هذیان و درد زهار بطریقی که گویی سوزن میزنند **رباعی**

ای از ورم مثانه در عین وبال • بر عارضه تو عسر بول آمد دال

گر نیست بغیر خون و صفرا سببش • اخراج مواد کن بفصد و اسهال

حصاة المثانه یعنی سنگ مثانه علامتش ظهور ریگهای زرد و سفید و یا

خاکستری در بول است **رباعی** از سنگ مثانه ات چو بد گردد حال

هر دم المت بجان کند استقبال • از بهر علاج این مرض نزد حکیم

نبود حجر الیهود راشبه و مثال • طریق حجر الیهود چنانست که تخم خطمی و کرفس

و سنبل از هریک مثقالی بجوشانند و صاف کنند و نیم مثقال صمغ آلو یا صمغ عربی در

آب آن حل کرده و نقد سفید شیرین نموده سه دانگ حجر الیهود سوده اضافه نمود

نیم گرم بیاشامند و غذا نخود آب کنند **قرحة المثانه** یعنی ریش مثانه علامت

وی خروج ریم و خون و سوزاک و بد بویی بول است **رباعی**

از ریش مثانه ات چو گردد حاصل • دردی که علاج آن نماید مشکل

چون پاک شود مثانه از مده بده • در شربت ریواج سفوف مدمل

صفت سفوف مدر مغز تخم خربزه و خیار و مغز تخم بادرنگ از هر یک مثقالی گل ارمنی
و کشنیز و نشاسته و صمغ آلو و تخم خرفه و طباشیر از هر یک نیم مثقال ریوند چینی
یک مثقال همه را کوفته و بیخته هر روز دو مثقال در ده مثقال شربت ریواج حل کرده
میل کنند و شربت ریواج مثل شربت انار که صفتش در علاج عطش مذکور شد سازند

ریح المثانه یعنی باد مثانه علامتش درد و عسر بول و عدم گرانی است

رباعی
چون درد مثانه شد ز نفخت حاصل ، یکدم مشو از طریق حکمت غافل
با ماء اصول روغن بید انجیر ، درکش که خداد هد شفای عاجل

صفت ماء الاصول در علاج ریح الکلیه گذشت صفت روغن بید انجیر مغز بید انجیر
را کوفته در آب جوشانند تا روغن خود را باز دهد اندک اندک از روی آب بر دارند

جرب المثانه یعنی گرم مثانه علامتش خاریدن مثانه و بدبویی بول و سوزاک
است

رباعی
ای از جرب مثانه گردیده ملول ، باید سخن مرا بجان کرد قبول
میخور لبن الاتان دمادم که شود ، مامول تو از علاج مقرون بحصول
لبن الاتان شیر خر را گویند خلع المثانه
یعنی از جای رفتن مثانه علامتش عسر بول است بعد از وقوع سقطه یا ضربه

رباعی
باید چو مثانه تو از خلع خلل ، زد دیگ مجرب که کند دفع علل
خاکستر حلقوم خروس چو دهند ، واقع شود از راه مداوا بمحل

تقطیر البول یعنی قطره قطره آمدن بول از
سردی مثانه باشد علامتش بیاض بول و متضرر شدن از چیزهای سرد و نفع یافتن
از چیزهای گرم است

رباعی
ای گشته گرفتار بتقطیر البول ، زاندیشهٔ این مرض دلت اندر هول
میخور زپی علاج اطریفل را ، در شام و صباح و باد میدار این قول

مراد از اطریفل اطریفل کبیر است و کیفیت
ساختن وی پوست هلیله زرد کابلی و پوست هلیله سیاه و پوست بلیله و آمله و فلفل
و دار فلفل از هر یک سی درم زنجبیل و بوزیدان و زباد و شیطرج هندی و شقاقل مصری
و تودری زرد و کلکون و بهمن سرخ و سفید و لسان العصافیر و تخم خشخاش از هر یک
دو درم همه را کوفته و بیخته بروغن بادام که صفتش در قولنج گذشت چرب نموده و بسه وزن
ادویه عسل کف گرفته سرشته شربتی از یک مثقال تا دو مثقال غلوله کرده فرو برند و
غذا کباب کنند

حبس البول یعنی بند شدن بول چون از سردی مزاج بود علامت
وی عدم تشنگی و دیر جستن نبض و سفیدی بول است

رباعی
هر کس که ز حبس بول گردید ذلیل ، ز سوی مزاج سرد باید چو دلیل
بولش بگشاد آید از راه علاج ، گر بورهٔ ارمنی نهند در احلیل

و اگر بورهٔ ارمنی میسر نشود نمک نشابوری را بصورت خستهٔ سنجد تراشیده
در احلیل نهند یعنی سوراخ ذکر گذارند یا دو دانگ حلتیت را که انگوزه گویند
در نیم پیاله شیر خر حل کرده نیم گرم رغبت نمایند و تا ناف در آب نیم گرم نشینند
یا آب گرم زمان زمان بر زهار و قضیب و خصیه ریزند و غذا آب جوان مرغ نخود آب
و شیرهٔ مغز کاچره کنند و هر گاه که بول تقاضا کند بر پای خیزند تا بگشاد آید

حرقة البول یعنی سوزاک خواه سببش کثرت صفرا بود و خواه قرحه آن
آنرا که رسد زرنج سوزاک الم • بیند المی از سبب آن هر دم
باید که خورد شیرهٔ خرفه و قند • هر روز ز قرص کاکنج یک درهم
صفت قرص کاکنج مغز تخم خیار و مغز تخم خیار بادرنگ و مغز بادام مقشر و رب سوس
و نشاسته و صمغ عربی و کتیره و خون سیاوشان و کندر دریایی و کاکنج که عروسک
در پرده گویند از هر یک درمی تخم کرفس دو درم افیون یک درم همه را کوفته و بیخته با آب بادیان
سرشته و قرصها کنند و هر روز دو درم در نیم پیاله شیرهٔ خرفه که بده مثقال
مثقال قند سفید شیرین کرده باشند حل کرده میل نمایند و غذا ماش مقشر و اگر دو شیر
زر شیرهٔ خشخاش خورند **سلس البول** یعنی بی اختیار آمدن بول اکثر از سردی
بود علامتش عدم تشنگی و خروج بول بی سوزش است **رباعی**
چون در سلس البول زکندر دو درم • وز سعد برابرش نخ افزون و نه کم
سایی بقند سوده اش میل کنی • آسوده شوی دمی بصحت از غم
البول فی الفراش یعنی در جای خواب بول بی اختیار آمدن چون از سستی عضلهٔ
مثانه بواسطهٔ غلبهٔ رطوبت بود علامتش سردی زهار و بی رنگی قاروره است
در خواب کنی چو بول آن به که مدام • پرهیز کنی ز کثرت میل طعام
وز بهر مداوا خوری از بر شعثا • دانگی دم صبح و دانگ دیگر که شام
صفت برشعثا در علاج زجر تحریر یافت **ذیابیطس** که عبارت از

رب غوره

عطش مفرط و آب خوردن دایم و خروجش در اندک زمانی بی آنکه متغیر شود **رباعی**
ای بوده بی علاج مرضی دایم • گر آمده بعلم حکمت عالم
فرمای که صاحب ذیابیطس را • با قلیه کدو دهند رب حصرم
صفت رب حصرم غوره ترش شیرین را فشرده صاف کنند و بجوشانند تا غلیظ شود
بول الدم یعنی آمدن خون بطریق بول چون از ضعف جگر باشد علامتش
مایل بودن بول برقت است **رباعی** باشد چو ضعف جگرت بول الدم
ضعف تو از آن زیاده گردد هر دم • گر شربت زرک و آب فرغوله خوری
میدان که بزودی این مرض گردد کم • صفت شربت زرک در علاج اسهال مذکور شد
امراضی که بمردان ضعیف المبال مخصوص است یعنی نقصان قدرت بر صحبت چون از
سردی آلات منی بود علامتش دشواری خروج منی است **رباعی**
باشی چو ز ضعف باه دلخسته مدام • کارت نرسد بوقت صحبت بتمام
هرگاه که خاطرت کشد سوی طعام • مغز سر عصفور خور و بیض حمام
عصفور گنجشک و بیض حمام بیضهٔ کبوتر **کثرت الاحتلام** یعنی بسیاری احتلام
در خواب تولد این مرض از انجماد منی است **رباعی**
در کثرت احتلام خواهی چو طعام • بازیره و زنجبیل خور فرخ حمام
از یابس و حار میل میکن همه دم • وز بارد و رطب محترز باش مدام
فرخ حمام کبوتر بچه است و یابس حار زنجبیل و بارد و رطب بطایر خرفه **ابنه**

که از علت مشایخ گویند علامتش حکه و راحت یافتن از جماع دادن بود رباعی
ای علت ابنه زخصالت معلوم ، محمود بود علاج امر مذموم ، گر یکدو سه بار حب صبر بدهند
موجود شود صحت و علت معدوم ، صفت حب صبر صبر سقوطری یکدرم ترید و حب النیل
و انیسون از هر یک نیم درم شحم حنظل و نمک هندی و فلفل ازرق و کثیره از هر یک نیم دانگ
همه را بکوبند و بیزند و نیم درم غاریقون بموبینه بیز گذرانیده اضافه نمایند و با آب
کرفس یا بادیان خمیر کرده حبها سازند و فرو برند و غذا نخود نیم کوفته و جوان مرغ
و ماش مقشر و اسفناج کنند غدیط یعنی علتی که چون صاحبش مجامعت
کند غایطش بوقت انزال بیرون آید حدوث این مرض از سستی عضلات مقعد و
کثرت تلذذ است رباعی هر کس که ازو غدیط گردد مفهوم
بر لوح بیان کنم علاجش مرقوم ، مکسور کنی چو ازدیش بهر شیاف
مرفوع شود علت و صحت مضموم ، صفت شیاف مذکور مازوی سبز که سوراخ
نداشته باشد بقدر حاجت بگیرند کوفته و بیخته بشربت حب الاس که صفتش در
علاج قی گذشت بسرشند و شیافها ساخته صبح و شام بردارند و غذا آش سماق
خورند فتق که باد فتق مشهور است رباعی
بر صاحب فتق زد غفلت حرام ، اقبال بر خیاطت حتی الحمام
تا علت مذکور زیادت نشود ، باید بر فاده بستنش وقت قیام
مرخی چیزی را گویند که عضو را بحرارت و رطوبت نرم گرداند چون آب گرم ورم الخصیه

ورم الخصیه یعنی آماس خصیه علامتش درد و موی سرخی آماس بود و در صفراوی
زردی آن باشد رباعی در خصیه ز صفرا چو عیان گشت ورم
باید که خوری منضج آن مسهل هم ، بسیاری خون اگر بود موجب آن
فصاد طلب کن که کند خونت کم قرحة الخصیه یعنی ریش ذکر رباعی
از قرحه کسی که بر ذکر دید الم ، گر زانکه بود پاک ز اضافه ورم
فرما که کند مرتک و سرکه و موم ، و ز روغن گل و حب رمان مرهم
صفت مرهم مذکور موم کافوری یک مثقال و نیم در هفت مثقال روغن گل و سه مثقال
سرکه حل کنند و حب الرمان مقلو یعنی دانه انار بریان کرده و مرتک یعنی مردارسنگ
از هر یک چهار مثقال کوفته و بیخته اضافه نموده صلایه کنند تا مرهم شود معظمات ذکر
یعنی چیزهای که ذکر را بزرگ گرداند رباعی چون زفت نهی بر ذکر از بهر عظم
گردد غلظش پدید بی رنج و الم ، ور زفت میسر نشود بهر طلا
میجوی علق را و خراطین را هم ، طریق طلا کردن زفت بر ذکر آنست که زفت
بقدر حاجت بگیرند و بکارد گرم کرده بر روی کرباسی آب ندیده تنک مالند
و نیم گرم طلا کنند و بگذارند که سرد شود و بچسبد پس بعنف بردارند و باز نیم گرم
طلا کنند هر روز ده نوبت طلا کنند و بردارند تا وقتی که عظم پیدا کند و طریق
طلا کردن علق که زلو و شلوک نیز گویند و خراطین که کرم سرخ و دراز است
که در زیر گل می باشد آنرا گرفته پاک بشویند که درو اثر ریگ و گل نماند بعد از آن

[illegible] وتعدیل المزاج واستفراغ الخلط الغالب [illegible] العلاج لهذا المرض [illegible] المتقدمة والادویة [illegible] المزاج الحار والبارد [illegible] الخلط الغالب [illegible]

در سایه خشک کرده بکوبند و بیزند و بروغن کنجد سرشته صبح و شام طلا کنند
تا عظم پیدا کند **علاج امراضی که بزنان مخصوص است** **طمث** یعنی بسیار آمدن حیض
چون از غلبهٔ خون بود علامتش سرخی چشم و پری رگهاست و چون از رقت خون
باشد سرعت خروج دم و مایل بودن بزردی **رباعی**

در کثرت طمث چون بود حمرت عین ، چیزی نبود چو فصد و شد ثدین
با رقت دم مغلظش گردانی ، بسیار شود سیل دم و کردد سین

شد بستن است و ثدی پستان و مغلظ چیزی که ماده را غلیظ گرداند چون هریسه
و گوشت گاو **احتباس الطمث** یعنی بسته شدن حیض چون از افراط سمن بود
علامتش وجود سبب است و چون از سده باشد که سببش بلغم بود علامتش
سستی اعضا و دیر جستن نبض و بی رنگی قاروره **رباعی**

چون حیض شود بسته ز افراط سمن ، باید که کنی بجوع تهزیل بدن
از سده اگر بود پی تفتیحش ، میده ز مفتحات در ستر و علن

سمن فربهی و تهزیل لاغر گردانیدن و مفتح چیزی را گویند که دفع ماده را که
سبب سده باشد کند چون کرفس و کاسنی **رتق** یعنی پرده که بر دهن
فرج حادث شود و مانع گردد **رباعی** هر که ز رتق ناتوان گردد زن
مردش نتواند که شود ضرب زنان ، میدان که علاج آن بنزدیک حکیم
ممکن نبود بهیچ غیر از آهن **نتوء الرحم** یعنی پیش آمدن رحم و زهدان

علامتش درد عظیم در عانه و مقعد و تهیگاه و پشت و لرزیدن اعصابست **رباعی**
هر زن که نتوء رحمش گشت عیان ، باشد چو رطوبت رحم باعث آن
از بهر ازاله اش بروزی دو سه بار ، میکن مبلش ز غالیه غالیه دان

صفت غالیه در خفقان مرقوم شد **رجا** که حالتش مشابه زن حامله بود از
بزرگی شکم و بستگی حیض و غیر آن چون از باد غلیظ بود علامتش انتفاع بفشردن
و مالیدن است **رباعی** از باد غلیظ اگر رجا گشت عیان
بشنو سخنم که سود بینی نه زیان ، گر دست دهد که در کشی ماء اصول
بینی ز دواده مرض را پایان ، صفت ماء الاصول در ریح المثانه دانسته شد
اختناق الرحم که چون صرع هر چند وقت عارض شود و از وی بیخودی دست دهد
چون از حبس منی باشد علامتش راحت یافتن از رطوبات رحم در وقت ظهور علت و
فرق میان این و صرع آنست که درین علت عقل بکلی زایل نشود **رباعی**

زن را چو شد از حبس منی در زهدان ، رنجی که بهر چند رود بیخود از آن
او را ز پی جماع در بیگه و گاه ، مردی باید قوی و پیر و ز جوان

نفخة الرحم یعنی باد زهدان علامتش درد زیر ناف و متضرر شدن
از چیزهای باد انگیز چون باقلی و لوبیا و نفع یافتن از چیزهای بادشکن چون بادیان
و انیسون **رباعی** از باد رحم چو مضطرب گردد زن
دانسان که ذکر با دسرین و سمن ، باید که بشکل غنچه ترتیب کند

پرزی که بود چو بادیان بادشکن • صفت برزی که باد در رحم بشکند بادیان
وانیسون و کرفس و سداب و صعتر برابر کوفته و بیخته بعسل سرشته و برزها ساخته
یک یک بردارند حکة الرحم یعنی خاریدن زهدان چون از صفرا بود علامتش
گرمی رحم باشد با سایر علامات غلبهٔ صفراست • هرکه ز بسیاری صفرا در تن
خارد رحم زن بنگر قوت زن • وانگاه بقدر قوتش مسهل ده
تا باز رهد دلش بصحبت ز حزن بواسیر الرحم که دانه چند برکنارهٔ زهدان
باشد رباعی گردد چو بواسیر رحم عارض زن • در دم پی فصد او طلب کن رگ زن
وانگه ز پی ذهن دهان رحمش • بیکش ز لبوب خوخ مشمش روغن • ذهن بفتح
دال بی نقطه مالیدن روغن است و لبوب جمع لب و لب مغز و خوخ شفتالو و مشمش زردآلو
تشقق الرحم یعنی شق شدن زهدان علامتش درد دایمی و بخون آلوده شدن
ذکر وقت مجامعت رباعیه ز زار رحم شقاق گردد چو عیان
بند الی که در نیاید بیان • سودش دارد طلین از بهر دوا • لیکن رسد ز قابضش
غیر زبان • صفت طلین که شقاق رحم را سودمند بود بنفشه و تخم کاشنی و خطمی
و تخم خبازی از هر یک سه درم سپستان سی عدد همه را کوفته در یک پیاله آب جوشانند
تا به نیمه آید صاف کنند و بده مثقال ترنجبین شیرین کرده نیم گرم بیاشامند و غذا
اگر دارد اسفاناج با پیه ماکیان با بط کنند قرحة الرحم یعنی ریش زهدان
علامتش درد و خروج ریم زرد است رباعی از ریش رحم زنی که آید بفغان

زان پیش که از تنش رود تاب و توان • چون پاک شود از مدتش فرزجه ساز
از کندر و گلنار و قشور رمان صفت فرزجهٔ مذکور کندر دو مثقال گلنار و
قشور رمان یعنی انار پوست از هر یک نیم مثقال همه را بکوبند و بیزند و با آب سرشته
فرزجه سازند و در میان ابریشم پیچیده در فرج نهند ورم الرحم یعنی آماس زهدان
علامتش در جمیع عسر بول است و در دموی تب و سرخی قاروره و در صفراوی تب تیز
و شدت درد و در بلغمی نرمی آماس و در سوداوی محکمی آن رباعیه
آماس رحم اگر ز خون گشت عیان • فصد صافن همان زمان نافع دان
وان لحظه که خلط دیگر آید سببش • نافع باشد اگر دهی دافع آن
صافن رگ کله است از جانب اندرون داروی که زن بعد طهر بخورد و او فرزند بشود
کر انفحه بعد طهر بردارد زن • وانگاه رسد بمرد در وجه حسن
چون در تن زن زمرد ره یابد آب • نبود عجبی که زن شود آبستن
انفحه بکسر همزه و فتح فا پنیر مایهٔ شتر است و طریق برداشتن آنست که در سایه خشک
ساخته بکوبند و بیزند و بعسل سرشته فرزجه سازند و بعد از آنکه از حیض پاک شود
بردارند داروی که بخورد زن دهند هرگز فرزند نیارد رباعی
در منع قبول حمل یک نکته ز من • بشنو که نکوترست از در عدن
هر زن که بروث فیل و شهدش دهند • هرگز نشود در هیچ کس آبستن
بروث سرگین است ادویه که فرج زن را تنگ و خوشبوی کند

گر زناه بزر ورد بر دارد زنان • چون غنچه شود دو برگه اش تنگ دهن
ور سنبل سوده را درو دخل دهد • خوشبوی شود چو نافه مشک ختن
طریق استعمال دوای مذکور انست که بر الورد یعنی تخم گل سه درم و سنبل دو درم
کوفته و بیخته و صلابه کرده انگشت میانین خود در الجلاب یا آب تر کنند و بدو آلوده شده
در فرج نهند و انگشت را تاب داده بیرون آرند علامت انکه فرزند در رحم
مادر پسر است یا دختر رباعیه بشنو سخن ابو علی صاحب فن
در ماده که زن بود آبستن • فرزند اگر زینه باشد اول • ظاهر گردد عظم شدن
عظم بزرگی و تندی ایمن پستان است ملاحظه زن آبستن
گر گوش کنی سخن بوجه احسن • گویم تو تدبیر زن آبستن • باید که بوقت حمل پرهیز کند
از رگ زدن و داروی مسهل خوردن رباعیه
گیرد چو بدست چپ زن آبستن • سنگی که بخاصیت رباید آهن
نزدیک بوضع حمل اگر باشد زود • فرزند بزاید و رهد زن ز حزن
علاج امراض درد پشت و پهلو و دست و پای و غیره حدبه
که صاحبش را عک خوانند چون از رطوبت مزلقه سست کننده بود علامتش گرانی
اعضا و سردی موضع علت است رباعی ای از حدبه قد تو خم همچو کمان
بر پشت تو قبضه از ورم گشت عیان • میکن قصب الذریره چون موم بود
تا بر مداوای تو اید نشان • قصب الذریره نی است با رنگ شنبه بگوید

کنجد و کیفیت طلا کردنش انست که بکوبند و بپزند و بعسل سرشته نیم گرم طلا کنند
وجع الظهر یعنی درد پشت چون از بلغم باشد علامتش سردی ملمس و انقطاع حرکت
است و چون بار گران برگیرد تقدم سبب رباعیه
از بلغم اگر شد وجع الظهر عیان • باید که دهی علیل را مسهل آن
باشد چو ز برداشتن بار گران • مالیدن روغن گلش نافع دان
وجع المفاصل یعنی درد بندها علامتش در دموی و صفراوی سرخی و زردی
موضع درد است و در بلغمی و سوداوی سفیدی و تیرگی آن رباعی
چون درد مفاصل تو باشد از خون • خون کن بطریق فصد از تن بیرون
ور خلط دگر باعث این عارضه شد • میجوی ز بهر تنقیه غاریقون
طریق اختیار کردن غاریقون در وجع المفاصل که خواه مفرد باشد و خواه مرکب
بگیرند سناء مکی خاصه پنج مثقال گل نیلوفر و بابونه و گل سرخ و پرسیاوشان و بادیان
و تخم کاسنی نیم کوفته از هر یک دو مثقال سورنجان نیم کوفته یک مثقال و نیم سپستان
سی عدد آلوی بخارا پنج عدد همه را در یکگاسه آب جوشانند تا به نیمه آید یا کمتر پس صاف
کنند و شانزده مثقال شیرخشت در آن آب حل کرده و صاف کرده یک مثقال
غاریقون سفید مونبه بیز گذرانید اضافه نموده نیم گرم بیاشامند و غذا نخوداب
و جوان مرغ و ماش مقشر و کشنیز تر کنند وجع الورک یعنی درد سرین
چون از خون بود علامتش گرمی موضع و درد و سرخی چشم و ورود با بسیار علامات

غلبهٔ خون است **رباعی** از درد سرون کسی که گردید زبون
گر در بدنش خون بود از حد افزون • از راه مداوای تو صحت یابد
گردی چو بفصد صافنش راه نمون • یعنی صافن در آماس رحم دانسته شد
هم در علاج مذکور چون از بلغم باشد علامتش سردی ملمس و گرانی سرون و زیاده
شدن درد در شب و کم شدن درد در روز بسیار علامات غلبهٔ بلغم است **رباعی**
ای گشته عیان ز بلغمت درد سرون • حالت شده از درد سرون دیگرگون
نافع بود از بهر تو اطریفل فرد • هر گه که دهی تقویت از غاریقون
صفت اطریفل فرد در حالات گذشت کیفیت تقویتش بغاریقون آنست که دو مثقال
اطریفل یک مثقال غاریقون بموینه بیز گذرانیده آمیزند و غلوطا کرده فرو برند
و غذا نخود آب خورند **عرق النسا** یعنی دردرگی که آن را رگ کوک خوانند
و قونیک نیز می گویند **رباعی** از عرق نسا کسی که گردد محزون
تا دم بدنش الم نگردد افزون • خلطی که سبب شدست این عارضه را
باید که کنی از بدن خود بیرون **نقرس** دردی بود که در بندهای
انگشت پای حادث گردد و اکثر از مادهٔ حارهٔ رقیقه است **رباعی**
سازم بعلاج نقرست راه نمون • باشد که از این ورطه بری راه برون
قی میکن و رگ میزن و مسهل میخور • گر ماده صفرا بود و بلغم و خون
داء الفیل یعنی بیماری ساق پای چون زرگ گردد علامتش در سوداوی

جراحت و در بلغمی عدم آنست **رباعی** ای گشته زداء فیل حالت محزون
مردم غلط پای تو گردیده فزون • خون از تن خود بفصد میکن بیرون
وز خلط غلیظ پاک میساز درون **دوالی** یعنی علتی که رگهای ساق
پای قوی گردد و بروی گره گره ظاهر شود چون از خون سوداوی باشد علامتش
سرخی رنگ مایل بسیاهی بود و چون از خون بلغمی باشد سفیدی رنگ مایل بسرخی است
رباعی گردد چو دل تو از دوالی محزون • زان پس که رهی بفصد از کثرت خون
گاهی بقی و گه بطریق اسهال • میکن ز بدن بلغم و سودا بیرون **علاج**
تنها حمی یوم و سونوخوس یعنی تب یکروزه و تبی که از غلیان خون باشد
علامت حمی یوم که از غم حادث گردد وقوعش از غم مفرط است و علامت
سونوخوس تب دایمی و سرخی چشم و روی و عدم بدبویی بول **رباعی**
از غم تب یومیت چو گردید قرین • شادی طلب و مباش زنهار غمین
وانده مپدید گردت سونوخوس • رگ زن که علاجی نبود بهتر از این
حمی مطبقه یعنی تبی که از عفونت خون بود علامتش تب دایمی و سرخی رنگ
و روی و گرانی اعضا و بدبویی بول است **رباعی** ای از تب مطبقه دلت گشته غمین
آثار دم از رخ و جبین تو مبین • باید زدنت رگ و ولی خوردن
تا روز سیم که رسم و عادت شده این • **صفت** یعنی که در تب مطبقه موافق بود
تمر هندی و آلوی بخارا و گشنیز تر هر یک بازده مثقال عناب و سپستان از هر یک

سی عدد شب در آب گذاشته صباح از آب بیاشامند و غذا ماش مقشر و اگر گشنیز
تر و فق آب تمر هندی کنند **حمی غب** یعنی تب صفراوی خواه لازم یعنی تب دایمی
و خواه دایر یعنی تب که یکروز باشد و یکروز نباشد علامتش تشنگی مفرط و درد سر و
بیخوابی و زردی قاروره است **رباعی** از غب دل خسته است چو گردید غمین
می نوش سکنجبین و نفعش می بین • در اول اگر طبیعت قبض بود •
از حقنه مناسب نماید تلیین • صفت سکنجبین در ورم الطحال مذکور شد و صفت حقنه
که در ابتداء غب مناسب است بنفشه و خطمی و خبازی و ساق نیلوفر و عنب الثعلب از هر
یک دو مثقال عناب و سپستان از هر یک بیست عدد و مغز کاسنی نیم کوفته ده درم همه را
همه را در یک کاسه آب جوشانیده و قرا قروت پنج مثقال و ترنجبین بیست مثقال اضافه نموده
و صاف کرده ده درم روغن گاو اضافه کرده نیم گرم حقنه کنند و غذا ماش مقشر و اگر
و گشنیز تر با آب تمر هندی خورند و در روز هشتم یا دوازدهم یا شانزدهم مسهل
خورند صفت مسهلی که در تب غب نزد بسیاری از مجربان نافع است تمر هندی سی مثقال
بنفشه دو مثقال عناب بیست عدد شب در آب گذاشته سحر صاف کرده و بیست مثقال
ترنجبین و ده مثقال مغز فلوس خیار چنبر در آب آن حل کرده صاف نموده یک مثقال
روغن بادام ضم ساخته میل کنند و اگر غیر غب خالص باشد علامتش آنست که نوبتش
از دوازده ساعت تجاوز نماید پنج مثقال سناء مکی خاصه جوشانیده صاف کرده ده
اضافه نمایند و غذا نخود آب و مرغ جوان و ماش مقشر و گشنیز بی قنق خورند و در تب لازمه

مطلقا بعد از تنقیه هر روز دو مثقال خرد اعظم با پوست خشخاش با دارفلفل کوفته
و بیخته بچهار مثقال عسل که داخته بسرشند و بدو ساعت پیش از نوبت تب میل کنند
یا عرق یوسفی خورند یعنی شربت یوسفی که در وجع البقر دانسته شد و غذا ماش مقشر
و نخود نیم کوفته با کراث بارنگ یا برنج و دارچینی خورند **حمی بلغمی**
یعنی تبی که از بلغم باشد خواه لازمه و لثقه یعنی دایمی و خواه نایبه و مواظبه یعنی هر روزه
علامتش نرمی نبض و بی رنگی قاروره و گرانی اعضا و قلت تشنگی و کثرت خواب
رباعی ای از تب بلغمی دلت گشته غمین • گردیده غمت بجان غمدیده قرین
نافع بودت سکنجبین بسیاری • گر میل کنی بشربت افسنتین • صفت شربت افسنتین
افسنتین چهار درم تخم کرفس سه درم سلیخه نیم کوفته دو درم همه را در یک پیاله آب
جوشانند تا بقوام نیمه آید صاف کنند و بهفتاد مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و
و بجوشانند تا بقوام آید و از این شربت هر صباح پنج مثقال و از شربت سکنجبین که صفتش
در غب گذشت پنج مثقال در هفت قاشق آب حل کرده میل نمایند و غذا نخود آب و ماش
مقشر و زنجبیل و فلفل و اسفناج خورند و اگر خوف ضعف باشد مرغ جوان اضافه نمایند
و بعد از نضج ماده مسهل مناسب دهند صفت مسهلی که در حمی بلغمی نافع بود سناء مکی
پنج مثقال بسفایج نیم کوفته و تخم کاسنی نیم کوفته و پرسیاوشان و بادیان و تخم کرفس
از هر یک دو مثقال زوفا سه مثقال سپستان سی عدد همه را در یک کاسه آب جوشانند تا بنیمه
کمتر آید صاف کنند و ترنجبین و شکر سرخ و مغز فلوس خیار چنبر از هر یک ده مثقال در

تب ربع شتی

آب آن حل کرده و صاف نموده نیم مثقال غاریقون بموینه بیز گذرانیده و یک مثقال
روغن بادام که صفتش در عب مذکور شد ضم ساخته نیم گرم بیاشامند **حمی سوداوی**
خواه ربع لازم یعنی دایمی بادایر که دو روز بگیرد و روز سیم گیرد و خواه غیر آن
از تب خمس که سه روز بگیرد و روز چهارم گیرد و خواه تب سدس که چهار روز بگیرد
و روز پنجم گیرد و از تب سبع که پنج روز بگیرد و روز ششم گیرد علامتش محکمی نبض و
تیرگی و گرانی و فکر فاسد است **رباعی** سوداوی اگر بود تب او ز گاوزبان
و ز قند و گل بنفشه شربت جوشان ٭ هر روز یکی قاشق از آن اندر آب
حل میکن و می‌نوش به تخم ریحان ٭ صفت شربت مذکور گاوزبان کوهی بنفشه کبود
از هر یک پنج مثقال در یک پیاله و نیم آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و شصت مثقال
قند سفید صاف کرده آمیزند و بجوشانند تا بقوام آید هر صباح یک قاشق در نصف
قاشق آب حل کرده دو مثقال تخم ریحان و قدری گلاب ضم ساخته میل فرمایند و باید
دانست که مادهٔ حمی سوداوی اگر سوداوی دموی بود فصد باید کرد و اگر صفراوی یا غیر آن
بود مسهلی که مناسب آن بود باید داد صفت مسهلی که حمی سوداوی را مفید بود خواه
محترق از صفرا بود و خواه غیر آن سنای مکی خاصه پنج مثقال نیم کوفته و گاوزبان و بر
سیاوشان و بادیان و شاه‌ترج و تخم کاسنی نیم کوفته دو مثقال عناب بیست عدد
آلوی بخارا ده عدد همه را در یک کاسه آب جوشانند تا به نیمه آید یا کمتر صاف کرده چهارده
مثقال ترنجبین و ده مثقال مغز فلوس خیارچنبر در آب آن حل کرده و صاف نموده نیم مثقال

غاریقون بموینه بیز گذرانیده و یک مثقال روغن بادام اضافه نموده نیم گرم رغبت
نمایند و غذا آب نخود نیم کوفته و مرغ جوان و ماش مقشر و دارچینی و اسفناج خورند
حمی دقی یعنی تب دق علامتش تب نرم دایمی و محکمی و باریکی نبض و بی‌رنگی
قاروره و برافروختن رخساره بعد از غذا است **رباعی**
آن را که ز دل رود به دق تاب و توان ٭ میده زپی علاج آن تا بتوان
قرص کافور و شیرهٔ خرفه و قند ٭ آب جو و ماش و عدس و مرغ جوان
صفت قرص کافوری مغز تخم کدو و مغز تخم خیار و مغز تخم خربزه و مغز تخم بهی از هر یک
پنج درم گل سرخ و رب سوس و طباشیر از هر یک سه درم صمغ عربی و صندل و نشاسته
از هر یک دو درم بادیان و کافور از هر یک درمی همه را بکوبند و ببیزند و بلعاب اسبغول سرشته
قرصها کنند و هر صباح یک مثقال در نیم پیاله شیرهٔ خرفه که بقند سفید شیرین کرده باشند
حل کرده بیاشامند **علاج امراضی که بر ظاهر اعضا پدید آید**
یعنی آماسها **رباعی** عضوت چو ورم کند چه پشت و پهلو
چه دست و چه پا و چه بناگوش و چه رو ٭ گر مادهٔ خون بود رگ خود بگشا
ور خلط دگر بود بسبب مسهل جو **فلغمونی** که آماسی بود در غایت سرخی
علامتش تب تیز و درد و تیرگ زدن است **رباعی**
آن را که نمود فلغمونی اش رو ٭ باید که بحقنه آورد طبع فرود
از اشربه‌اش دهی شراب نارنج ٭ وز اغذیه‌اش آب جو و ماش و کدو

صفت شراب نارنج در صداع صفراوی دانسته شد **حمره** یعنی سرخ باد
علامتش سرخی بود که چون انگشت بروی نهند مایل شود بزردی و چون بردارند
باز سرخ گردد **رباعی** حمره چو شود عارض کس مسهل جو
تا پاک شود ز خلط صفرا تن او ۰ در شام و صباحش پی تعدیل مزاج
شربت ز سکنجبین کن و آب کدو ۰ صفت شربت سکنجبین در حمی بلغمی مذکور شد
کیفیت گرفتن آب کدو آنست که کدو را در خمیر گیرند و در زیر آتش کنند تا بپزد و بیرون
آرند آبی که داشته باشد بگیرند و بقدر حاجت سکنجبین حل کرده بیاشامند **ورم**
ریحی یعنی آماسی که از باد بود علامتش انتفاع به آروغ و خروج ریحست
ریحی چو ورم بود ز نفاخ مده ۰ گردی نشود تا زکی باد گره ۰ میده ز ملطف و ز بهر تحلیل
خاکستر گرم کرده بروی می نه ۰ نفاخ چیزی را گویند که از وی نفخ تولد کند مثل لوبیا
و ملطف چیزی را گویند که ماده را رقیق گرداند همچو زوفا **ورم رخو** یعنی
آماس نرم تولد این علت از بلغم رقیق است **رباعی**
چون با ورم رخو شوی همخانه ۰ به زان نبود که قی کنی مستانه
وانگاه طلا کنی ز خل و نطرون ۰ ممزوج به آب مورد یا دولانه
صفت طلای مذکور نطرون یعنی بوره ارمنی پنج مثقال بکوبند و ببیزند و بچندان
آب سرکه و آب مورد یا آب دولانه قدری عسل سرشته نیم گرم طلا کنند **خنازیر**
که آماسی باشد خرد و محکم بر تنگ اعضا و گوشت چسپیده حدوث این مرض از امتلای د

قصور هضم است **رباعی** هر کس که گرفتار خنازیر شده
درمانده این مرض به تعذیر شده ۰ چون کرده ضماد فلفل و خطمی و زفت
کارش بره علاج و تدبیر شده ۰ صفت ضماد مذکور فلفل دو مثقال گل
خطمی یک مثقال بکوبند و ببیزند و زفت ده درم بگدازند و همه را بهم سرشته ضماد
کنند **سلعه** که آماسی بود بشکل خنازیر اما بگوشت چسپیده نباشد
و گاه باشد که مقدار خربزه شود و تولد این علت از بلغم غلیظ است **رباعی**
هر خسته دلی که سلعه پیدا کرده ۰ در داره خسته دلان جا کرده
چون ادویه معفنه کرده طلا ۰ آورده بکف آنچه تمنا کرده ۰ ذکر ادویه
معفنه و صفت طلا کردن آن آهک آب نارسیده و توفال مس از هر یک دو مثقال
زرنیخ و بوره ارمنی از هر یک یک مثقال بکوبند و ببیزند و بده مثقال روغن گل سرشته
نیم گرم طلا کنند **غده** که آماسی بود شبیه بسلعه اما از فندقی زیاده نشود
رباعی غده که بود بسلعه در شکل شبیه ۰ چون عارض کس شود چه حاج فقیه
باید که بمالی و ببندی سرب ۰ بر موضع آن بقول اهل تنبیه **سرطان**
که آماسی بود گرد و شکل مایل بسبزی و تیرگی و در حوالی آن رگهای برخاسته
ممتلی باشد **رباعی** رنج سرطان کسی که پیدا کرده
اندوه و غمش کاهن و دل جا کرده ۰ دفعش نتوان ولی مساوی نبود
در تنقیه سعی کرده و ناکرده ۰ فایده تنقیه منع وی از تزاید است

جذام که از سرطان جمیع اعضا گویند علامتش سرخی رنگ مایل بسیاهی و تیرگی
و تنگی نفس و گرفتگی آواز و بسیاری عطسه و بسته شدن منفذ بینی و ظهور غده ها در اعضاست

رباعی
ازا که بود رنج جذام از که دیه · باشد غرضش کزین مرض کرد دبه
باشد چو علامت فزونی دمش · بگشای رگ و طبیخ افیمون ده ·

صفت طبیخ افیمون سنا مکی خاصه هفت درم پوست هلیله کابلی پنج درم بسفایج نیم کوفته و بادیان
و پر سیاوشان و تخم کاسنی نیم کوفته از هر یک سه درم عناب و سپستان از هر یک بیست
عدد همه را کوفته در یک کاسه آب جوشانند تا به نیمه کمتر آید صاف کنند و پنج افیمون در
خریطه کرده در آب آن بمالند تا مزه خود را باز دهد پس هفت مثقال ترنجبین سفید و ده
مثقال مغز فلوس خیار چنبر در آب آن حل کرده و صاف نموده یک مثقال روغن بادام که
صفتش در حمی سوداوی مرقوم شده اضافه نموده نیم گرم برغبت بیاشامند و غذا نخود آب
و گوشت ماکیان فربه و دارچینی و زعفران و اسفناج خورند. جمره بجیم
یعنی آتشک علامت آن بود که پوست را بخورد و بسوزاند و اندکی بگوشت فرو رود
چون خشک شود داغهای سیاه بماند رباعی از جمره تن تو چون شود فرسوده
بشنو که ابوعلی چنین فرموده · باید که پی طلا ز بعد مسهل · ممزوج کنی بسرکه عفص سوده
نمله یعنی جوششهای ریزه که با خارش و سوزش بود حدوث این مرض از صفرا
و خریفات رباعی ای تن ز بروز نملات فرسوده
تشویش تو دمبدم از آن افزوده · صفرا چو برون کنی بمسهل ز بدن · سودت کند و از آن

شوی آسوده · نفاط که جوشش بود پر آب شبیه تابله که از سوختن آتش حادث
گردد تولد این مرض از تصعد مایه و محتبس شدن در تحت جلد است رباعی
گردد ز نفاط چون تنت فرسوده · رگ زن که همان زمان شوی آسوده
می ساز شکاف یک یکش را او برد · می پاشش روانی از زردچوب سوده
شری که از آن دلم گویند چون از غلبه خون بود علامتش سرخی رنگ است
رباعی ای گشته دل تو از دلم آزرده · آزرده گیت از دم طغیان کرده
یا بیم بصحت چو ببینم ترا · بگشا ده رگ خود و بلیمو خورده · صفت بلیمنی که شری
و جمیع مرضهای دموی را نافع بود عناب و سپستان از هر یک پنجاه عدد تمر هندی و آلوی
بخارا از هر یک ده مثقال عنب الثعلب و تخم کاسنی نیم کوفته و گل نیلوفر از هر یک سه درم
همه را در یک را در یک پیاله و نیم آب جوشانند تا به نیم پیاله آید صاف کنند و چهارده
مثقال ترنجبین سفید در آب آن حل کرده و صاف کرده نیم گرم بیاشامند و غذا
عدس و ماش مقشر و اگر او کشنیز تر و قتوق آب تمر هندی کنند و بعد از فصد و تلیین
طبیعت شربت آب لیمو یا سرکه بیست و پنج مثقال روغن گل که صفتش در وجع الظهر
معلوم شد با روغن کنجد و قدری گلاب آمیخته نیم گرم بمالند و صباح بحمام روند
حصف یعنی جوششهای سرخ ریزه که عضو را بگیرد چنانکه گویی سوزن میزنند
حدوث این مرض از بخارهای غلیظ تیز است رباعی از آنکه حصف بود چه در دینش چاه
باید که بحمام رود بیگه و گاه · در خارج حمام رسد فایده اش · از غسل آب سرد انشاءالله

نبات اللیل یعنی جوشش خرد که با خارش بود و شبهای سرد بود بسته
شدن مسام عارض شود **رباعیه** چون عارضه نبات لیلت ناگاه
آید بظهور داروی مسهل خورد • وانگه بگلاب و سرکه و روغن گل
می مال دقیق با قلی بیکه دگاه • صفت ترتیب ادویه مذکور آرد باقلی پانزده
مثقال گلاب پنج مثقال روغن گل که صفتش در سلعه مذکور شد ده مثقال آب سرکه قدری
همه را بهم آمیخته نیم گرم بمالند **سعفه** یعنی جوشش که اکثر بر سر پدید آید
و از وی رطبی ظاهر شود بشکل عسل و گاه باشد که رقیق تر بود و گاه بود که خشک باشد
و قسمی را که از وی رطبی دقیق ظاهر شود شرنج گویند **رباعیه**
از علت سعفات چو شد حال تباه • گر میل بصحت بود مسهل خواه
مسهل چو شود خورد ز زاگ و اشنان • با سرکه ضماد ساز در بیکه دگاه
صفت ضماد مذکور زاگ سیاه دو مثقال اشنان پنج مثقال بکوبند و بیزند و
به آب سرشته ضماد کنند **بلخیه** از جنس سعفه است و آن را پشه خوردگی خوانند
رباعیه بلخیه ترا چو عارض آید ناگاه • رنج و الم تو بجان و دل یابد راه
باید که پس از تنقیه از صبر و اشق • با سرکه کنی ضماد در بیکه دگاه • صفت ضماد مذکور
اشق ده مثقال در شصت مثقال آب سرکه پنج مثقال صبر سقوطری سوده اضافه نمایند
و ضماد کنند **فرنگیه** یعنی آبله فرنگ علامتش جوشش اعضا و درد
بندهاست **رباعیه** در آبله فرنگ ای صاحب جاه • بر رغم عدو قوت جود راه گاه

قی میکن و افراط مکن در صحبت • میخور همه چیز جز طعام بیگاه **رباعیه**
ای زآبله فرنگ حال تو تباه • دست شده از دامن صحت کوتاه
در هر دو سه ماه فصد کن کین علت • از فصد شود دفع بوجه دلخواه •
صفت مسهلی که اخراج اخلاط ثلاثه کند غاریقون بمومیه بیرگذرانیده یک مثقال ایارج
فیقرا دو دانگ بهم آمیخته بشربت بنفشه بسرشند و غلولها کرده در شربت مذکور غلطانند
و سحر فرو برند و چون بعمل آید و طبیعت سه چار نوبت اجابت کند سنای مکی پنج مثقال
بسفایج نیم کوفته و عنب الثعلب از هر یک سه مثقال گل سرخ و برسیاوشان و شاهتره
از هر یک دو مثقال گل نیلوفر یک مثقال سپستان سی عدد همه را در یک کاسه آب جوشانند
تا به نیمه کمتر آید صاف کنند و پانزده مثقال شیرخشت در آب آن حل کرده و صاف نموده
نیم گرم بیاشامند و چون عمل دارو آخر شود شربت قند با گلاب و تخم ریحان رغبت
نمایند و غذا نخود آب خورند **هم در علاج آبله فرنگ** در دفع فرنگیه چه درویش و چه شاه
باید بحدیث بنده نیکو خواه • یا از حب سیماب خورد یا ز سفوف
یا دود کند چو شد سخن کوتاه • صفت حب سیماب فلفل چهار مثقال قند سیاه
پانزده مثقال آرد میده و روغن گاو از هر یک شش مثقال همه را بهم آمیزند و کف
مال کنند تا سیماب کشته شود پس چهار بخش سازند هر روز دو بخش را غلولها کرده
یک بخش را صباح و یک بخش را آخر روز فرو برند و خوردن را باعتدال بپوشند و تا وقتی
که صحت یابد شیر ترنج بی نمک و یا دوره یا زغاله بی نمک خورند صفت سفوف سیماب

بلیله سه مثقال کوفته ریزه
سیماب هفت مثقال ع
حب سیماب
سفوف سیماب

هلیلهٔ سیاه و پوست هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ کابلی و پوست بلیله و فلفل از هر یک
دو مثقال کوفته و بیخته سیماب هفت مثقال شکر تبرزد ده مثقال همه را با هم آمیزند و کف
مال کنند تا سیماب کشته شود پس چهارده قسم سازند هر روز دو قسم یکی صباح و یکی فرود
کف زنند و قدری گلاب از عقب آن بیاشامند و خود را به اعتدال بپوشند تا وقتی که
صحت یابد و غذای مذکور خورند **صفت** دود کردن سیماب یعنی جیوه شش مثقال را
شش بخش کنند و هر روز یک بخش را در ظرف آهنین کنند در زیر دامن دود کنند و خود را
به اعتدال بپوشند و پیش از دود کردن پارچهٔ کرباس بر گریبان و گردن خود پیچند تا دود
از گریبان بدماغ نرود و قوت بینایی را زیان نرساند و تا صحت یابد غذای که
قبل ازین مذکور شد خورند و اگر در هفته سه روز متعاقب هر روز مقدار ماشی از سیماب
بخته سفید یا سرخ ببرگ تنبول خورند یا صلایه کرده به سه دانگ دارچینی سوده و شیرهٔ
قند سرشته آمیزند و غلوله‌ها کرده فرو برند و برین مداومت نمایند هم جراحات آبله
را در هم آرد و هم درد اعضا را دفع کند باذن الله تعالی و اگر قوت باصره بواسطهٔ بخار
سیماب ضعیف شده باشد اقلیمیاء ذهبی کوفته و بیخته و صلایه کرده هر صباح
میل طلا در چشم کشند تا بخار سیماب را بخورد و جذب کند و قوت باصره بکمال اصلی
باز آید و این علاج نیز خاصهٔ مؤلف است **هم در علاج آبلهٔ فرنگ**
از رنج فرنگیه‌ات ای حال تباه . گویم سخنی در دل خود دار نگاه . نزدیک مجربان موافق افتد
قیروطی جیوه‌ات بوجه دلخواه . **صفت** قیروطی جیوه موم نیم درم در سه مثقال روغن گاو

و پنج مثقال پیه گردهٔ بز که به آب شسته باشند حل کرده و شش مثقال سیماب و چهار مثقال
حنای سوده اضافه نموده کف مال کنند تا سیماب کشته شود پس سه بخش کنند و هر روز یک
بخش را بمالند و به پس گوش و زیر بغل و کش ران نرسانند و خود را به اعتدال بپوشند و
تا وقتی که صحت یابد غذای که پیش ازین گذشت خورند و اگر جوشش دهان تشویش دهد
اول چند روز جهت تسکین درد آبی که خطمی و خبازی یا بنفشه را در وی جوشانیده باشند
و صاف کرده زمان زمان در دهان گیرند و لعاب ریختن دهان کمتر شود و جهت دفع
جوشش خرفه و طباشیر و سماق را برابر کوفته و بیخته بر موضع جوشش پاشند و اگر
جراحات آبله مزمن شده باشد مرهم نوره را صبح و شام گذارند **صفت** مرهم نوره موم
سفید یا زرد سه مثقال روغن گل که صفتش در وجع الظهر دانسته شد یا روغن کنجد ده
مثقال حل کرده و آهکی که به آب شسته باشند و در سایه خشک ساخته و بیخته و صلایه کرده
دوازده مثقال کثیرای سفید سوده یک مثقال اضافه نموده صلایه کنند تا مرهم شود
و اگر خشکیهای سفید رنگ بشکل کریون بر دست یا پای یا عضو دیگر پیدا شود فلفل سیاه
را در آب جوشانیده عضو را که ماؤف است بخار آن دارند یا آب آن را بلتهٔ کهنه طلا
کنند **قوبا** یعنی کریون چون از مادهٔ رقیق بود علامتش ظهور زرد است
رباعی ای از قوباره طالعی جسته . جسته تن خویش زعلت رسته
از خردل و خل ضماد مسکن که شود . در باغ امل نهال صحت رسته . **صفت** ضماد مذکور
خردل پنج مثقال بکوبند و بیزند و به آب سرکه ضماد کنند و این ضماد وقتی باید که

گر یون بگوشت فرو رفته باشد و بآن رسد که جراحت کند اما هر گاه که غار نباشد
غار یعنی بگوشت فرو رفته گوگرد و زرد کوفته و بیخته و سیماب بکر با کس دو ته گذرانیده
از هر یک دو مثقال روغن گاو خالص با روغن کرده زرکه به آب شسته باشند
از هر یک پنج مثقال همه را بهم آمیخته کف مال کنند تا سیماب کشته گردد نخش
سازند و هر روز یک نخش را در آفتاب گرم یا پیش آتش مالیده یکساعت صبر کنند
پس به آب نیم گرم در حمام یا غیر حمام بشویند و این دارو جرب و خارش اعضا را نیز
مجربست یعنی گر خشک بود و خواه تر **رباعی** گردی چو ز زحمت جرب دلخسته
باید که بحمام روی پیوسته . سر رشته صحت بکف خود مطلب پیوند تو از مباشرت بگسسته

رباعی دانا شده چونکه از جرب دلخسته
خوردت ز آب شهتره پیوسته . اخراج مواد کرده و بهر طلا
گوگرد و قردت و دهن کنجد خجسته . صفت طلاء مذکور قردت کوفته و بیخته که نزدیک
بدو ساعت در آب گرم گذاشته باشند و بدست مالیده تا همچو مرهم شود یا ماست
ترش یا دردی سرکه سی مثقال گوگرد زرد کوفته و بیخته ده مثقال روغن کنجد پنج مثقال
همه را بهم آمیخته نخش کنند و هر شب یک نخش را بمالند و صباح در حمام یا غیر حمام بشوی
گندم و سرکه مالیده به آب نیم گرم بشویند **حکة الاعضا من غیر جرب**
یعنی خاریدن اعضا که بی گر بود **رباعی** از خارش اعضا چو شوی دلخسته
تشویش رسد ترا از آن پیوسته . پرهیز کن از مولدات صفرا

چون شهد و شراب حلو و مغز بسته **هم در علاج خارش اعضا**
بی زحمت گر ای که درین منزلگه . خاریدن اعضاست ترا بیگه و گه . از مسهل پی در پی و حمام دوام
زین ورطه برون کاینت صحت ره . و بعد از ارتکاب مسهل هر شب آب لیمو یا غوره یا سرکه
روغن گل یا کنجد و قدری گلاب بر وجهی که در شراب مذکور شد آمیخته نیم گرم بمالند و صباح
بحمام روند **ثؤلول** یعنی آن زخ تولد این علت از ماده غلیظ بلغمی یا سوداوی
یا مرکب از دو داست **رباعی** در علت ثؤلول اشنو مسئله
داری پی فهم آن اگر حوصله . سازی چو فتیله هر دو اشنو روغن . تا مرض زائل شود مشعله
داحس یعنی گزده و آن ورمی بود نزدیک ناخن که مایل باشد بسرخی و درد
عظیم کند **رباعی** در گزدهات بیان کنم قاعده
گر بهر شفا بود ترا فایده . بگشا رگ و مسهل خور و می طلا . از سرکه و افیون که بری فایده
دنبل بدترین انواعش آن بود که غور کند **رباعی**
دنبل اگرت غنچه صفت بگشاده . دلتنگی تو رو بکمی ننهاده . تضمید کن از خردل و انجیر و موز
گز قید مرض رهی شوی آزاده . صفت ضماد مذکور انجیر تر یا خشک جوشانیده که مهرا شود
ده عدد مویز دانه بیرون کرده هفت مثقال بکوبند تا همچو مرهم شود سه مثقال
خردل کوفته و بیخته اضافه نمایند و نیم گرم ضماد کنند **خراج** که آماسی بود
گرم که در داخلش موضعی بود که مواد بجانب آن ریخته باشد **رباعی**
هر کس که پی خراج رگ بگشاده . در راه مرض داد مدادا داده . باید که کنی ضماد انجیر و بود

از خوردن تیز و تلخ باز استاده . صفت ضماد مذکور انجیر زیا خشک جوشانیده
مهرا شده بقدر حاجت بگیرند و بکوبند تا بهم مرهم شود نیم گرم ضماد کنند دبیله
آماسی بود شبیه بخراج الا آن گرم نباشد رباعی با تبی زد بیله چون در افتاده
از درد عنان صبر از کف داده . تضمید کن از بوره و صابون و عسل . کر نشکند
بخویش نیز داس استاده . صفت ضماد مذکور بوره و صابون از هریک چهار مثقال
بکوبند و بیزند و ده مثقال عسل سرشته ضماد کنند آکله یعنی جراحتی که
عضو را بخورد رباعی از آکله هر که ناتوان گردیده . هر لحظه زافزون
شدنش رنجیده . باید که گل ارمنی و سرکه مدام . بر گرد جراحتش بود مالیده .
طاعون یعنی آماس سیاه خاکستری رنگ یا زرد یا سرخ که در پس گوش یا زیر بغل
و کش ران حادث گردد رباعی طاعون چو شود عارضت ای غمخواره
صبرت ز دل خسته شود آواره . خواهی که شود بر تو در صحت باز
بشکاف که غیر ازین نباشد چاره . بثور لبنیه که بروی خورد مشهور است و آن
جوششهای سفید ریزه بود بیت هر آنچه آید از انها بر دل بهبت شکل
بود چو دانه خشخاش یا رسیده ز ر رباعی از آنکه بثور لبنی شد انبوه
گردید از ین مرض دلش پر اندوه . گر از در تنقیه زحل و تشو بیز
تضمید کنی ز صحت آید بشکوه . صفت ضماد مذکور شونیز یعنی سیاه دانه ده مثقال
کوفته و بیخته به آب سرکه بقدر حاجت لبریز شند و شب ضماد کنند و صباح آب نیم گرم
بشویند عرق مدنی یعنی علت رشته رباعی
ای دیده ز رشته درد بی اندازه . اجزای غمت را شده چون شیرازه
گر در تک دار وی مسهل کردی . گردد بتو عهد تندرستی تازه
و بعد از ارتکاب دار وی مسهل و فصد نیز اگر علامت زیادتی خون باشد تقلیل و تلطیف
غذا کرده بر آب نخود نیم کوفته و ماش مقشر و سیر سبز ریزه کرده یا خشک کوفته روغن
گاو اقتصار نمایند و آب آنها که سه روز در ظرفی گذاشته باشند تا اجزای ارضی آن ته
نشسته باشد خورند و نیز چهار مثقال سیر سبز سه شاخ یا خشک یکشاخ جدا جدا کوفته
بهم آمیزند و صلایه کرده بر موضع جراحت نهند تا جراحت بیشتر از آنکه رشته تمام
بیرون آید نگذارد که در هم آید و صبح و شام روغن گاو را بسیر سبز ریز کرده
یا خشک کوفته را در دو سه جوشش داده صاف کرده بر عضو مالند تا وقتی که رشته
ذبه گردد و باندک مددی بی مشقت و دردی تمام بیرون آید حصبه و جدری
یعنی آبله بچکان علامتش تب دایمی و درد پشت و از جا در آمدن در خواب رباعی
ای از جدری در ره جان فرسایی . با ماش و عدس بدانکه مایل آبی
از شربت عناب شود بهبودت . با آب گلاب رغبت ار فرمایی
و اگر آبله در روز ششم و هفتم بر وز نکند هر روز دو مثقال بادیان و پنج عدد
انجیر بجوشانند و صاف کرده با شربت عناب که صفتش در سرسام مذکور شد شیرین کرده
دهند و در غذای مذکور بادیان سبز اندازند و اگر بیمار طفل باشد مادرش را بستور که

مذکور شد پرهیز فرمایند و نزدیک بظهور آبله کف پاهایش را حنا بندند و کافور با سرکه در
آب گشنیز تر حل کرده در چشمش چکانند تا آبله از چشمش برون نیاید و در سیزدهم
و چهاردهم آبله را بسوزن طلا یا نقره خالی کنند تا روی بخشکی نهد و اگر دیر خشک
شود چوب صندل را در هوای گرم و چوب گز در هوای سرد در زیر دامنش دود کنند **حصبه**
یعنی سرخجه علامتش دایمی و بدبویی نفس و اندوه و اضطراب و بیخوابی و تشنگی است
رباعیه در سرخجه بعد روز ثالث تر شی ۰ زنهار مده و گرنه بیمار کشی
در تنقیه سعی کن برو ز اول ۰ رگ زن بدویم روز اگر تیز نفسی **هم در علاج حصبه**
از علت حصبه ای که خونین جگری ۰ از بودن این مرض با ندوه دری
میدان که علاج تست نزدیک حکیم ۰ در شربت و در غذا علاج جدری
باید دانست که جدری و حصبه را باید که در بلادی که هوایش مایل بگرمی و خشکی بود چون
اکثر بلاد خراسان و غیران شربت و غذای مذکور دهند و آب هندوانه رخصت فرمایند
اما در بلادی که هوایش مایل بسردی و تری بود چون سمرقند و بخارا و کابل و غیران و
بلادی که هوایش مایل بتری بود مثل **هرموز** و قندهار و اکثر بلاد هند و غیران باید که
هر صباح بیست عدد عناب و بادیان و تخم کرفس دو مثقال تخم کاسنی نیم کوفته
یک مثقال و نیم همه را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیم آید صاف کنند و به مثقال
قند سفید شیرین کرده قدری گلاب ضم ساخته دهند و **غذا** نخود آب و ماش مقشر
یا بادیان سبز یا شبت سبز انداخته و از هندوانه منع نمایند **کلف**

که ماش گویند **و جوش** که کنجد خوانند **و خیلان** و خیلان که مشابه کلف بود الا آنکه از جلد
بلند تر باشد **و نمش** که نقطهای سرخ رنگ بود بر ظاهر جلد حدوث این مرض ز
گشاده شدن سرهای رگهاست در تحت جلد **رباعی**
گر با مرض کلف دگر بار رسی ۰ ور با خیلانی و اگر با نمشی
تا مرتکب دارو ی مسهل نشوی ۰ از جام دوا شربت صحت نچشی
بعد از ارتکاب دارو ی مسهل بر هلیله پرورده مداومت نمایند و غذا نخود آب
بمرغ جوان و ماش مقشر و گشنیز تر خورند و شربت نبات و باقلا و پوست تخم مرغ
و صدف سوخته و مرداسنگ سوخته و مغز تخم خیار و تخم خربزه و مغز بادام
مقشر با ماش برنج بپزند و بآب گشنیز سبز شسته شربت طلا کنند **بهق**
که سفیدی یا سیاهی بود بر ظاهر جلد در گوشت نفوذ کرده باشند و باستخوان نرسیده
علامتش آن بود که چون سوزن در موضعش فرو برند خون برون نیاید **رباعی**
گر درد بهق بدید مالی بر وی ۰ تیزاب ز بعد مسهل پی در پی
علت ز علیل رو نهد سوی عدم ۰ صحت آید بساط غم گردد طی
مراد به تیزاب تیزاب فاروق بود و کیفیت گرفتنش یک رمه و نیم من شوره را
بکوبند و بقرع و انبیق در قاروره بچکانند چنانکه کیمیاگران دانند **برص**
که سفیدی یا سیاهی بود که از ظاهر جلد در گوشت نفوذ کرده باشند و باستخوان
رسیده علامتش ضد علامت بهق است **رباعی** ای آنکه پی دفع برص نوشی

در صیف و خزان و در بهار و در دی • این عارضه قابل دوا گر بودی
بودی بیت ره خلاصی از وی **قمقام** یعنی چهار پایک تولد این مرض
از تعفن رطوبت است **رباعی** ای آنکه گرفت رغم از قمقامی
از ساغر غم مدام در آشامی • صحت طلب و بکن طلا زیبق و زیت
تا کی بمرض روی ره ناکامی • صفت طلای مذکور زیبق یعنی سیماب سه درم
مرداسنگ سوده و روغن زیت یا روغن گاو از هر یک دو درم کرده به برگ بسته آب بسته باشند
دو درم بهم آمیخته کف مال کنند تا سیماب کشته شود ملاحظه کنند در بن گوش و زیر بغل و کش ران بسد
کثرت العرق یعنی عرق کردن بسیار **رباعی** ای آنکه ز کثرت العرق مینالی
ظاهر شده زین عارضات بدحالی • بد بو چو با شدت عرق می شاید
گر صندل و آب غوره بر تن مالی **صنان** یعنی بد بویی بغل حدوث این علت
از تعفن خلطی است که در حوالی قلب بود **رباعی** بشنو زمن ای که از صنان مینالی
مسهل خور و آب برگ سیب آسنی • با مرتک و توتیا بیامیز و بمال
باشد که ازین مرض خلاصی یابی **حرق النار** یعنی سوختن عضو از آتش **رباعی**
از آتش اگر دست تو سوز دریابی • در عضو دگر بگیر کافور و سیاهی
آمیز بسرکه و بیخ ساز خنک • وانگاه زمان زمان طلا میفرمایی
داء الثعلب ریختن موی و باشیدن قشرهای رقیق بود **داء الحیه**
که ریختن موی باشد پس علامت هر یک در دموی و صفراوی و سرخی و زردی رنگ است و در

بلغمی و سوداوی سفیدی و تیرگی آن **رباعی** باشد چو زداء حیه ات بدحالی
یا خود ز حدوث داء ثعلب نالی • بهبود بزود تیت پدید آید اگر
بر موضع آن یا بزغنص مالی **شیب غیر طبیعی** که عبارت از سفید شدن موی در
جوانی باشد علاماتش بسیاری میل به آب و خشکی دهان و لاغری بدنست **رباعی**
هر که که طبیعی نبود شیب کسی • در راه دواگر شش بود دست رسی
چون غیر مرطبات رغبت نکند • در مدت اندکی برد نفع بسی
مرطب چیزی را گویند که رطوبت از وی تولد کند چون انگور و خربزه **افراط جعودت**
که بسیاری درهم رفتن موی بود چون موی زنگیان چون از گرمی بود علامتش
آن بود که انتفاع یابد از چیزهای سرد و تر **رباعی**
آنرا که بود جعودت شعر بسی • گر در دلش از علاج باشد هوسی • گر روغن بادام و
لعاب بهبوس • می مال زروی دست در هر نفسی **تشقق الشعر**
یعنی شق شدن شعر چون از خشکی بود علامتش عدم رطوبت بینی و خشکی دهانست
رباعی چون خسته دل از تشقق شعر شوی • گویم سخنی گر سخن من شنوی
با مشک لعاب خطمی آمیز و بمال • کز بهر همین مرض علاجیست قوی **هزال مفرط**
یعنی بسیاری لاغری خواه سببش کمی خون بود و خواه غیر آن **رباعی**
ای گشته عیان لاغریت بسیاری • در راه مداوا گشت تیمار رسی
باید که بعیشت گذرد عمر و سلی • با کثرت صحبت نباشد کاری

افراط السمن یعنی بسیاری فربهی تولد این مرض از کثرت رطوبت بود

از کثرت فربهی تو گر بیماری • خود را به علاج کن غمخواری • چون عیش درین مرض منافی بود

باید ز تو جام خط بیزاری **علاج گزیدن جانوران مثل مار و عقرب و کژدم**

باشد چو لدغ حیات غمناکی • گر مایل حلم و صاحب ادراکی • فرما که بشیشه حجامت بکنند

زان پس که زنند موضعش را پاکی **رباعی** هر که رسد ز عقرب از بیچیزی

زخمی که دلت را کند از عیش بری • چون فصد تو به بود و سیر و نمک • می‌ساز طلا که ره بمقصود بری

عقرب گزیده را کرفس خوردن مهلک است **رباعی**

ای آنکه بشیوهٔ خرده ره بردی • گویم بتو گر زرکی و گر خوردی

عقرب چو ترا گزد بهر رنگ که هست • هشدار که گر کرفس خوردی مردی

نهش الرتیلا یعنی گزیدن دمله بدترین انواعش مصریست که مشابه بمکسی بود..

که گرد شمع و چراغ گردد **رباعی** از آنکه گزد دمله از بهر نهی

باید که سفوف کرده شونیز دهی • وانگاه بآب گرم وانجار و نمک

مرهم کنی و بموضع نیش نهی • سفوف داروی سوده را گویند که کف زنند

یا بشیری آمیخته میل کنند **لسع الزنبور** یعنی گزیدن زنبور **رباعی**

از آنکه گزد کلیز اگر مردرهی • باید که ز روی دست از بهر بهی • سبوس و سکنجبین و بعی و گل از ان

بر موضع زخم نیش او برنهی **علاج گزیدن سگ دیوانه** علامت سگ دیوانه

آنست که چشم وی سرخ گردد و آب از دهانش رفتن گیرد و سر در پیش افکند

و دم در دو دنبال مهذو پای گیرد مثل مستان رود و بهر چه رسد حمله کند و سگان

از وی بگریزند و چون به او رسند تملق کنند بحرکت دم و غیره چنانکه رسم کلاب

و گزیدهٔ سگ دیوانه را بعد از یک هفته حالتی عارض شود مثل دیوانگی و دوست

داشتن تنهایی و گریزان بودن از روشنایی و ترسیدن از آب **رباعی**

هر که که ترا رسد درین وحشت جای • زخم سگ دیوانه کند غم فرسای

از بهر طلا بسای سیر و بس از آن • خاکستر تاک و سرکه بر وی بمالی

علاج کسی که زهر داده باشند چون دست دهد ز شرب زهرت حالی

گردیخ نشوی براه غم پامالی • از بهر خلاصیت بنزدیک حکیم

کافی بود از مخلصه مثقالی • شرب آشامیدن زهرست و مخلصه تخمیست

شبیه بتخم گشنیز و طریق اختیار کردنش آنست که یک مثقال از وی نیم کوب

ساخته در نیم پیاله آب جوشانیده به نیمه آورد صاف کرده بدو مثقال قند سفید شیرین

کرده و درمی روغن زیت یا روغن گاو اضافه نمایند و نیم گرم بیاشامند و غذا

شیر گاو کنند **خاتمه** از فضل حکیمی که زفیض قدمی • تغیر ده وجودست و عدمی

چون نهصد و چارده ز هجرت بگذشت

این نسخهٔ دلفریب کردم قلمی

تم الکتاب بعون الملک

الوهاب فی تاریخ عاشر

بعون ... ٩١٤

مسكن الاوجاع

تسكين الوجع يكون بالضمادات المتخذة
كالافيون والبنج ونحو ذلك
ومما يسكن الوجع ان يوخذ رمانة
حلوة فيطبخ بالشراب الحلو
ويضمد بها
شفا

القاعدة الطبية

مادامكه وجع مشتد اولميه تسكينينه مباشرت اولنميه
زيرا تسكيني تخدير ايله اولور اول عضوده ...
كلى كر طبيعت جانبندن كلان قوايه ضعف حاصل
اولور اول مرضه قادر اولمز زيرا قوت حاسه ضعيفه
اولور داخى ماده منجمد اولور قالور قواى طبيعيه
دفع ايدر مرض علاج پذير اولمز اولاسى مرضك
دفعنه قوايه قوت ويرملكدر تخدير التملكه

لدفع النسيان والذكا زياده اوم اسبوعا باستعمال هذا التركيب
دارفلفل وبياض او مصطكى دارچينى زعفران كونلك طوبالق برابر ايدوب اوچ ادويه مقدارى
عسل مصفى ايله معجون ايدوب اچ قرننه يیه ...

... تمن يوزينه ح ح دسته ضور اولا ... اكر حق حق ديه اندن قورقه

ارتسقیت
اولور
... ايشي
... مرهمكي ...
وضماد ...
كندرسه قف فار يابمق
بغداى حجرى قاف حب قدر اوندى
زيت يابغى حاصل يابغى اربعه لر
سركه ايله ازدلر يابغى مرهم ايدر
جميعى مشدر وصابون
بعض نسخه ده مرهم ...
درم
نافع اوله ...

قال الراجز

تزج في دنياك بالبلغ   وبكر المعدة بالدباغ
بكسرة لينة المضاغ   بالملح او اخف من صباغ

اعلم ان الاغذية التي تولد الصفراء بذاته كمثل العسل والسمن والبطيخ الاصفر الصادق والحلاوة والفندق ونحوها والتي تولد السوداء كمثل الباذنجان والقديد ولحم الارنب ونحوها والتي يسرع استحالته الى احدهما كمثل اللبن في المعدة الحارة وكذا الخوخ والمشمش ونحوها

قال الفضلاء رح

ان الطب كان في زمان اليونان ملكا وكان في الهند فقيرا وكان في العجم والعرب تاجرا وكان في الروم خادما

قال لقمان الحكيم لابنه يا بني من خدمت اربعماية نبيا واخترت من كلامهم اربع كلمات ان كنت في الصلوة فاحفظ قلبك وان كنت بين الخلق فاحفظ لسانك وان كنت على المائدة فاحفظ حلقك واذا كنت في بيت الغير فاحفظ عينيك صدق

قال الشيخ رحمه الله تعالى

وليلك شطر عمر فاغتنمه ولابد [illegible] العمر نوما اليس من الخسران اذ ليالينا تمر بلا نفع وتحسب من [illegible]

دعا

رحم الله ناظرا فيه يخرج الطيبات مرضية لكاتبه ولجميع المؤمنين والمؤمنات الاحياء منهم والاموات

قال الرازي رحمه الله تعالى في فصوله المشهورة انه متى كان المرض اقوى من قوة المريض فلا ينتفع بطبيب وذلك من فصوله ومتى كانت قوة المريض اقوى من المرض فلا حاجة بالطبيب اصلا والطبيعة تبريه ومتى كان المرض والقوة متساويين حينئذ يحتاج الى الطبيب لتعاضد القوة هذا ان كان طبيبا كاملا يدري كيف يعاضد الطبيعة وسايرها جدا وكيف يرفع عوائقها وهو قليل واكثر الاطباء يغلطون فيما ليس في ذلك ويظن انه يعاضد القوة ولذلك يقول ارسطو او يعيقها او يشوش طبيعتها ان اكثر من يموت في كتاب المحسوس للحنيع بالطبيعة العديمة من الطب لجهل اكثر الاطباء

للشيخ الرئيس ابي علي ابن سينا رحمه الله

[illegible]

حضرت حبيب خدا محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم [illegible] فاتحه ايله اخلاص [illegible] حق تعالى [illegible] اول [illegible] حق اوله باذن الله تعالى

قال النبي عم اغتنم خمسا قبل خمس شبابك قبل هرمك وصحتك قبل سقمك وغناك قبل فقرك وفراغك قبل شغلك وحياتك قبل مماتك صدق رسول الله

قال الفارابي رح

من لم يسكن موضعا فيه سلطان قاهر وقاض عادل وطبيب عالم وسوق قايم ونهر جار فقد ضيع نفسه واهله وماله وولده

عناصر قول ابن قنوع

[illegible]

ابو سعيد خدري رضي الله عنه [illegible] ابن عباس رضي الله عنهما [illegible]

[illegible]

قال الحكيم

المعدة بيت كل داء والحمية راس كل دواء

[illegible]